

**Pārskats par Latvijas Republikas tiesībsarga
paveikto, monitorējot ANO Konvencijas par
personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu
(2010. - 2016.)**

Satura rādītājs

Termini.....	3
Saīsinājumi.....	3
Ievads	4
Aktivitātes ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām tvērumā	6
6.pants Sievietes ar invaliditāti.....	6
7.pants Bērni ar invaliditāti	6
8.pants Izpratnes veidošana.....	7
9.pants Pieejamība.....	8
10.pants Tiesības uz dzīvību	11
11.pants Riska situācijas un ārkārtas humānās situācijas.....	11
12.pants Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana	11
13.pants Tiesas pieejamība.....	17
14.pants Personas brīvība un neaizskaramība	23
15.pants Tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem	26
16.pants Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai..	26
17.pants Personas integritātes aizsardzība	26
18.pants Pārvietošanās un pilsonības brīvība.....	27
19.pants Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā	28
20.pants Individuālā pārvietošanās	35
21.pants Vārda un uzskatu brīvība un pieeja informācijai	38
22.pants Privātās dzīves neaizskaramība	38
23.pants Cieņa pret dzīvesvietu un ģimeni.....	42
24.pants Izglītība	44
25.pants Veselība	48
26.pants Adaptācija un rehabilitācija	50
27.pants Darbs un nodarbinātība.....	50
28.pants Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība.....	53
29.pants Līdzdalība politiskajā un sabiedriskajā dzīvē	59
30.pants Līdzdalība kultūras dzīvē, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports.....	63
33.pants Īstenošana un pārraudzība valstu līmenī.....	65

Termini

ANO Konvencija - ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām;

Bērnu Konvencija – ANO Bērnu tiesību konvencija;

Institūcija - Ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija/ sociālā institūcija, kas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju, saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.pantā noteikto.

Saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju organizācija;

CPT - Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja;

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija;

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa;

IeVP – Ieslodzījumu vietu pārvalde;

PLMP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde;

SIVA - Sociālās integrācijas valsts aģentūra;

TP – tehniskie palīgīdzekļi;

VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija.

Ievads

2010. gada 1. martā Latvijas Republikas Saeima ratificēja Apvienoto Nāciju Organizācijas konvenciju „Par personu ar invaliditāti tiesībām” (turpmāk – ANO Konvencija), kura stājās spēkā 2010. gada 31. martā. Likuma „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām” 2. pantā noteikts, ka „*Konvencijā paredzēto saistību izpildi koordinē Labklājības ministrija. Konvencijas 33. panta 2. punktā minēto pārraudzību nodrošina Latvijas Republikas tiesībsargs.*”

Tiesībsargs, realizējot ANO Konvencijas 33.panta 2.punktā noteikto pienākumu, ir izskatījis gan pārbaudes lietas jautājumos, kas skar personas ar invaliditāti, gan veicis pētījumus un monitoringus par personu ar invaliditāti tiesību īstenošanu praksē, gan arī īstenojis informatīvās kampaņas un citas aktivitātes. Līdz ar to šajā pārskatā tiks sniegta iepriekš minētā informācija laika posmā no 2010.gada līdz 2016.gadam.

Personu ar invaliditāti tiesību jautājumi sastāda nelielu daļu no visiem jautājumiem, ko risina Tiesībsarga birojs:

Gads	Ierosinātās pārbaudes lietas kopā Tiesībsarga birojā¹	Ierosinātās pārbaudes lietas par personu ar invaliditāti tiesībām	% no visām pārbaudes lietām
2010.gads	298	2	0,7%
2011.gads	328	7	2,1%
2012.gads	235	4	1,7%
2013.gads	161	4	2,5%
2014.gads	91	6	6,6%
2015.gads	68	2	3%
2016.gads	51	1	2%

ANO Konvencija ietver plašu jautājumu loku, kas ir savstarpēji cieši saistīti, līdz ar to vienas tiesībsarga pārbaudes lietas ietvaros var tikt analizēti vairāki ANO Konvencijas panti. Piemēram, ANO Komiteja par personu ar invaliditāti tiesībām ir norādījusi, ka ANO Konvencijas 12.pants *Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana* ir saistīts ar citiem ANO Konvencijas pantiem, kā 13.pantu *Tiesas pieejamība*, 14.pantu *Personas brīvība un neaizskaramība*, 19.pantu *Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā*.² Papildus tiesībsargs norāda, ka ANO Konvencijas 5.pants *Vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums* ir skatāms saistībā ar citiem pantiem, jo vienlīdzības princips izriet arī no ANO Konvencijas 3.panta, turklāt ir cieši saistīts ar jebkuru citu ANO Konvencijas pantu. Līdz ar to šajā pārskatā lietas par ANO Konvencijas 5.pantu netiek atsevišķi izdalītas. Tāpat atsevišķi pārskatā netiek izdalīts ANO Konvencijas 1.-4.pants, jo minētie panti ietver ANO Konvencijas principus, kuri ir detalizētāk ir minēti citos ANO Konvencijas pantos.

Vienlaikus tiesībsargs norāda, ka atsevišķus ANO Konvencijas pantus tiesībsargs, kopš ANO Konvencijas spēkā stāšanās, vēl nav vērtējis.

Papildus tiesībsargs vērs uzmanību, ka nevalstiskais sektors ir neformāli sniedzis informāciju, ka personas ar invaliditāti nespēj, baidās vai nevar vērsties pie tiesībsarga, lai risinātu dažādus ar

¹ Tiesībsarga birojā ir samazinājies ierosināto pārbaudītu lietu skaits, jo Tiesībsargs birojs mainīja lietu izskatīšanas pieeju, ierosinot pārbaudes lietas par sistēmiskām nepilnībām.

² United Nations. Convention on the Rights of People with Disabilities. General comment No 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law. Pieejams: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/031/20/PDF/G1403120.pdf?OpenElement>>

personu ar invaliditāti saistītus jautājumus. Līdz ar to tiesībsargs aicina būt aktīviem savu tiesību un interešu aizstāvībā.

Aktivitātes ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām tvērumā

6.pants Sievietes ar invaliditāti

Periodā no 2010.-2016.gadam nav risināti individuāli gadījumi saistībā ar šo pantu, tomēr sieviešu ar invaliditāti tiesību aizskārumi ir risināti citu pantu tvērumā.

7.pants Bērni ar invaliditāti

2011.gads

- Tiesībsargs norāda, ka saskaņā ar pasaules praksi visbiežākais iemesls, kādēļ bērnus ievieto aprūpes iestādēs Centrālās un Austrumeiropas valstīs, ir bērnu fiziskās un garīgās attīstības traucējumi. Arī Latvijā Institūcijās liela daļa no kopējā bērnu skaita ir bērni ar attīstības traucējumiem. Saskaņā ar Institūciju darbinieku sniegto informāciju minētos bērnus viņu veselības stāvokļa dēļ nelabprāt ņem aizbildnībā, audžuģimenēs vai adoptē, kā rezultātā daudz bērnu līdz pilngadības sasniegšanai un arī pēc tam dzīvo Institūcijās. Daudz bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem ir bez vecāku gādības palikušie bērni. Vairāki bērni ar attīstības un veselības problēmām Institūcijās tiek ievietoti pēc vecāku lūguma, jo dažādu iemeslu dēļ bērniem nav iespējams nodrošināt aprūpi ģimenē.

Bērnu konvencijas 23. pants nosaka, ka garīgā vai fiziskā ziņā nepilnvērtīgam bērnam ir tiesības uz īpašu gādību un tiesības dzīvot pilnvērtīgu un cienīgu dzīvi apstākļos, kas garantē viņa pašcieņu, palīdz viņam uzturēt ticību saviem spēkiem un atvieglo viņa iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē. Bērnu konvencijas ieviešanas praksē rokasgrāmatā norādīts, ka uzsvars Bērnu konvencijas 23. pantā tiek likts uz „aktīvu līdzdalību sabiedrībā” un „pēc iespējas pilnīgāku sociālo integrāciju”, un tas kontekstā ar Bērnu konvencijas 2. pantu nozīmē līdz minimumam samazinātu bērnu ar invaliditāti ievietošanu Institūcijās, nodrošinot bērniem bez jebkādas diskriminācijas tiesības augt ģimeniskā vidē³.

Arī ANO Bērna tiesību komiteja pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās jau 2006. gadā ieteica Latvijas valstij veikt pasākumus, lai izstrādātu un ieviestu alternatīvas bērnu ar invaliditāti institucionalizācijai, piemēram, veidot vietējās rehabilitācijas programmas un mājas aprūpi, kā arī organizēt izpratnes veidošanas kampaņas, kas vērstas uz aprūpi ģimenē un bērnu ar invaliditāti tiesību veicināšanu.

ANO Bērna tiesību komitejas Vispārējos komentāros Nr. 9 par bērnu invalīdu tiesībām⁴ un Eiropas deklarācijā par bērniem un jauniešiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem un viņu ģimenēm⁵ valstis tiek aicinātas aizstāt aprūpes pakalpojumus iestādēs, kas negatīvi ietekmē bērnu veselību un attīstību, ar augstas kvalitātes atbalstu un alternatīviem aprūpes veidiem sabiedrībā. Alternatīviem pakalpojumiem, kas var ietvert sevī radnieku veiktu aprūpi, aprūpi audžuģimenēs un adopciju, jābūt organizētiem tādā veidā, lai motivētu cilvēkus, kuri apzināti cenšas rūpēties par tādiem bērniem, ir jūtīgi pret bērnu īpašām vajadzībām un ir spējīgi sniegt bērniem labumu, paņemt bērnus savā aprūpē.

Secinājumi:

³ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērnu tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā: UNICEF, 2002.- 652 lpp., 335 lpp.

⁴ General Comment Nr. 9, The rights of children with disabilities, Committee on the Rights of the Child, Pieejams: <<http://daccess-ods.un.org/TMP/6372007.13157654.html>>

⁵ European Declaration on Children and Young People with Intellectual Disabilities and their Families. Pieejams: <http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0015/121263/e94506.pdf>

- ✓ Lielais bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem skaits Institūcijās liecina par to, ka šo bērnu aprūpei praksē bieži tiek izmantota ievietošana bērnu aprūpes iestādē. Šādas prakses pastāvēšanu ietekmē alternatīvu trūkums.
- ✓ Attīstības un veselības problēmas liek šķēršļus bērniem saņemt ģimenes tipa aprūpes pakalpojumus, un tas ir pretrunā ar diskriminācijas aizlieguma principu.
- ✓ Lai samazinātu bērnu ar īpašām vajadzībām ievietošanu aprūpes iestādēs un veicinātu bērnu izņemšanu no minētajām iestādēm, nepieciešams sniegt pietiekamu atbalstu ģimenēm, kuras aprūpē bērnus ar īpašām vajadzībām, un sekmēt alternatīvu aprūpes pakalpojumu pieejamību. Jāizvērtē iespēja noteikt lielāku atlīdzības apmēru tiem aizbildņiem un audžuģimenēm, kas aprūpē bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem, jo šiem bērniem viņu veselības un attīstības stāvoklis nedrīkst būt par šķērslī, lai saņemtu aprūpi ģimeniskā vidē.

8.pants Izpratnes veidošana

2011.gads

- 2011. gada 3. decembrī, Starptautiskā personu ar invaliditāti dienā, tiesībsargs sadarbībā ar invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeirons” plašsaziņas līdzekļus un sabiedrību iepazīstināja ar kampaņu “Alternatīvie risinājumi darbībā”, kuras mērķis bija pievērst sabiedrības uzmanību un novērst situācijas, kad alternatīvie risinājumi ir formāli, nevis rada personām ar invaliditāti līdzvērtīgas iespējas kā ikvienam.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka saistībā ar vides pieejamības uzlabojumiem dažādās likumdošanas iniciatīvās sāk parādīties termins „alternatīvie risinājumi”. Pasākuma organizatori uzskata, ka šādā veidā notiek nevis vides uzlabošana, bet gan „caurumu” radīšana likumdošanā, kas vides pieejamību neuzliktu par pienākumu.

Kampaņas mērķis bija pievērst gan sabiedrības, gan iestāžu vadītāju uzmanību vides pieejamības jautājumam un veicināt sabiedrības iesaistīšanos dažādu nevērtību novēršanā. Kā viens no pirmajiem vides pieejamības monitoringa objektiem ir izvēlētas aptiekas.

Kampaņa tika uzsākta 2011. gadā un turpinājās visu 2012. gadu, veicot vidējas pieejamības monitoringu ne tikai aptiekās, bet arī citās iestādēs, kuras bieži apmeklē plaša sabiedrība, piemēram, ārstniecības iestādēs, valsts un pašvaldības iestādēs, kuras sniedz sociālos pakalpojumus, un citās institūcijās.

2012.gads

- Tiesībsarga birojs un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” ar Frīdriha Eberta fonda atbalstu kopīgi organizēja sabiedrības izglītošanas kampaņu „Te varēja būt darbs”. Sabiedrības izglītošanas kampaņas mērķis bija novērst diskrimināciju darba vietās, pievērsot darba meklētāju uzmanību informācijai, kas tiek norādīta CV⁶ un motivācijas vēstulēs. Kampaņas vēstījums veidots tā, lai parādītu, ko domājis CV vai motivācijas vēstules autors, no vienas puses, un kā to uztvēris potenciālais darba devējs, no otras puses. Kampaņas vēstījumu nodod ar īsu asprātīgu video un audio klipīņu palīdzību, izvietojot tos Latvijas radio, Latvijas televīzijā, Tiesībsarga biroja un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” interneta vietnēs un sociālo tīklu profilos un citur. Informācija vienlaikus izplata arī ar vides reklāmu sabiedriskā transporta pieturvietās Rīgā, Valmierā, Daugavpilī, Liepājā un Rēzeknē un plakātiem valsts Nodarbinātības valsts aģentūrā un tās reģionālajās filiālēs, kā arī Latvijas dzelzceļa stacijās. Līdztekus jau pieminētajām aktivitātēm tiesībsargs un „Apeirona” pārstāvji veic skaidrojošo un izglītojošo darbu, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību skaidrojot, kam pievērst uzmanību CV un motivācijas vēstulē, meklējot darbu. Kampaņas norises laiks bija 2012.gada 9.-22. jūlijs, kad darba meklējumu jautājums ir aktuāls vidusskolu un augstskolu absolventiem.

⁶ *Curriculum vitae – personas izglītības un profesionālās pieredzes kopsavilkums.*

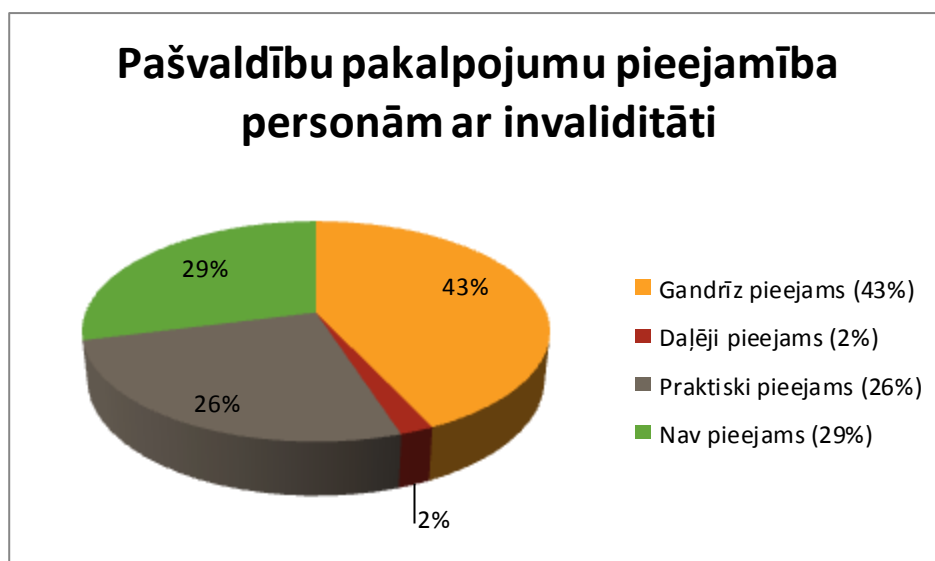
2015.gads

Tiesībsargs aicināja reklāmas, kuras sauklis ir “Tizlie būs vēl tizlāki”, veidotājus nodrošināt cieņpilnu attieksmi pret personām ar invaliditāti atbilstoši ANO Konvencijas 3.panta d daļai. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka vārds „tizls” nozīmē paralizēts, kropls cilvēks; arī vārgs, nevarīgs, neveikls cilvēks (<http://www.tezaurs.lv/sv/?w=tizls>). Saskaņā ar Latviešu valodas sinonīmu vārdnīcu vārds „tizls” nozīmē kropls, paralizēts (Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārupe A., Rauhvargers E. Izdevniecība Avots.2002., 755.lp). Savukārt vārds „kropls” nozīmē greizkājains, līkkājains (Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J., Pārupe A., Rauhvargers E. Izdevniecība Avots.2002., 191.lp). Līdz ar to vārds „tizls” apzīmē personu ar veselības problēmām vai personu ar invaliditāti. Tiesībsargs norādīja, ka minētais neatbilst Reklāmas likuma 4.panta otrās daļas 1.punktam un ANO Konvencijai. Reklāmas veidotāji tiesībsarga aizrādījumu ņēma vērā.

9.pants Pieejamība

2010.gads

- Tiesībsargs veica pētījumu par telpu pieejamību personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti vietās, kur tiek sniegti likuma „Par pašvaldībām” 15.pantā noteiktie pašvaldības pakalpojumi. Apkopojot saņemto informāciju, tika secināts, ka pašvaldību sniegtie pakalpojumi tikai atsevišķos gadījumos ir pilnībā pieejami personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti (skat.diagrammu zemāk).

Tikai 26% gadījumu pašvaldības ir norādījušas sniegtos pakalpojumus kā pieejamus personām ar invaliditāti. Pārējos gadījumos ir vērojama daļēja pieejamība. Attiecībā uz sociālajiem pakalpojumiem un citiem mazās pašvaldībās sniegtajiem pakalpojumiem novadu pašvaldības un pilsētu domes bieži norāda, ka telpas nav pieejamas personām ar kustību traucējumiem, tomēr reāli ir iespējams saņemt pašvaldības sniegtos pakalpojumus, jo pašvaldību darbinieki ir gatavi nonākt uz pirmo stāvu un iespēju robežās sniegt nepieciešamo informāciju, pakalpojumu. Kā gandrīz pieejami ir atzīmēti tie pašvaldību sniegtie pakalpojumi, kur pašvaldību vadītāju attieksmes dēļ, neskatoties uz vides nepieejamību, pakalpojums tomēr tiek nodrošināts – tie ir 43%.

Personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti nav pieejami 29% no pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem. Šī nepieejamība ir vērojama dažāda veida pašvaldību sniegtajos

pakalpojumos, tomēr īpaša uzmanība ir jāpievērš tādu būtisku pakalpojumu nepieejamībai kā sabiedriskā transporta pakalpojumi un izglītības iestāžu pakalpojumi, kas ir būtiskas personu pamatvajadzības. Bērnudārzi, skolas tikai atsevišķos gadījumos ir pilnībā pielāgoti personām ar kustību traucējumiem un cita veida invaliditāti, ja tie ir celti pēc jaunākajiem projektiem, taču lielākoties bērniem ar invaliditāti ir apgrūtinātas iespējas saņemt izglītību nespecializētajās skolās, bērnudārzos, tāpat apgrūtinātas pārvietošanās iespējas, lai nokļūtu līdz mācību iestādei. Interesu centri, kultūras nami, jauniešu centri bieži nav pieejami personām ar invaliditāti, tomēr ja tiek uzsākts jauns projekts vai veikta rekonstrukcija, kā norāda pašvaldību vadītāji, projektā tiek paredzētas uzbrauktuves, aprīkotas tualetes, margas u.c. palīg līdzekļi, lai šajā vietā sniegtie pakalpojumi būtu pieejami personām ar dažāda veida invaliditāti.

2013.gads

- Neskatoties uz tiesībsarga un nevalstisko organizāciju iebildumiem, 2014.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Ministru kabineta 2009.gada 20.janvāra noteikumos Nr.60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām" (turpmāk – Noteikumi Nr.60), kas noteic samazinātas prasības ārstniecības iestāžu pieejamības jomā.

Iepriekšējā redakcijā Noteikumu Nr.60 4.punkts paredzēja: „Ja ārstniecības iestādi izvieto augstāk par ēkas pirmo stāvu, tajā paredz liftu vai slīdošās slīpnes visu stāvu līmeņos. Katrā ēkas stāvā ir pieejama vismaz viena tualetes telpa personām ar ierobežotām funkcionālām spējām”. Turpretim pēc izmaiņām regulējums paredz, ka veselības centrā, kur tiek sniegti veselības aprūpes pakalpojumi personām ar funkcionāliem traucējumiem, ir pieejama vismaz viena tualetes telpa personām ar funkcionāliem traucējumiem, bet stacionārā ārstniecības iestādē – vismaz viena tualetes telpa personām ar funkcionāliem traucējumiem ir pieejama katrā stāvā, kur tiek sniegta veselības aprūpes pakalpojums personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeirons”, apmeklējot P.Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcu Rīgā, tiesībsargs pārliecinājās, ka praksē regulējums netiek ievērots un personām nav tikušas nodrošinātas pieejamas labierīcības⁷.

- Tiesībsargs pārbaudes lietā konstatēja, ka pie Rīgas Centrāltirgus nav pietiekams skaits autostāvvietu, kas ir domātas personām ar invaliditāti. Tāpat Tiesībsarga biroja darbinieki, apsekojot Rīgas Centrāltirgus teritoriju, konstatēja, ka pie Rīgas Centrāltirgus autostāvvietām, kas atrodas uz Maskavas ielas (blakus pārtikas paviljoniem), atrodas divas informatīvās tāfeles. Informatīvo tāfeļu 9. punkts noteic, ka personas ar invaliditāti var izmantot konkrēto stāvvietu bez maksas, uzrādot Eiropas Savienības personu ar invaliditāti stāvvietu karti. Tomēr informatīvās tāfeles nesniedz informāciju par iespēju personām ar invaliditāti novietot bez maksas transportlīdzekli Rīgas Centrāltirgus teritorijā atbilstoši Rīgas Centrāltirgus vēstulē norādītajam. Tiesībsargs norādīja, ka personu ar invaliditāti autostāvvietām ir jāatrodas maksimāli tuvu ieejai ēkā, kuras apmeklētājiem autostāvvietā paredzēta, bet ne tālāk kā 25 m no tās. Turklāt, veidojot autostāvvietas, 5% no paredzēto autostāvvietu skaita ir speciāli iekārtojamas cilvēka ar kustību traucējumiem transportlīdzekļa novietošanai, bet ne mazāk kā divas. Līdz ar to tiesībsargs rekomendēja Rīgas Centrāltirgum veikt grozījumus zemes nomas līgumos ar SIA „Veiss U2” un SIA „Alfa Med Farm”, nosakot par pienākumu izveidot autostāvvietas personām ar invaliditāti, kas veidotu vismaz 5%, bet ne mazāk kā divas no katra iepriekš minētā uzņēmuma autostāvvietu skaita un kas atrastos maksimāli tuvu ieejai ēkai, kuras apmeklētājiem autostāvvietā paredzēta, bet ne tālāk kā 25 m no tās. Papildus tiesībsargs rekomendēja papildināt informatīvās

⁷ Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/493725-stradina_slimnica_parkapumi_pret_cilvekiem_ar_kustibu_traucejumiem

tāfeles ar punktu, kas noteic personu ar invaliditāti tiesības novietot transportlīdzekļus bez maksas Rīgas Centrāltirgus teritorijā, kā arī ievietot minēto informāciju Rīgas Centrāltirgus interneta vietnē sadaļā "Pircējiem." Rīgas Centrāltirgus izpildīja rekomendāciju, izveidojot personu ar invaliditāti stāvvietas.

2015.gads

- Saistībā ar personas iesniegumu pārskata periodā tiesībsargs konstatēja, ka ne visas VAS "Latvijas Pasts" nodaļas ir pieejamas cilvēkiem ar invaliditāti. Pasts var pārsūtīt sūtījumu uz citu pasta nodaļu, kura ir pieejama cilvēkiem ar invaliditāti, bet par to iekasē papildu samaksu. Tiesībsargs vērsa VAS "Latvijas Pasts" uzmanību, norādot, ka saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 91.pantu, Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹pantu un Latvijai saistošo ANO Konvenciju personām ar invaliditāti ir tiesības saņemt preces un pakalpojumus vienlīdzīgi kā ikvienam Latvijas iedzīvotājam. Nereti šī pienākuma īstenošana ir saistīta ar aktīvu, cieņpilnu rīcību, kas ietver visiem pieejamu telpu izvēli vai pielāgošanu. ANO Konvencijas 9.panta pirmais teikums noteic: "Lai personas ar invaliditāti varētu dzīvot neatkarīgi un pilnvērtīgi piedalīties visās dzīves jomās, dalībvalstis veic atbilstošus pasākumus, lai vienlīdzīgi ar citiem nodrošinātu personām ar invaliditāti pieeju fiziskajai videi, transportam, informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, un citiem objektiem un pakalpojumiem, kas ir atvērti vai ko sniedz sabiedrībai gan pilsētās, gan lauku rajonos." Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes direktīva 97/67/EK (Pasta direktīva) noteic, ka vispārējie pakalpojumi jāsniedz atbilstīgi pamatvajadzībai nodrošināt darbības nepārtrauktību, vienlaicīgi nodrošinot to pielāgojamību lietotāju vajadzībām un garantējot godīgu un nediskriminējošu attieksmi pret lietotājiem.

Ja telpas nav pieejamas visiem, tad izdevumi par pārsūtīšanu uz cilvēkam pieejamu pasta nodaļu saskaņā ar minēto regulējumu ir jāuzņemas VAS "Latvijas Pasts", jo VAS "Latvijas Pasts" bezdarbības dēļ un diskriminējošās attieksmes dēļ cilvēks ar invaliditāti nevar saņemt sūtījumu dzīvesvietai tuvākajā nodaļā, tāpat kā ikviens iedzīvotājs.

VAS "Latvijas Pasts" norādīja, ka 20% no visām pasta nodaļām atrodas VAS "Latvijas Pasts" piederošajos nekustamajos īpašumos. Līdz ar to tās ir iespējams pielāgot vides pieejamības prasībām. Pārējo pasta nodaļu pielāgošana vides pieejamības prasībām, VAS "Latvijas Pasts" ieskatā, būtu finanšu līdzekļu nelietderīga izšķērdēšana.

Satiksmes ministrija informēja, ka VAS "Latvijas Pasts" sadarbojas ar Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeirons", lai nodrošinātu pasta pakalpojumu sniegšanas vietu pielāgošanu personu ar invaliditāti vajadzībām.

- Tiesībsargs izskatīja iesniegumu par personas ar invaliditāti nespēju izkļūt no dzīvesvietas, jo nav nodrošināta uzbrauktuve pie dzīvojamās mājas Skrīveru novadā. Pašvaldība bija apņēmusies ierīkot uzbrauktuvi jau 2014.gadā, 2015.gada vasarā tā tikusi ierīkota, tomēr uzbrauktuve ir bijusi ļoti stāva. Persona, kuras vajadzībām uzbrauktuve ir tikusi ierīkota, nav varējusi pa to uzbraukt pat ar divu personu palīdzību. Pēc tiesībsarga iesaistīšanās uzbrauktuves slīpums tika labots, un persona apliecināja, ka to ir iespējams izmantot.

2016.gads

- VAS "Latvijas Valsts ceļi", veicot gājēju pārejas ierīkošanu uz A6 šosejas Skrīveru novadā, nebija nodrošinājuši vides pieejamību, jo pieklūšana gājēju pārejai personām ar riteņkrēslu bija dzīvībai bīstama, tā kā nācās braukt lejā pa kalnu. Pēc tiesībsarga iesaistes VAS "Latvijas Valsts ceļi" nodrošināja drošu piekļuvi gājēju pārejai.

- Persona ar riteņkrēslu nevarēja iekļūt Datu valsts inspekcijas ēkā. Tiesībsargs norādīja, ka publisku pakalpojumu sniegšanā ir jānodrošina diskriminācijas aizlieguma principa ievērošana un personām ar invaliditāti nedrīkst būt liegta iespēja piekļūt valsts institūciju sniegtiem pakalpojumiem. Datu valsts inspekcija informēja, ka atrodas vēsturiskā ēkā. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta astotās daļas pirmo teikumu valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai. Tātad valsts iestādes primārais uzdevums ir sniegt pakalpojumus privātpersonai un būt pieejamai privātpersonai. Ja valsts iestāde atrodas ēkā, kas nav ērti pieejama privātpersonai, tad valsts iestādes pienākums ir pielāgot esošās telpas vai arī rast iespēju sniegt savus pakalpojumus citās telpās, kas atbilst normatīvo aktu prasībām par vides pieejamību. Datu valsts inspekcija sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību "Apeirons" veica nepieciešamos vides pielāgošanas pasākumus.

- Par personu ar invaliditāti pieejamību augstākās izglītības mācību iestāžu ēkām lūdzam skatīt ANO Konvencijas 24.panta komentāru.

10.pants Tiesības uz dzīvību

No 2010.- 2016.gadam nav risināti individuāli gadījumi saistībā ar šo pantu.

11.pants Riska situācijas un ārkārtas humānās situācijas

2013.gads

- Tiesībsargs ir konstatējis, ka Institūcijās guļošie klienti (kas bez citu personu palīdzības nevar ne piecelties, ne pārvietoties), ne vienmēr tiek izmitināti pirmajā stāvā. Tādējādi evakuācijas gadījumā, tiek papildus apdraudēta šo personu dzīvība un veselība. Tiesībsargs vairākkārt ir norādījis uz nepieciešamību personas ar būtiskiem kustību traucējumiem izmitināt ēku pirmajos stāvos. Atsevišķos gadījumos tiesībsarga norādītais ir ņemts vērā.

12.pants Vienlīdzīga tiesībspējas atzīšana

2010.gads

- Tiesībsarga birojā pastiprināta uzmanība tika pievērsta rīcībspējas atņemšanas un atjaunošanas tiesiskajiem aspektiem, kas saistīti ar personas tiesību uz privāto dzīvi un taisnīgu tiesu. ANO Konvencijas 12.pants pēc būtības neatbalsta pilnu rīcībspējas ierobežošanu, bet Latvijā Civillikums paredzēja tikai pilnu rīcībspējas atņemšanu. Tiesībsarga biroja darbinieki piedalījās novērotāja statusā divu civillietu izskatīšanā, kurā tika izskatīts jautājums par iespējamu rīcībspējas atņemšanu.

Tiesībsargs attiecībā uz šo jautājumu sniedza viedokli arī Satversmes tiesai lietā Nr. 2010-38-01 par Civillikuma 358. un 364.panta atbilstību Satversmes 96.pantam. Civillikuma 358. pants paredzēja tikai pilnu rīcībspējas ierobežošanu, neparedzot citas alternatīvas. Savukārt 364. pants paredzēja, ka rīcībspēju personai var atjaunot tad, ja tā ir izveseļojusies. Tiesībsargs norādīja, ka jau 2008.gadā pārbaudes lietas ietvaros bija nonācis pie secinājuma, ka tiesību normas, kas regulē rīcībspējas jautājumu, neatbilst Satversmei un starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, par ko informēja Tieslietu ministriju.

2010. gada 28. decembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu, ar kuru atzina Civillikuma 358. un 364. pantu par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam. Satversmes tiesa konstatēja, ka no Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā izriet valsts pienākums paredzēt tādus rīcībspējas ierobežošanas mehānismus, kas ietver individuālu situācijas

izvērtējumu un katrai konkrētajai situācijai piemērotākā ierobežojuma izvēli. Regulējums, kas neparedz nekādas robežsituācijas un nosaka vienīgi pilnīgu rīcībspējas atņemšanu, cilvēktiesību prasībām neatbilst.

Satversmes tiesa nolēma, ka ir jāpilnveido tiesiskais regulējums un valstij ir pienākums ne vien izdarīt atbilstošus grozījumus materiālajās un procesuālajās tiesību normās, bet arī izveidot materiālo un institucionālo nodrošinājumu šādas sistēmas veiksmīgai darbībai, gādāt par tiesnešu un citu tiesību normu piemērotāju mācībām un veikt citus nepieciešamos pasākumus. Satversmes tiesa ņēma vērā, ka minēto pasākumu veikšanai nepieciešams saprātīgs laika posms, un nosprieda, ka minētās tiesību normas ir spēkā neesošas no 2012.gada 1.janvāra.

2011.gads

- Tiesībsargs aktīvi iesaistījās jaunā rīcībspējas regulējuma apspriešanā Tieslietu ministrijā. Tieslietu ministrijā tika sagatavoti apjomīgi grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā. Ņemot vērā, ka grozījumu izstrāde bija apstājusies, tiesībsargs par šo jautājumu 2011. gada 13. jūnijā tikās ar tieslietu ministru, kā rezultātā jūnijā arī atsākās regulārs darbs pie grozījumu izstrādes.

2011. gada 8. decembrī likumprojekti tika pieņemti Saeimā 1. lasījumā. Tiesībsargs likumprojektu virzību aktīvi atbalstīja, jo tie kopumā paredz būtiski uzlabot cilvēktiesību situāciju salīdzinājumā ar līdzšinējo regulējumu saistībā ar rīcībspējas ierobežošanu. Tomēr tiesībsargs arī norādīja uz likumprojektu nepilnībām, kas skar cilvēktiesību jautājumus, kā arī sniedza konkrētus priekšlikumus grozījumiem likumprojektā. Tā, piemēram, Saeimai tika norādīts, ka galvenais likumprojektu trūkums ir tas, ka tie nerisina jautājumu par atbalsta personām, kas varētu sniegt palīdzību personām ar garīga rakstura traucējumiem, neierobežojot personas rīcības spēju, un neparedz citas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai. Tāpat Saeimai tika norādīts, ka likumprojektu anotācijās netiek pieminēts jautājums par finansējuma nepieciešamību aizgādņiem. Tomēr, ja netiek paredzēts finansējums aizgādņiem, tad gadījumos, kad personai nav tuvu radnieku, būs ļoti grūti atrast personas, kas varētu uzņemties aizgādņa pienākumus, jo likumprojekti paredz paplašināt aizgādņa funkcijas, bet jau pie pašreizējo funkciju apmēra bāriņtiesas ziņo par problēmām atrast aizgādņus. Tādejādi būs arī ļoti ierobežotas iespējas nodrošināt, ka aizgādņi savus pienākumus veic atbilstošā kvalitātē. Tiesībsargs vērsis atbildīgās Saeimas komisijas uzmanību uz to, ka obligāti ir jāparedz valsts finansējums pabalstu izmaksai par aizgādņa pienākumu veikšanu, pretējā gadījumā nevarēs uzskatīt, ka praksē tiks nodrošinātas personu ar ierobežotu rīcības spēju cilvēktiesības.

Saistībā ar iepriekš minēto likumprojektu pieņemšanu Saeimai tika arī norādīts, ka viens no galvenajiem iemesliem Civillikuma un Civilprocesa likuma grozījumu izstrādei ir Satversmes tiesas sprieduma Nr. 2010-38-01 izpilde. Tomēr secināms, ka likumprojekta izstrādes kavēšanās dēļ uz 2012. gada 1. janvāri nebūs iespējams īstenot Satversmes tiesas spriedumā norādīto. Turklāt atbilstoši Satversmes tiesas spriedumam „valstij ir pienākums ne vien izdarīt atbilstošus grozījumus materiālajās un procesuālajās normās, bet arī izveidot materiālo un institucionālo nodrošinājumu šādas sistēmas veiksmīgai darbībai, gādāt par tiesnešu un citu tiesību normu piemērotāju apmācību un veikt citus nepieciešamos pasākumus”. Tiesībsargs rosināja Saeimai izstrādāt konkrētu kārtību, lai neatkārtotos iepriekš minētā situācija un tiktu nodrošināts, ka Satversmes tiesas spriedumi tiek izpildīti laicīgi un kvalitatīvi, nodrošinot atbilstošu Saeimas parlamentāro kontroli šādos gadījumos. Turklāt tika norādīts, ka gan valdība, gan Saeima jau vairākus gadus pirms Satversmes tiesas sprieduma Nr. 2010-38-01 pieņemšanas bija informēta par to, ka esošais normatīvais regulējums Civillikumā un Civilprocesa likumā, kas regulē rīcībspējas atņemšanu un atjaunošanu, būtiski pārkāpj cilvēktiesības. Tiesībsarga atzinums par to, ka nepieciešams veikt izmaiņas sistēmā un konkrētos Civillikuma un Civilprocesa likuma pantos, tika nosūtīts Tieslietu ministrijai 2008. gada 14. oktobrī, par tiesībsarga 2008. gada ziņojumu tika informēta arī Saeima.

2013.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par no Ministru kabineta 2010.gada 30.novembra noteikumu Nr.1080 "Transportlīdzekļu reģistrācijas noteikumi" (turpmāk – Noteikumi Nr.1080) Nr.1080 16.4.punkta izrietošo aizliegumu rīcībnespējīgai personai reģistrēt īpašumā automašīnu. Satiksmes ministrija kā vadošā valsts pārvaldes iestāde transporta un sakaru nozarē, paskaidroja, ka rīcībnespējīgās personas vispārējā kārtībā transportlīdzekļus savā īpašumā iegūt nevar, kā arī nevar ar tiem rīkoties. Tā kā transportlīdzeklis ir uzskatāms par paaugstinātas bīstamības objektu, ir pamatoti nošķirt to personu loku, kuriem ir tiesības iegūt īpašumā, pastāvīgi lietot, kā arī slēgt tiesiskus darījumus par minēto mehānisko līdzekli. Kā vienīgais izņēmums, kad uz rīcībnespējīgo vārda tiek reģistrēts transportlīdzeklis, ir Noteikumu Nr.1080 16.4.punktā noteiktais, saskaņā ar kuru transportlīdzekli reģistrē īpašumā „personai, pār kuru nodibināta aizgādība un kura ir vienīgais transportlīdzekļa vai numurētā agregāta mantinieks. Šajā gadījumā transportlīdzekli vai numurēto agregātu reģistrē uz šīs personas vārda un reģistrācijas apliecībā norāda datus par minētās personas aizbildni vai aizgādni.”

Tiesībsargs norādīja, ka ANO Konvencijas 2.pantā „diskriminācija invaliditātes dēļ” ir definēta kā jebkāda veida nošķiršana, izslēgšana vai ierobežošana invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. 5.panta 1.punktā ir noteikts, ka dalībvalstis „atzīst, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā un saskaņā ar to un ka visiem cilvēkiem bez jebkādas diskriminācijas ir tiesības uz vienādu likuma aizsardzību un uz likumā paredzēto priekšrocību vienādu izmantošanu”. Dalībvalstīm ir pienākums aizliegt jebkādu diskrimināciju invaliditātes dēļ un garantēt personām ar invaliditāti vienlīdzīgu un efektīvu tiesisko aizsardzību pret diskrimināciju jebkāda iemesla dēļ. Turklāt ANO Konvencijas 12.panta 5.punktā ir īpaši noteikts, ka „dalībvalstis veic atbilstošus un efektīvus pasākumus, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības iegūt īpašumu vai to mantot, kontrolēt savas finanšu lietas un vienlīdzīgi izmantot banku aizdevumus, hipotekāros kredītus un citus finanšu kredītēšanas veidus, un nodrošina, ka personām ar invaliditāti netiek patvaļīgi atņemts to īpašums”.

2013.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi Civillikumā, Civilprocesa likumā un Bāriņtiesu likumā, kuru nepieciešamība tika pamatota ar ANO Konvenciju, ECPAK, Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendāciju „Par principiem attiecībā uz rīcībnespējīgu personu tiesību aizsardzību”, ECT spriedumiem šajā jomā, kā arī Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010.gada 27.decembra spriedumu Nr.2010-38-01 „Par Civillikuma 358.panta un 364.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam”. Šo grozījumu mērķis bija radīt jaunu rīcībnespējas institūta tiesisko regulējumu.

Noteikumu Nr.1080 16.4.punkts tā spēkā esošajā redakcijā neliedz personai, pār kuru nodibināta aizgādība, reģistrēt īpašumā, valdījumā vai turējumā transportlīdzekļus. Taču kā obligāts priekšnosacījums šo tiesību izmantošanai ir noteikts apstākļi, ka šai personai ir jābūt vienīgajam transportlīdzekļa mantiniekam. Šāds nosacījums – būt par vienīgo transportlīdzekļa mantinieku – nav noteikts nevienai citai personu grupai. Tādējādi ar šo tiesību normu personas, pār kurām ir nodibināta aizgādība, tiek diskriminētas salīdzinājumā ar citām personām, kurām ir tiesības reģistrēt savā īpašumā transportlīdzekli. Turklāt saskaņā ar jauno rīcībnespējas institūta tiesisko regulējumu personas rīcībnespēja var būt tikai daļēji ierobežota, proti, ierobežota tikai noteiktā jomā vai jomās, izņemot personiskās nemantiskās tiesības. Tātad aizgādība var būt nodibināta pār personu arī, piemēram, tikai attiecībā uz darījumiem ar nekustamo īpašumu. Bet arī šādā gadījumā, kad personas rīcībnespēja ir ierobežota attiecībā uz darījumiem ar nekustamo īpašumu, šos darījumus persona var veikt ar aizgādņa starpniecību. Savukārt pašreizējā Noteikumu Nr.1080 16.4.punkta redakcija un tajā noteiktais ierobežojums attiecas uz visiem gadījumiem,

kad pār personu ir nodibināta aizgādība. Ja personai ir ierobežota rīcībspēja kādā noteiktā jomā, tas nav iemesls liegt šai personai savas tiesības īstenot ar aizgādņa palīdzību vai starpniecību.

Tādējādi tiesībsarga ieskatā ar Noteikumu Nr.1080 16.4.punktu tiek pārkāptas personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības reģistrēt savā īpašumā, valdījumā vai turējumā transportlīdzekļus, jo īstenot šīs tiesības personas ar ierobežotu rīcībspēju var tikai atsevišķos, ļoti retos gadījumos.

Satiksmes ministrijas norādītais pamatojums, ka transportlīdzeklis ir paaugstinātas bīstamības objekts, nav uzskatāms par atbilstošu un pieņemamu, jo saskaņā ar Satversmes 105.pantu ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu, proti, ja šāds ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs. Šajā gadījumā Noteikumi Nr.1080 ir izdoti saskaņā ar Ceļu satiksmes likuma 10.panta 1.⁴ daļu un 10.² panta ceturto daļu, kurās ir paredzēts, ka Ministru kabinets nosaka ceļu satiksmē iesaistīto transportlīdzekļu reģistrācijas un noņemšanas no uzskaites kārtību, kā arī kārtību, kādā notiek velosipēdu reģistrācija. Ministru kabinetam nav dotas tiesības sašaurināt to personu loku, kuras ir tiesīgas reģistrēt savā īpašumā transportlīdzekli. Likumā nav noteikts aizliegums personām ar ierobežotu rīcībspēju reģistrēt savā īpašumā transportlīdzekli. Turklāt nav izprotams šī ierobežojuma leģitīmais mērķis un samērīgums. Ja leģitīmais mērķis ir aizsargāt personu ar ierobežotu rīcībspēju veselību un dzīvību un šajā nolūkā ierobežot viņu tiesības vadīt transportlīdzekli (kas ir paaugstinātas bīstamības objekts), Noteikumu Nr.1080 16.4.punktā ietvertais ierobežojums nav samērīgs ar izraudzīto mērķi. Tiesības uz īpašumu ir jānodala no tiesībām noteiktā veidā īpašumu izmantot (šajā gadījumā – vadīt transportlīdzekli). Tas, ka personas īpašumā atrodas transportlīdzeklis, nenozīmē, ka šai personai ir tiesības to vadīt un piedalīties ar to ceļu satiksmē.

Tiesībsargs rekomendēja izdarīt grozījumus Noteikumu Nr.1080 16.4.punktā, svītrojot no tā vārdus “un kura ir vienīgais transportlīdzekļa vai numurētā agregāta mantinieks.” Ministru kabinets pieņēma minētos grozījumus 2014.gada 1.aprīlī.

2014.gads

- Jau 2013.gadā Tiesībsarga birojs izvērtēja 2013.gada pirmajā pusgadā pieņemtos tiesu spriedumus par rīcībspējas ierobežošanu, kā rezultātā tika konstatēta virkne problēmu saistībā ar normatīvā regulējuma piemērošanu, un par to tika informēta arī Tieslietu ministrija. 2014.gadā Tiesībsarga birojs atkārtoti vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz konstatētajām problēmām rīcībspējas ierobežošanas procesā. Tieslietu ministrija savā atbildes vēstulē norādīja, ka piekrit problēmu esamībai un plāno tās risināt, atkārtoti informējot un izglītojot tiesību normu piemērotājus un tiesas par tiesību normu piemērošanu rīcībspējas ierobežošanas lietās.

Ņemot vērā neskaidrības ar jaunā rīcībspējas ierobežošanas regulējuma piemērošanu praksē, Tiesībsarga birojs arī 2014.gadā turpināja sniegt informāciju par šo normu piemērošanas aspektiem cilvēktiesību kontekstā. Piemēram, tika sniegts viedoklis saistībā ar lūgumu informēt, vai tiesības uz darbu var tikt uzskatītas par personiskajām nemantiskajām tiesībām, un vai personai ar daļēji ierobežotu rīcībspēju un bez personisko nemantisko tiesību ierobežojumiem ir tiesības personīgi vērsties Administratīvajā tiesā par labvēlīga administratīvā akta izdošanu par bezdarbnieka statusa piešķiršanu un reģistrēšanu bezdarbnieku uzskaitē. Tiesībsarga birojs savā viedoklī norādīja, ka Civilprocesa likumā nav konkrēta panta, kurā izsmeļoši būtu uzskaitīts, kas ir atzīstamas par personiskajām nemantiskajām tiesībām, bet konkrētu tiesību piederība pie personiskajām nemantiskajām tiesībām izriet no šo tiesību jēgas un būtības. Tieslietu ministrija kā jaunā rīcībspējas regulējuma (grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā) autors apmācībās tiesnešiem, skaidrojot, kuras tiesības būtu atzīstamas par personiskajām nemantiskajām tiesībām – tāpat, attiecībā uz kurām tiesībām nevar ierobežot personas rīcībspēju, ir norādījusi: „Personiskās tiesības ir cieši saistītas ar cilvēka personu un nav atsavināmas, piemēram, tiesības būt par autoru, laulības noslēgšana, testamenta sastādīšana, adopcija, tiesība apstrīdēt un atzīt bērna izcelšanos u.c.”.

Personiskās tiesības minētas arī atsevišķos Civillikuma pantos, piemēram, 705.pantā, tajā norādot, ka ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet mantojuma atstājēja tiesības, izņemot personiskās.

Tādējādi no iepriekš minētā izriet, ka arī tiesības uz darbu ir pieskaitāmas pie personiskajām nemantiskajām tiesībām, jo šīs tiesības ir cieši saistītas ar personu un nav nododamas citai personai, piemēram, uz pilnvaras pamata, kā arī šīs tiesības nepāriet uz mantinieku. Attiecīgi gadījumā, ja šīs tiesības personai tiek ierobežotas, tā var vērsties tiesā.

Jebkurā gadījumā, ja rodas šaubas par atsevišķas tiesības piederību personiskajām nemantiskajām tiesībām, konkrētais gadījums jāvērtē no personas interešu viedokļa, jo rīcībspējas ierobežojumi ir paredzēti vienīgi tam, lai aizsargātu pašas personas tiesības un intereses. Tādējādi tiesai ir jāvērtē, vai persona, īstenojot konkrētās tiesības, var sev radīt kādu nesamērīgu kaitējumu. Nav saredzama nekāda tiesiska nepieciešamība ierobežot iespēju personām ar rīcībspējas ierobežojumu saņemt bezdarbnieka statusu un attiecīgi arī pieeju nodarbinātību veicinošiem pasākumiem, pamatojoties vien uz to, ka personai ir noteikti rīcībspējas ierobežojumi. Gluži pretēji – gadījumā, ja šāds atteikums tiktu balstīts tikai uz personas rīcībspējas ierobežojumiem, šādu rīcību varētu atzīt par diskrimināciju uz invaliditātes pamata.

2015.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu invaliditātes dēļ, kurā Iesniedzējs norādīja uz ierobežotu pieeju bankas sniegtajiem pakalpojumiem, jo banka personai ar redzes invaliditāti pieprasa lieciniekus vai arī notariāli apstiprinātu pilnvaru par personas ar invaliditāti paraksta īstumu, lai varētu veikt darījumus ar savu bankas kontu, saskaņā ar Notariāta likumu. Tiesībsargs norādīja, ka, pamatojoties uz Notariāta likuma 1.pantu „Notariālās lietas tiesu iestāžu uzraudzībā uzdots pārzināt zvērinātiem notāriem šajā likumā noteiktajā kārtībā. Šis likums regulē zvērinātu notāru profesionālo un korporatīvo darbību.”

Savukārt zvērināti notāri, saskaņā ar Notariāta likuma 2.pantu, ir „tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras pastāv pie apgabaltiesām un pilda viņiem likumā noteiktos pienākumus.” Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka bankas darbinieki nav tiesu sistēmai piederīgas personas, kuras pastāv pie apgabaltiesām. Līdz ar to nav pamata uzskatīt, ka Notariāta likums regulē bankas profesionālo un korporatīvo darbību atbilstoši Notariāta likuma 1.pantam. Tādējādi Notariāta likuma normas, tai skaitā, Notariāta likuma 94. pantu, banka savā darbībā tieši piemērot nevar. Līdz ar to bankai nav pamata pieprasīt divu liecinieku klātbūtni gadījumos, ja personas ar invaliditāti vēlas veikt darījumus bankā. Papildus tiesībsargs norādīja uz ANO Konvencijas 5.panta otro daļu, kas aizliedz jebkādu diskrimināciju invaliditātes dēļ, kā arī ANO Konvencijas 12.panta piekto daļu, kas paredz tiesības personām ar invaliditāti kontrolēt savas finanšu lietas. Tādējādi tiesībsargs konstatēja diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu. Papildus tiesībsargs rosināja izmantot alternatīvos komunikāciju veidus un līdzekļus, lai pārliecinātos, ka persona ar invaliditāti, tai skaitā persona ar redzes invaliditāti var veikt nepieciešamos darījumus bankā.

Tiesībsargs rekomendēja:

- ✓ Novērst diskriminējošo attieksmi pret iesniedzēju, attiecīgi piedāvājot bankas pakalpojumus personai ar invaliditāti pieejamā veidā.
- ✓ Mainīt pastāvošo praksi pret personām ar redzes invaliditāti bankas darbībā.
- ✓ Bankai informēt par tiesībsarga atzinumu citas savas bankas filiāles, lai turpmāk izvairītos no diskriminācijas aizlieguma pārkāpumiem pret personām ar redzes invaliditāti.

Rekomendāciju izpildē banka informēja, ka Iesniedzējam ir nodrošināta apkalpošanas kvalitāte līdzvērtīgi ar citiem. Tāpat banka pašlaik izstrādā un veic klientu apkalpošanas procesu uzlabojumus, kas apkalpošanu klientiem ar redzes invaliditāti bankas filiālēs padarīs vēl pieejamāku, vienlaikus nodrošinot Kredītiestāžu likumā noteiktā klienta noslēpuma saglabāšanu un samazinot iespējamus riskus. Papildus banka sniedza informāciju par veidu, kādā tiek

nodrošināta pakalpojumu sniegšana personām ar redzes invaliditāti pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas.

Tiesībsargs pēc iepriekš minētās pārbaudes lietas izskatīšanas vērsās pie Latvijas Notāru padomes, Latvijas Neredzīgo biedrības, Latvijas Nedzirdīgo savienības un Resursu centra cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA” ar lūgumu sniegt komentārus par Notariāta likuma normām, kas skar personas ar invaliditāti. Visas iepriekš minētās organizācijas piekrita, ka Notariāta likuma normas, kas skar personas ar invaliditāti, ir pārāk smagnējas, un neatbilst ANO Konvencijai. Tiesībsargs lūdza citu Eiropas valstu cilvēktiesību institūcijas un Tiesībsargu birojus sniegt informāciju par normatīvo regulējumu šajās valstīs, kas skar personu ar invaliditāti tiesības notariāta ietvaros. Tiesībsargs saņēma atbildes no vairāk nekā 20 valstīm, un pašlaik turpina darbu pie informācijas apkopošanas.

2016.gads

- Ievērojot to, ka iepriekšējos gados tika konstatētas problēmas rīcībspējas ierobežojuma normatīvā regulējuma piemērošanā, savukārt saskaņā ar Civilprocesa likuma Pārejas noteikumu 62.punktu līdz 2016.gada 31.decembrim aizgādņiem ir noteikts pienākums iesniegt pieteikumus tiesā par rīcībspējas ierobežošanas pārskatīšanu, tiesībsargs, veicot pārbaudes vizīti uz Institūciju, pievērsa uzmanību tieši to klientu situācijai, kuriem jau atbilstoši jaunajam tiesiskajam regulējumam bija notikusi rīcībspējas ierobežojuma pārvērtēšana tiesā. Pēc iepazīšanās ar atsevišķiem tiesas nolēmumiem konkrētās civillietās tika konstatēts, ka tiesas, izskatot šīs lietas, tupina noteikt tādas personu rīcībspējas ierobežojumus, kuriem nav likumīga pamata (piemēram, korespondences saņemšanā, pārstāvībā ārstniecības iestādēs), kā arī atsevišķās lietās prokurori uztur tādu pieteikumu apmierināšanu, kuros lūgts personas rīcībspējas ierobežojums arī personiskajās nemantiskajās tiesībās. Tiesībsargs vērsa atbildīgās ministrijas uzmanību uz to, ka šādi rīcībspējas ierobežojumi ir neatbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 92. un 96.pantam, kā arī ANO Konvencijai un aicināja veikt atbilstošus pasākumus, lai veicinātu cilvēktiesībām atbilstošu lietu izskatīšanu, kas novērstu personu ar invaliditāti iespējami nepamatotos cilvēktiesību pārkāpumus. Diemžēl no atbildīgās ministrijas nav saņemta informācija par to, kādi pasākumi ir veikti.

Papildus tiesībsargs atkārtoti aktualizēja jautājumu arī par finansējuma nepieciešamību aizgādņiem, norādot, ka, neparedzot finansējumu aizgādņiem, gadījumos, kad personai nav tuvu radnieku, praksē ir ļoti grūti atrast personas, kas varētu uzņemties aizgādņa pienākumus. Turklāt šāda problemātika pastāv jau vairāku gadu garumā, kā arī uz to regulāri norāda bāriņtiesas, kuras kompetencē ir lemt par aizgādņu iecelšanu. Šādā situācijā ir ierobežotas iespējas nodrošināt, ka aizgādņi savus pienākumus veic atbilstošā kvalitātē. Tāpat vērstā uzmanība uz praksē pastāvošu būtisku problēmu - personām ar ierobežotu rīcībspēju, kuras saņem pakalpojumus Institūcijās, par aizgādņiem tiek iecelti Institūcijas darbinieki, kas viennozīmīgi ir pretrunā Eiropas Padomes Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas komitejas ziņojumos sniegtajām rekomendācijām, jo vistiešākā veidā ir saistīta ar iespējamu interešu konflikta pastāvēšanu. Ievērojot minēto, tiesībsargs aicināja paredzēt valsts finansējumu pabalstu par aizgādņu pienākumu veikšanu un šo jautājumu steidzami risināt.

Atbildīgā Labklājības ministrija tiesībsargu informēja, ka ministrijas ietvaros šis jautājums jau ir ticis apspriests vairākkārt, tai skaitā uzklusot Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas sniegto viedokli par to, ka bāriņtiesas ir paudušas viedokli, ka tām nav iespējams atrast personas, kuras būtu ar mieru pildīt aizgādņa pienākumus tā saucamajā sabiedriskajā kārtā, nesaņemot par to finansiālu atbalstu. Ministrijas ieskatā šo jautājumu varētu risināt, ka valsts tāpat kā aizbildņiem, arī aizgādņiem par pienākumu pildīšanu maksātu atlīdzību. Ministrija norādījusi par viņu rīcībā esošo informāciju, ka dažas no pašvaldībām ir izlēmušas sniegt finansiālu atbalstu aizgādņiem neatkarīgi no valsts budžeta līdzekļiem. Savukārt valstiskā līmenī kā viens no

iespējamiem risinājuma variantiem norādīts, neatkarīgas “trešās personas” institūta izveide, kura nodrošinātu aizgādņu pienākumu pildīšanu personām ar ierobežotu rīcībspēju, kuras atrodas Institūcijās. Šis institūts nebūtu saistīts ne ar Institūciju, ne pašvaldības sociālo dienestu darbu, un līdz ar to neveidotos interešu konflikts un tiktu nodrošinātas personas labākās intereses. Lai tālāk attīstītu šo variantu, ir nepieciešama sarunu uzsākšana ar iesaistītajām pusēm – Tieslietu ministriju, bāriņtiesu, pašvaldībām, Institūcijām un nevalstiskajām organizācijām, kas pārstāv personas ar ierobežotu rīcībspēju.

Labklājības ministrija vērsusi uzmanību uz 2013.gada 19.novembra Ministru Kabineta sēdē pieņemto Ministrijas Informatīvo ziņojumu “Par priekšlikumiem tiesiskajam regulējumam par atbalsta mehānismu personām ar invaliditāti”, kas noteic ministrijai uzdevumu – veikt pasākumus, lai atbalsta mehānisma izstrādi personām ar invaliditāti un atbalsta pakalpojuma finansēšanu nodrošināšanu no labklājības nozarei plānotā Eiropas Savienības fondu finansējumu 2014.-2020.gada plānošanas periodā. Labklājības ministrija norādījusi, ka pasākuma ietvaros tiks izstrādāts jauns atbalsta personas pakalpojuma standarts un izvērtēti personām ar garīga rakstura traucējumiem pieejamie atbalsta pakalpojumi – aizgādņa institūts, asistenta pakalpojums pašvaldībā un sociālā mentora pakalpojums ar mērķi izvērtēt un noteikt efektīvāko un mērķtiecīgāko formu kādā ieviest atbalsta personas pakalpojumu t.sk. sadarbībā ar Tieslietu ministriju izvērtējot iespēju atbalsta personas pakalpojumu noteikt kā alternatīvu mehānismu tiesas noteiktajai aizgādņībai.

13.pants Tiesas pieejamība

2011.gads

- Saistībā ar piespiedu ievietošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās Latvijā jau kopš 2007. gada ir spēkā Ārstniecības likuma grozījumi, kas paredz, ka nepieciešams tiesas nolēmums, lai varētu personu piespiedu kārtā stacionēt un ārstēt psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tomēr, neskatoties uz to, ka vismaz pamatos normatīvais regulējums ir atbilstošs cilvēktiesību normām, tā praktiskā piemērošana diemžēl ne vienmēr atbilst cilvēktiesību prasībām. Lai apzinātu situāciju, 2011. gadā veiktas trīs pārbaudes vizītes psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kā arī apkopotas un izvērtētas Liepājas, Daugavpils, kā arī Rīgas tiesu lietas par psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez pacienta piekrišanas. Kopā apskatītas 43 lietas (2010. un 2011. gada lietas).

ECPAK 6. pants, nosakot ikviena tiesības uz taisnīgu tiesu, cita starpā paredz arī tiesības aizstāvēt sevi pašam vai saņemt paša izvēlētu juridisku palīdzību, vai, ja trūkst līdzekļu, lai segtu izdevumus par šo juridisko palīdzību, saņemt to bez maksas. Minētās tiesības izriet arī no Satversmes 92. panta, kas paredz ikvienam tiesības uz taisnīgu tiesu. Interpretējot praksē ECPAK 6. pantā noteikto, ECT ir paudusi: „Valsts ir atbildīga par to, lai tiktu nodrošināts aizstāvis un ka aizstāvība ir adekvāta. Konvencija garantē nevis tiesības, kas ir teorētiskas vai iluzoras, bet tiesības, kas ir praktiskas un efektīvas.”⁸ Tāpat ECT ir uzsvērusi, ka garīga rakstura slimības nevar būt par pamatu, lai ignorētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu: „...lai gan garīgā saslimšana var radīt noteiktus ierobežojumus attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu, tomēr tā nevar būt par attaisnojumu, lai pilnībā liegtu šīs tiesības, kādas tās ir garantētas ECPAK 6. (1) pantā.”⁹ ANO Konvencijas 5. pants nosaka diskriminācijas aizliegumu, savukārt ANO konvencijas 2. panta 3. punktā skaidrots, ka „diskriminācija invaliditātes dēļ nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem vai kurai ir tādas sekas”.

⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums *Belgian linguistic* lietā, 31. paragrāfs.

⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Winterwerp v. Netherlands*, 75. paragrāfs.

konvencijas 13. pants paredz, ka tiek nodrošināta „efektīva tiesas pieejamība personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem”.

Ārstniecības likuma 68. panta septītā daļa paredz, ka pacienta interešu aizstāvībai tiek nozīmēts advokāts. Gadījumos, kad persona pati tiesas procesā norāda, ka nevēlas piespiedu kārtā atrasties un ārstēties psihoneiroloģiskajā slimnīcā, bet viņas interešu pārstāvībai valsts nozīmētais un apmaksātais advokāts tiesas sēdē paziņo, ka viņš uzskata, ka ir pamats personu piespiedu kārtā stacionēt un ārstēt, konstatējams tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums, jo tiesas procesā pēc būtības netiek nodrošināts advokāts, lai gan likums to paredz.

Šajā kontekstā tika arī konstatētas problēmas saistībā ar prokurora lomu konkrēto lietu izskatīšanā, jo vairumā gadījumu prokurori neizprot savas dalības jēgu šajās lietās. Rezultātā parasti arī prokurori neiebilst, ka procesa laikā valsts nodrošinātais advokāts, pārkāpjot personas tiesības, nenodrošina personas interešu aizstāvību vai pat darbojas pretēji sava klienta interesēm.

Lai konkrēto problēmu risinātu, tiesībsargs tikās ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomi. Tikšanās mērķis bija pārrunāt šo jautājumu un vienoties par iespējamo rīcību, lai turpmāk tiktu nodrošināts, ka tiek ievērotas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tika panākta vienošanās par mācību semināru un lekciju organizēšanu advokātiem. Tāpat Zvērinātu advokātu padome informēja, ka turpmāk juridiskās palīdzības sniegšanai šajās lietās nozīmēs tikai tos advokātus, kas būs atbilstoši apmācīti. 2011. gada 27. septembrī Tiesībsarga biroja telpās notika mācību seminārs zvērinātu advokātu vecākajiem. Semināru vadīja Tiesībsarga biroja darbinieki, pieaicinot ekspertu psihiatrijas jautājumos.

- Tiesībsargs konstatēja trūkumus policijas darbinieku saskarsmē ar iedzīvotājiem. Piemērs: Tiesībsarga birojā vērsās persona, norādot, ka ir II grupas invalīds ar garīga rakstura traucējumiem un jūtas uz ielas apdraudēts no atsevišķu personu puses. Savukārt policijas darbības, lai viņu aizsargātu, ir neefektīvas un attieksme ir aizskaroša. Iesniedzējs arī norādīja, ka atbildīgais policijas darbinieks viņam ir izteicis draudus – ja viņš atkārtoti vērsīsies policijā, tiks ievietots psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Lai izvērtētu iesniedzēja norādītos apstākļus, tika ierosināta pārbaudes lieta. Pēc tiesībsarga lūguma pārbaudi par šo gadījumu uzsāka Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Preiļu iecirknis. Pēc pārbaudes materiāla saņemšanas tiesībsargs secināja, ka tā nav bijusi pilnīga un ir vērojami trūkumi. Tāpēc tiesībsargs vērsās Valsts policijas Iekšējās drošības birojā ar lūgumu veikt atkārtotu pārbaudi.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka, policijai veicot pārbaudi, ir ņemti vērā tikai vienas puses argumenti, proti, policijas darbinieku. Viņu sniegtajiem paskaidrojumiem ir piešķirta augstāka ticamības pakāpe. Izmeklēšanai ir jābūt tik efektīvai, lai, izvērtējot visus lietas materiālus, nepārprotami rastos pārliecība, ka ir ņemti vērā un vērtēti visi apstākļi, aptaujātas visas iespējamās personas un abu pušu paskaidrojumiem, izdarot secinājumus, ir piešķirta vienāda ticamības pakāpe. Tādējādi atzinumā tika secināts: ir pamats uzskatīt, ka pārbaude nav veikta efektīvi un policijas darbinieku rīcībā ir saskatāmi labas pārvaldības principa pārkāpumi.

Turklāt policijas pārvalde, veicot pārbaudi par policijas darbinieku rīcību, ir pieprasījusi informāciju no ārsta – psihiatra – par iesniedzēja garīgo veselību. Izvērtējot policijas dienesta pārbaudes materiālu, nekļuva skaidrs šāda medicīniskā slēdziena iegūšanas mērķis. Tiesībsargs secināja, ka policijas rīcība, pieprasot no medicīnas iestādes informāciju par iesniedzēja garīgo veselību bez šīs personas piekrišanas un bez pamatojuma, ir vērtējama kā iejaukšanās personas tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību un ir uzskatāma par būtisku personas pamattiesību ierobežojumu.

Konkrētajā gadījumā par iesniedzēja invaliditāti un konfliktu ar atsevišķām personām bija informēts arī attiecīgās pašvaldības Sociālais dienests. Secināms, ka sadarbība starp policijas darbiniekiem un Sociālo dienestu šajā gadījumā nav bijusi pietiekama. Kritiski vērtējama Valsts

polīcijas un Sociāla dienesta darbinieku rīcība, nespējot šajā situācijā personai sniegt pietiekamu palīdzību.

2012.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu, kurā Iesniedzēja no bāriņtiesas uzzināja, ka meita (ar kuru viņa dzīvoja kopā) ir iesniegusi pieteikumu tiesā par rīcībspējas atņemšanu. Pārbaudes laikā tika konstatēts, ka tiesa, pārkāpusi procesuālās normas, neinformējot personu par šāda pieteikuma saņemšanu, civillietas ierosināšanu un tiesas sēdes nozīmēšanu. Pēc tiesībsarga iejaukšanās, tiesas priekšsēdētāja pieprasīja tiesneses paskaidrojumu un veica pārrunas tiesnešu kopsapulcē, lai nākotnē netiktu pieļauti šādi pārkāpumi. Turpmākajā procesā personai bija nodrošinātas iespējas piedalīties un tiesa pieņēma lēmumu par lietas izbeigšanu.

- Vairākās lietās tika konstatēti ļoti būtiski cilvēktiesību pārkāpumi rīcībspējas atņemšanas procesa laikā (te gan uzreiz jāpiebilst, ka šie procesi abos gadījumos bija notikuši jau pirms vairākiem gadiem), kuru rezultātā personām arī tika atņemta rīcībspēja. Vienā no lietām arī tiesībsargs vērsās pie Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētāja, lūdzot iesniegt protestu par spēkā stājušos tiesas nolēmumu, ar kuru personai tika atņemta rīcībspēja, jo procesa laikā tika pieļauti rupji cilvēktiesību pārkāpumi, piemēram, persona nebija informēta par tiesas procesu, tai netika nosūtīti tiesas nolēmumi, netika prasīts viedoklis, utt. Diemžēl Augstākā tiesa nesaskatīja, ka šie ļoti nopietnie tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumi radītu nepieciešamību iesniegt protestu.

2014.gads

- Tiesībsargs, izvērtējot pārbaudes lietas apstākļus, konstatēja, ka personas ierašanās slimnīcā sākotnēji ir bijusi brīvprātīga, bet vēlāk - tikai pakļaujoties ārstniecības iestādes medicīnu nepamatotiem pieņēmumiem par personas nepieciešamību atrasties ārstniecības iestādē slēgtā nodaļā un „sagaidīt” tiesas nolēmumu, kas neatbilst likumā noteiktajai kārtībai. Atzinumā secināts, ka šāda personas brīvības ierobežošana nav notikusi atbilstoši ECPAK 5.pantam. Vēl jo vairāk – šāda pacienta maldināšana – par pienākumu atrasties ārstniecības iestādē bez attiecīga tiesas nolēmuma, nevis pacienta tiesību izskaidrošana un ievērošana, ilgtermiņā var kopumā atstāt negatīvu iespaidu un graut uzticību ārstniecības personālam.

Vērtējot personas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu, atzinumā secināts, ka tiesas procesā par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu netika nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu, jo personai nebija nodrošinātas tiesības uz efektīvu aizstāvību un pieeju tiesai apelācijas instancē atbilstoši ECPAK 6.panta un ANO Konvencijas 13.panta prasībām.

Atzinums tika nosūtīts zināšanai un izvērtēšanai slimnīcas administrācijai. Papildus jānorāda, ka šajā lietā personas pārstāvis iesniedza sūdzību arī ECT, un tā tika pieņemta. Lai gan iepriekš pieminētās lietas skar tieši personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanu un šāda problemātika Tiesībsarga birojā jau iepriekšējos gados ir konstatēta arī Ārstniecības likuma 68.panta piemērošanas praksē, tomēr no personu iesniegumiem un konsultācijās iegūtās informācijas izriet, ka arī citos procesos iedzīvotāji nēcer no valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniedzējiem saņemt kvalitatīvu aizstāvību, jo pastāv priekšstats, ka valsts advokātu pienācīgi neatalgo, tādēļ arī palīdzība nevar būt kvalitatīva. Ievērojot minēto, būtu jāpārskata valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības atlīdzības apmēri, kā arī jāizglīto procesa dalībnieki personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā.

2015.gads

- 2015.gadā tika saņemts iesniegums no tiesneses, kurā tiesībsarga uzmanība tika vērstā uz būtiskiem cilvēktiesību aspektiem konkrētā civillietā, norādot, ka prokurors, pirms pieteikuma par personas rīcībspējas ierobežošānu sagatavošanas un iesniegšanas tiesā, nav ticis ar pašu

personu, kā arī ir apgrūtināta personas ierašanās un uzklaušana tiesas sēdē, jo tā ilgstoši atrodas psihiatriskajā slimnīcā.

Norādot uz tiesu varas neatkarību un nepieļaujamību iejaukties tiesas darbā, kā arī ievērojot to, ka jaunais rīcības spējas ierobežojuma regulējums tiek piemērots salīdzinoši neilgu laiku un tā neatbilstoša piemērošana var skart būtiskas cilvēka pamattiesības, tiesībsargs sniedza vispārēju skaidrojumu saistībā ar jaunā rīcības spējas regulējuma piemērošanu un iespējamiem cilvēktiesību pārkāpumiem procesa laikā.

Tāpat tiesībsargs puda viedokli, ka situācijās, kad lūgumu par pieteikuma iesniegšanu tiesā par rīcības spējas ierobežojumu kādai personai saņem prokurors, atbilstoši cilvēktiesību standartam sākotnēji prokuroram ir jānoskaidro personas, par kuru tiks lemts jautājums, viedoklis par rīcības spējas ierobežojuma nepieciešamību. Normatīvais regulējums, paredzot prokurora pienākumu aizsargāt personas ar invaliditāti tiesības un intereses, kā arī iespēju vērsties tiesā ar pieteikumu par rīcības spējas ierobežojumu personas interesēs, ir piešķīris prokuroram arī pietiekamas pilnvaras, tajā skaitā iespēju ne tikai iegūt informāciju no citām institūcijām un veikt citus nepieciešamos pasākumus, bet arī apmeklēt dažāda tipa iestādes, tajā skaitā psihoneiroloģisko slimnīcu.

Jau sākotnēji tiekoties ar personu un uzklauot tās viedokli, tiek nodrošinātas personas tiesības vismazāk ierobežojošā veidā, kā arī tiek nodrošināta personas efektīva aizsardzība no ļaunprātīgas izmantošanas. Papildus tika norādīts, ka situācijā, kad persona ilgstoši atrodas ārstniecības iestādē, ne mazāk būtiski prokuroram ir pārbaudīt šīs personas tiesību ievērošanu, atrodoties ārstniecības iestādē, proti, vai persona ir paudusi informēto piekrišanu saskaņā ar Pacientu tiesību likuma normām un Ārstniecības likumā nostiprināto brīvprātības principu.

Atbilstoši ECT iedibinātajam standartam garīgi slimai personai ir jādod iespēja tikt uzklaušītai personiski vai, ja vajadzīgs, ar jebkāda veida pārstāvniecību. Jaunajā tiesiskajā regulējumā – Civilprocesa likuma 266.panta trešajā daļā – tika ietverts tiesas pienākums aicināt uz tiesas sēdi personu, par kuras rīcības spējas ierobežošanu izskata lietu, un tikai izņēmuma gadījumā lemt jautājumu par lietas izskatīšanu bez personas klātbūtnes.

ECT savā praksē ir norādījusi, ka lietās, kurās ir iesaistīta garīgi slima persona, valsts tiesām ir jābūt zināmai rīcības brīvībai. Piemēram, tās var noteikt attiecīgus procesuālus pasākumus, lai nodrošinātu labu tiesvedību, attiecīgās personas veselības aizsardzību utt. Tomēr šādi pasākumi nedrīkst ietekmēt ECPAK 6.pantā garantēto iesniedzēja tiesību uz taisnīgu tiesu būtību. Izvērtējot, vai konkrēts pasākums, piemēram, iesniedzēja izslēgšana no tiesas sēdes, bija vajadzīga, ECT ņem vērā visus būtiskos faktoros.

Minētās garantijas izriet arī no ANO Konvencijas 12.panta ceturtnās daļas, kas paredz, ka „dalībvalstis nodrošina, ka visi ar rīcības spējas īstenošanu saistītie pasākumi paredz atbilstošas un efektīvas garantijas, lai saskaņā ar starptautisko cilvēktiesību aktiem nepieļautu ļaunprātīgu izmantošanu. Šādām garantijām ir jānodrošina, ka, veicot ar rīcības spējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, netiek pieļauti interešu konflikti un ietekmes ļaunprātīga izmantošana, tie ir samērīgi un atbilstoši konkrētās personas apstākļiem, tos piemēro pēc iespējas īsāku laiku un regulāri pārbauda kompetenta, neatkarīga un objektīva iestāde vai tiesas instance. Šīm garantijām ir jābūt proporcionālām tam, cik lielā mērā šie pasākumi skar konkrētās personas tiesības un intereses.”

Attiecībā uz Civilprocesa likuma 266.panta ceturtnajā daļā noteikto pienākumu tiesai vākt pierādījumus lietā tika norādīts, ka saistībā ar tiesas iespējām iegūt objektīvu informāciju par personas veselības stāvokli likumdevējs ir paredzējis tiesai iespēju saņemt izziņu no ārstniecības iestādes, kā arī lietā nepietiekamu pierādījumu gadījumā lemt jautājumu par psihiatriskās un, ja nepieciešams, psiholoģiskās ekspertīzes noteikšanu.

Lai arī ekspertīzes nozīmēšana lielākā mērā ierobežo personas tiesības uz privāto dzīvi, katrā konkrētā lietā nepietiekamu pierādījumu gadījumā tiesai ir iespēja izlemt šo jautājumu pēc

būtības, noskaidrojot lietas dalībnieku, tajā skaitā personas, kura tiks pakļauta ekspertīzei, viedokli.

- Diskusija par Ārstniecības likuma 68.panta piemērošanu – personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz brīvību un taisnīgu tiesu.

ANO Konvencijas 14.panta 1.punkta b) apakšpunkts paredz: dalībvalstis nodrošina, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi citiem nezaudē savu brīvību nelikumības vai patvaļas dēļ un jebkura brīvības atņemšana notiek saskaņā ar likumu, un invaliditāte nekādā gadījumā nav pamats brīvības atņemšanai.

ANO Konvencijas 13.pants paredz, ka tiek nodrošināta efektīva tiesas pieejamība personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem. ECT savā praksē ir uzsvērusi, ka garīga rakstura slimības nevar būt pamats, lai ignorētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu: “Lai gan garīgā saslimšana var radīt noteiktus ierobežojumus attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu, tomēr tā nevar būt par attaisnojumu, lai pilnībā liegtu šīs tiesības, kādas tās ir garantētas ECPAK 6.(1) pantā.” Tāpat jānorāda, ka ECPAK nolūks ir garantēt praktiskas un efektīvas, nevis teorētiskas vai iluzoras tiesības.

Ārstniecības likuma 68.panta pirmajā daļā ir noteikti gadījumi, kādos personai, kurai ir garīga rakstura traucējumi, ar tiesas nolēmumu var tikt ierobežota brīvība un sniegta psihiatriskā palīdzība pret viņas gribu. Ārstniecības likuma 68.panta devītā daļa paredz, ka tiesas sēdē, kurā tiesnesis izskata materiālus un lemj par psihiatriskās palīdzības sniegšanu psihiatriskajā ārstniecības iestādē bez pacienta piekrišanas, piedalās pacients, ja to pieļauj viņa veselības stāvoklis, prokurors, pacienta pārstāvis vai advokāts.

2015.gada pavasarī tiesībsargs organizēja apaļā galda diskusiju ar Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas tiesnešiem, prokuratūras un resursu centra cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem “Zelda” pārstāvjiem. Diskusijas mērķis bija aktualizēt un diskutēt par cilvēktiesību aspektiem, kas attiecas uz personām ar garīga rakstura traucējumiem tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu, izskatot pieteikumus par psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez pacienta piekrišanas. Pirms diskusijas tika analizēti Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā 2014.gadā pieņemtie nolēmumi.

Diskusijas laikā tika pievērsta uzmanība šādiem jautājumiem: personas tiesībām būt klāt tiesas sēdē; tiesībām tikt uzklautam (ar pārstāvja starpniecību un/vai rakstiski), personas tiesībām uz efektīvu aizstāvību (tiesībām saņemt aizstāvja konsultāciju pirms un pēc tiesas sēdes); prokurora loma konkrētajā procesā; tiesas pienākums objektīvi izvērtēt materiālus, pierādījumu esamību lietā (policijas un neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes sniegtie ziņojumi); tiesas nolēmuma pamatojums (visu lietas dalībnieku viedokļu atspoguļojums lēmumā); personas tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumu un pārsūdzības mehānisma efektivitāte.

ECT praksē ir nostiprināta atziņa, ka, lai aizturētu garīgi slimas personas, absolūtais tiesiskais procedūras minimums ir indivīda tiesības aizstāvēt sevi tiesā un apstrīdēt medicīniskos un sociālos pierādījumus, kas izmantoti, lai pamatotu viņa aizturēšanu. Ir ļoti svarīgi, lai personai ar garīga rakstura traucējumiem ir iespēja tikt uzklautai pašai vai, ja nepieciešams, ar pārstāvja palīdzību, jo pretējā gadījumā personai nebūs nodrošinātas fundamentālas procesuālās garantijas, kas tiek piemērotas brīvības atņemšanas gadījumā. Garīga rakstura traucējumi var būt par iemeslu šādu tiesību realizācijas ierobežošanai, taču tie nevar būt par pamatu šo tiesību ierobežošanai pēc būtības. Tāpat nav šaubu, ka var izmantot speciālus procesuālos aizsargmehānismus, lai aizsargātu personas, kuras garīga rakstura traucējumu dēļ nespēj pilnībā sevi aizstāvēt.

Ņemot vērā to, ka pacientu veselības stāvoklis ir mainīgs un konsīlija lēmums tiek pieņemts dienu vai divas iepriekš, diskusijas dalībnieki atzina, ka tiesas sēdes laikā ir būtiski noskaidrot personas veselības stāvokli tiesas sēdes dienā, uzklaut gan ārstniecības iestādes pārstāvi, gan nepieciešamības gadījumā, tiesnesim personiski kontaktējoties ar pacientu nodaļā. Tiesas pārstāvji atzīmēja, ka šāda prakse pastāv, jo ārstniecības iestādes piedāvā tiesnesim apmeklēt nodaļu un kontaktēties ar personu. Lai gan, diskusijas dalībnieku ieskatā, šāda prakse tika atzīta

par atbalstāmu, tiesas pārstāvji norādīja, ka atsevišķās situācijās šāda rīcība tomēr nebūtu pieļaujama, tas ir, ja personai ir smagi veselības traucējumi, kā arī drošības apsvērumu dēļ.

Saistībā ar agresīvi noskaņotiem pacientiem biedrības „Zelda” pārstāvji vērsa klātesošo dalībnieku uzmanību uz to, ka pacientu agresija dažkārt ir saistīta tieši ar viņu tiesību uz brīvību ierobežojumu – nogādāšanu slimnīcā, konfliktsituācijām ar tuviniekiem, kuru sniegtajiem paskaidrojumiem tiek piešķirta lielāka ticamība. Tādēļ, vērtējot personas iespējas piedalīties tiesas sēdē, kā arī vērtējot psihiatriskās palīdzības sniegšanas nepieciešamību pret pacienta gribu, šim aspektam būtu pievēršama uzmanība. Tāpat būtu jāpieļauj personas vai tās pārstāvja iespējas tiesai savu viedokli par lietas faktiskajiem apstākļiem iesniegt rakstiski, ja persona to vēlas.

Attiecībā uz personai nodrošināto aizstāvību jānorāda, ka no aplūkotajiem lēmumiem izriet – vairumā gadījumu pacientu aizstāvībai šajos procesos tiek pieaicināti valsts apmaksātie advokāti. Šajā ziņā būtiski atzīmēt, ka neatkarīgi no tā, vai persona pati sev ir nolīgusi aizstāvi, vai aizstāvību nodrošina valsts nozīmēts aizstāvis, aizstāvībai ir jābūt kvalitatīvai un efektīvai. Jāņem vērā, ka personai ar garīga rakstura traucējumiem tiesas process var šķist uztraucošs un svešs, savukārt ārstniecības iestādes pārstāvim pamatot brīvības ierobežojuma nepieciešamību ir profesionālās darbības sastāvdaļa. Šādā situācijā pacientam ir grūti sevi aizstāvēt, iepazīties ar visiem lietā iegūtajiem pierādījumiem, kā arī atsevišķos gadījumos koncentrēšanās spējas var tikt mazinātas medikamentu iedarbības dēļ.

Ne mazāk svarīgi atzīmēt, ka ECT savā praksē ir norādījusi: aizstāvja nozīmēšana pati par sevi negarantē efektīvu palīdzību personai ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī svarīgi apzināties, ka personai ne vienmēr būtu jāuzņemas iniciatīva meklēt pārstāvību. Arī Ārstniecības likuma 68.panta astotā daļa paredz, ka psihiatriskās ārstniecības iestāde pēc pacienta pārstāvja vai advokāta lūguma nodrošina iespēju tikt ar pacientu, lai sniegtu konsultāciju.

Tikai no atsevišķiem aplūkotajiem tiesas nolēmumiem nepārprotami skaidri izriet, ka aizstāvis ar klientu ir ticis pirms tiesas sēdes un uzklājis viņa viedokli, ko vēlāk tiesas sēdē ir paudis arī tiesai. Jāatzīmē, ka vairumā gadījumu aizstāvis, nodrošinot aizstāvību, ir paudis pretēju viedokli pacienta tiesas sēdē paustajam. Diskusijas dalībnieki dalījās pārdomās par to, kas ir atzīstama par efektīvu personu ar garīga rakstura traucējumu tiesību un interešu aizstāvību, norādot uz personas tiesību uz brīvību sabalansēšanu ar tiesībām uz veselības aprūpi.

Diskusijas laikā tiesas pārstāvji apstiprināja, ka gadījumos, kad aizstāvības viedoklis ir bijis pretējs pacienta tiesas sēdē paustajam, aizstāvis savu viedokli ir motivējis, galvenokārt par prioritāti izvirzot pacienta tiesības uz veselības aprūpi. Savukārt no cilvēktiesību aspekta atzīmējams, ka aizstāvis šajās situācijās pārstāv pacientu, un tādēļ pretēja vai sava personīga subjektīva viedokļa paušana nebūtu pieļaujama, jo tādējādi tiek pārkāptas personas tiesības uz aizstāvību.

Diskusijas dalībnieki vērsa uzmanību uz to, ka prokuroram, kas piedalās šajos procesos, konstatējot, ka procesā netiek nodrošināta efektīva aizstāvība vai aizstāvis darbojas pretēji personas tiesībām un interesēm, būtu jāiejaucas un jāveicina personas tiesību un interešu nodrošināšana.

Savukārt, lai veicinātu personu tiesības saņemt juridisko palīdzību pirms tiesas sēdes, tiesas pārstāvji izteica konkrētu priekšlikumu – sākoties tiesas sēdei, tiesa ir tiesīga noskaidrot, vai persona ir saņēmusi konsultāciju, vai vēlas šādu konsultāciju, kā arī nepieciešamības gadījumā līdzdarboties, lai tā tiktu nodrošināta. Vienlaikus tika norādīts, ka šādas konsultācijas sniegšana nedrīkstētu kavēt tiesas darbu un būtu jāraugās un jāveicina tādas prakses ieviešana, lai aizstāvība konsultāciju sniegtu savlaicīgi, pirms tiesas sēdes.

Tiesības uz motivētu tiesas nolēmumu ir cieši saistītas ar tiesībām uz lietas apstākļu vispusīgu un objektīvu izvērtējumu un tiesībām uz nolēmuma pārsūdzību. Aplūkojot nolēmumus, tika konstatēts, ka galvenokārt tie ir izvērsti un motivēti, un tikai atsevišķos nolēmumos konstatētas tādas nepilnības kā lietas dalībnieku tiesas sēdē pausto viedokļu neatspoguļošana.

Tāpat jānorāda, ka galvenokārt tiesas motivācija ir balstīta uz ārstu konsīlija lēmumu, atsevišķos gadījumos iztrūkstot stacionēšanas apstākļu izklāstam. Diskusijas dalībnieki vērsa uzmanību uz to, ka praksē pastāv problēmas ar neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes un policijas ziņojumiem, proti, tie ir ļoti lakoniski vai nav saņemti vispār, kas apgrūtina tiesas darbu, vērtējot personai sniedzamās psihiatriskās palīdzības nepieciešamību pret tās gribu situācijās, kad šiem pierādījumiem ir būtiska nozīme.

Izvērtējot pacienta stacionēšanas nepieciešamību pret viņa gribu, jāvadās pēc principa, ka brīvības ierobežošana garīgas slimības dēļ būs nepamatota, ja tās pamatā ir diskriminācija vai aizspriedumi pret personām ar invaliditāti. Saskaņā ar ECPAK psihiskajiem traucējumiem ir jābūt noteiktā smaguma pakāpē, lai brīvības ierobežošana būtu attaisnota.

14.pants Personas brīvība un neaizskaramība

2012.gads

- Tiesībsargs 2012.gada nogalē veica pētījumu „Pacientu cilvēktiesības atrodies psihoneiroloģiskajā slimnīcā”. Šī pētījuma mērķis bija izpētīt Latvijai saistošos cilvēktiesību standartus, īstenojot personu stacionēšanu un ārstēšanu bez to piekrišanas psihoneiroloģiskajās institūcijās (tai skaitā arī attiecībā uz personām, kurām ir noteikti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, kā arī tiesu psihiatriskās ekspertīzes), izvērtēt Latvijas regulējuma atbilstību šiem standartiem un analizēt citu valstu normatīvos regulējumus, meklējot labās prakses piemērus.

Pētījuma rezultātā tika secināts, ka starptautiskie dokumenti (gan juridiski saistošie, gan jo īpaši rekomendācijas un principi) paredz samērā izvērstu regulējumu attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem ārstēšanu bez to piekrišanas. Vairākas rekomendācijas un principi detalizēti definē kritērijus, kādos personu varētu pakļaut terapijai bez tās piekrišanas, kā arī apstākļus un nosacījumus, kādos var piemērot fiziskās ierobežošanas līdzekļus. Pēdējo gadu laikā arī ECT prakse ir attīstījusies plašāk šajā jomā, nosakot standartus, kurus valstīm jāievēro, lai netiku pārkāpts ECPAK 8. un 3.pants.

Īpaša nozīme starptautisko tiesību attīstībā attiecībā uz personām ar garīgā rakstura traucējumiem ir bijusi ANO Konvencijas salīdzinoši nesenaī stāšanās spēkā. Tās ratifikācija nacionālā līmenī ir bijusi par pamatu reformām vairākās valstīs (kas turpinās arī šobrīd), piemērojot regulējuma atbilstību ANO Konvencijas nosacījumiem.

Izvērtējot citu valstu praksi, var secināt, ka atsevišķu valstu normatīvie regulējumi ir krietni attīstītāki un detalizētāki, salīdzinot ar Latviju, taču jāuzsver, ka arī apskatīto valstu likumi, kā arī to ieviešana praksē, neraugoties uz ilgstošākām demokrātiskām tradīcijām, nav nevainojama. Piemēram, Anglijā nacionālā tiesa atzina, ka Garīgās veselības likuma Uzvedības noteikumiem nav juridiski saistoša spēka, kas attiecīgi rada līdzvērtīgas problēmas kā Latvijā, attiecībā uz likuma līmenī neesošu regulējumu jomā, kas skar personu fiziskās kustības līdzekļu piemērošanu. Savukārt Somijas regulējumu samērā nesenaī spriedumā ir kritizējusi ECT, norādot arī uz aizsargmehānismu trūkumu gadījumos, kad pacientam tiek noteikta piespiedu terapija. Nīderlandē, neraugoties uz normatīvā regulējuma skaidrību, praksē pastāv problēmas ar plašo pacientu izolāciju institūcijās. Saskaņā ar statistikas datiem, viens no četriem pacientiem Nīderlandes psihoneiroloģiskajās slimnīcās piedzīvo piespiedu izolēšanu, kuras vidējais ilgums ir 16 dienas.

Apzinoties, ka institucionālā aprūpe vienmēr ir pakļauta zināmiem cilvēktiesību pārkāpumu riskiem, iespējams, ka viens no labākajiem risinājumiem ir iespējami izvairīties no personu stacionēšanas, ieviešot alternatīvus mehānismus. Vairāku valstu normatīvajā regulējumā ir

paredzēta piespiedu ārstēšana sabiedrībā,¹⁰ atstājot institūciju tikai kā pēdējo iespēju, kad aprūpe ārpus institūcijas nav iespējama. Lai gan šādu alternatīvu diemžēl nebūs iespējams piemērot visos gadījumos, tas varētu būt pozitīvs risinājums situācijās, kad personas ārstniecību var nodrošināt mazāk ierobežojošos apstākļos.

Pētījuma rezultātā tika sniegtas arī šādas rekomendācijas Latvijas situācijas uzlabošanai:

- ✓ Latvijas normatīvajā regulējumā ir konstatējamas būtiskas nepilnības attiecībā uz personām, kuras atrodas psihoneiroloģiskajās institūcijās bez to piekrišanas, iespējamiem cilvēktiesību ierobežojumiem. Lai to novērstu, būtu nepieciešams izstrādāt grozījumus Ārstniecības likumā, paredzot konkrētu pamatojumu, kā arī mehānismu, kādā var ierobežot precīzi norādītas cilvēktiesības;

- ✓ izstrādājot normatīvā regulējuma grozījumus, būtu jānorāda gan personas, uz kurām ierobežojumi attiektos (paredzot regulējumu arī attiecībā uz tām personām, kurām ir noteiktas tiespsihiatriskās ekspertīzes, gan arī medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi), kā arī aptverot visas institūcijas, kurās šādi ierobežojumi varētu tikt piemēroti (tai skaitā ilgstošas sociālās aprūpes centrus);

- ✓ normatīvajā regulējumā būtu jānošķir personas stacionēšana pret tās gribu no piespiedu terapijas nodrošināšanas, paredzot atsevišķus lēmumus katram ierobežojumam, kā to paredz starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *X.v.Finland*;

- ✓ Latvijā normatīvo aktu līmenī būtu jāparedz regulējums personas fiziskās ierobežošanas līdzekļu piemērošanai;

- ✓ institūcijās piemērotajiem fiziskās ierobežošanas līdzekļu piemērošanas gadījumiem jābūt pakļautiem ārējai pārraudzībai, piemēram, paredzot, ka institūcijai par jebkādiem šādiem gadījumiem jāziņo Veselības inspekcijai;

- ✓ personai jābūt iespējai pārsūdzēt tai noteiktos ierobežojumus, paredzot efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus, īpaši attiecībā uz tādiem nozīmīgiem lēmumiem, kā piespiedu terapijas nodrošināšana un komunikācijas ierobežojumi ar ārpus institūcijas esošām personām;

- ✓ lielāka vērība būtu jāpievērš CPT ziņojumiem par Latviju, kā arī Tiesībsarga biroja monitoringa rezultātiem, kuri bieži vien atspoguļo vienas un tās pašas problēmas, kas ilgstoši netiek risinātas, piemēram, attiecībā uz bērnu ārstēšanu atsevišķi no pieaugušām personām;

- ✓ ņemot vērā CPT konstatēto, ka cietsirdīgas rīcības rezultāta vainīgs visbiežāk ir personāls, nevis medicīnas darbinieki,¹¹ būtu jānodrošina efektīva personāla kontrole visos līmeņos, kā arī personāla apmācība cilvēktiesību standartos;

- ✓ lai izvairītos no nesamērīgas personu stacionēšanas institūcijās, līdzīgi citu valstu praksei, būtu jāiekļauj normatīvajā regulējumā jāiekļauj, ka personas ārstēšana institūcijā ir nodrošināma tikai tad, ja citas metodes nav piemērotas un efektīvas. Vienlaicīgi būtu jāparedz iespēja nodrošināt terapiju bez personas piekrišanas ārpus institūcijas, ieviešot efektīvus pacienta kontroles mehānismus.

2014.gads

- Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta par ieslodzījuma apstākļiem Rīgas Centrālcietumā ieslodzītajai personai, kura pārvietojas ratiņkrēslā. Pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Rīgas Centrālcietumu, tikās ar ieslodzīto, viņa kameras

¹⁰ Mental Health Law Online, Mental Health Act 1983, 17. un 20.pants, pieejams: http://www.mentalhealthlaw.co.uk/Mental_Health_Act_1983#Part_I:_Application_of_Act (pēdējo reizi skatīts 17.12.2012); Mental Health Act (Finland), 14.12.1990; Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/haku/?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=mental+health&sbmit=Search>, 4 .panta otrā daļa (pēdējo reizi skatīts 19.12.2012).>

¹¹ CPT Izvilks no Astotā Vispārējā ziņojuma. Pieejams: http://www.humanrights.org.lv/upload_file/CPT_standarti_LV.pdf, skatīt 41.lpp.

biedru, medicīnas personālu, kā arī vecāko inspektoru, kurš ir atbildīgs par konkrēto notiesāto personu.

Tika konstatēts, ka personai duša un tualete nebija pieejama bez citu ieslodzīto personu palīdzības, turklāt to aprīkojums nebija pielāgots personām ar invaliditāti. Minētā persona patstāvīgi jeb bez citas personas palīdzības nevarēja iziet pastaigā.

ANO Konvencijas 14.panta 2.punkts paredz: dalībvalstis nodrošina, ka tad, ja personām ar invaliditāti saskaņā ar kādu procedūru tiek atņemta brīvība, tām vienlīdzīgi ar citiem ir tiesības uz garantijām, ko paredz cilvēktiesības, un pret tām izturas saskaņā ar šīs konvencijas mērķiem un principiem, tostarp nodrošina saprātīgus pielāgojumus.

ECT jau vairākās lietās pret Latviju, piemēram, *Grimailovs pret Latviju* un *Farbtuhs pret Latviju* ir norādījusi, ka personas ar invaliditāti ieslodzīšana cietumā, kurā tā nevar patstāvīgi pārvietoties un jo īpaši – nespēj patstāvīgi izkļūt no kameras, ir pielīdzināma pazemojošai rīcībai. Ieslodzījuma apstākļi ir pielīdzināmi pazemojošiem, kad personas ar smagu fizisku invaliditāti ir atstātas, lai tās paļaujas uz kameras biedru palīdzību, lietojot tualeti un dušu, kā arī apģērbjoties un izģērbjoties. Turklāt ir apšaubāma tāda risinājuma atbilstība, kad faktiski atbildība par personu ar invaliditāti tiek uzlikta citiem ieslodzītajiem bez atbilstošas kvalifikācijas, kaut arī tikai uz noteiktu laiku.

2015.gads

- Pēdējo gadu laikā īpaša uzmanība tiek pievērsta ieslodzījuma apstākļiem personām ar invaliditāti. Ņemot vērā ieslodzīto personu ikdienā pavadīto stundu skaitu kamerā, ieslodzījuma apstākļiem ir ievērojama ietekme brīvības atņemšanas soda izciešanā.

ANO Konvencijā ir iekļauti pamata starptautiskie standarti. Kā jau tiesībsargs vairākkārt ir norādījis, atbilstoši ANO konvencijas 14.panta otrajai daļai dalībvalstis nodrošina, ka tad, ja personām ar invaliditāti saskaņā ar kādu procedūru tiek atņemta brīvība, tām vienlīdzīgi ar citiem ir tiesības uz garantijām, ko paredz starptautiskās cilvēktiesības, un pret tām izturas saskaņā ar konvencijas mērķiem un principiem, tostarp nodrošina saprātīgus pielāgojumus. ANO Konvencijas 2.pantā ir sniegta definīcija „saprātīgam pielāgojumam”, ar kuru saprot vajadzīgās un atbilstošās izmaiņas un korekcijas, ja tās konkrētā gadījumā ir nepieciešamas un neuzliek nesamērīgu vai nepamatotu slogu, lai nodrošinātu, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.

Līdz ar to ar ANO Konvencijas 2.pantā sniegto „saprātīga pielāgojuma” definīciju ir ietverts valsts pienākums veikt atbilstošas izmaiņas procedūrās un ieslodzījuma vietas telpās, lai nodrošinātu personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem iespēju izmantot vai īstenot visas cilvēktiesības. “Saprātīga pielāgojuma” neesamība var novest pie ieslodzījuma apstākļiem, kas sasniedz necilvēcīgu izturēšanos vai spīdzināšanu.

Latvija starptautiski ir uzņēmusies pienākumu nodrošināt ieslodzīto personu turēšanu tādos apstākļos, kas ir savienojami ar cilvēka cieņu. Vairākkārt apmeklējot ieslodzījuma vietas, ir konstatēts, ka tajās personām ar invaliditāti netiek nodrošināti atbilstoši ieslodzījuma apstākļi, tai skaitā uzraudzība un aprūpe. Proti, parasti atbildība par personu ar invaliditāti ikdienā tiek uzlikta citām ieslodzītajām personām, arī tādām, kuras pašas ir slimas, un tas ir nepieņemami. Tāpat ir konstatēts, ka pārsvarā ieslodzījuma telpās personām ar invaliditāti nav nodrošināti saprātīgi pielāgojumi. Telpas nav tehniski pielāgotas personām ar invaliditāti, un to arhitektoniskie šķēršļi personām ratiņkrēslā rada pārvietošanās grūtības. Attiecīgi personas ratiņkrēslā pastaigu laukumu un kameras izvietojumu dēļ patstāvīgi nevar iziet pastaigās.

Katrā individuālajā gadījumā par konstatēto problemātiku ir informēta IeVP vadība un tieslietu ministrs. Turklāt nozares ministrs ir aicināts pievērst uzmanību tam, lai Latvijas ieslodzījuma vietās būtu pielāgota vide personām ar invaliditāti. Jāņem vērā, ka CPT jau savā 2013.gada ziņojumā Latvijas valdībai ir izteikusi nožēlu par to, ka vēl joprojām pēc 2011.gada vizītes

izteiktās rekomendācijas Rīgas Centrālcietumā (arī Jelgavas cietumā) ieslodzītās personas pilda dažādus uzdevumus ieslodzījuma vietas Medicīnas daļā, tostarp aprūpē pacientus.

IeVP priekšniece un tieslietu ministrs ir informējuši par plānotajiem pasākumiem ieslodzījuma apstākļu uzlabošanai un pielāgošanai personu ar kustību traucējumiem izvietošanai. Piemēram, Rīgas Centrālcietumā ne vēlāk kā līdz 2016.gada pirmajam ceturksnim tiks izveidota kamera, kas būs aprīkota ieslodzīto personu ar kustību traucējumiem izvietošanai. Vienlaikus tieslietu ministrs informēja, ka tiks būvēts jauns cietums Liepājā, kas būs atbilstošs starptautiskajām cilvēktiesību prasībām.

Arī turpmāk, apmeklējot ieslodzījuma vietas, tiesībsargs pievērsīs pastiprinātu uzmanību ieslodzīto personu ar invaliditāti turēšanas apstākļiem. Tāpat jāatzīmē, ka Tiesībsarga birojā arvien biežāk tiek saņemti iesniegumi no ieslodzītajām personām ar invaliditāti, tostarp no viņu tuviniekiem, par ieslodzījuma apstākļiem un veselības aprūpi.

15.pants Tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem

Skatīt komentārus pie 19.panta par novērojumiem Institūcijās.

16.pants Tiesības netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai

No 2010.- 2016.gadam nav risināti individuāli gadījumi par šo pantu.

17.pants Personas integritātes aizsardzība

2015.gads

- Tiesībsarga pārbaudes lietas ietvaros attiecībā uz individuālu gadījumu konstatējis, ka Institūcijas „Zemgale” filiāles „Ziedkalne” klients nepamatoti ir ticis turēts iestādes katlumājā un pēc tam aizvests uz Valsts policijas iecirkni nopratināšanai.

Tiesībsargs uzskatīja, ka klienta aizturēšana, atrašanās Institūcijas „Zemgale” filiāles „Ziedkalne” katlu mājā citas personas uzraudzībā, nogādāšana policijas iecirknī un nopratināšana ir bijusi nesamērīga. Radušos situāciju bija iespējams risināt arī ar citiem līdzekļiem. Tiesībsargs pārbaudes lietā neguva apstiprinājumu tam, ka personas nopratināšana bija jāveic nekavējoši, proti, paralēli ar kriminālprocesa ierosināšanu. Tiesībsargs norādīja, ka policijas amatpersonas bija tiesīgas izsniegt pavēsti par personas uzaicināšanu uz nopratināšanu Valsts policijā vēlāk, tādējādi arī ļaujot personai apsvērt, vai liecība ir sniedzama Institūcijas “Zemgale” filiāles “Ziedkalne” darbinieka vai arī advokāta klātbūtnē.

Tiesībsargs secināja, ka policijas amatpersonas ir pieļāvušas Satversmes 94.pantā un ECPAK 5.pantā garantēto tiesību uz personas brīvību, drošību un neaizskaramību pārkāpumu.

Vienlaikus tiesībsargs secināja, ka Institūcijas „Zemgale” filiāles “Ziedkalne” administrācija nav nodrošinājusi klientam nepieciešamo atbalstu, tādējādi pārkāpjot Ministru kabineta 2003.gada 3.jūnija noteikumu Nr.291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 28.punktā noteikto principu – klientam pieaugušo aprūpes institūcijā ir nodrošināts atbalsts viņa problēmu risināšanā.

Turklāt Institūcijas „Zemgale” filiāles „Ziedkalne” administrācija nebija atbilstoši normatīvo aktu prasībām vadījusi, koordinējusi un kontrolējusi institūcijas atbildīgo sociālā darba speciālistu rīcību attiecībā pret klientu un nebija nodrošinājusi informācijas atspoguļošanu klienta dokumentācijā, tādējādi nenodrošinot klientam atbilstošu sociālo aprūpi saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktajiem principiem.

Atzinumā tika secināts, ka institūcijas administrācija un atbildīgie darbinieki nav uzskatījuši par nepieciešamu iesaistīties minētās situācijas risināšanā, nav snieguši klientam nepieciešamo atbalstu, psiholoģiska rakstura palīdzību, kā arī nav veikuši citas nepieciešamās darbības, lai pēc minētā notikuma nepieļautu institūcijas klienta slimības saasināšanos.

- Persona ar redzes invaliditāti vērsās Tiesībsarga birojā, norādot uz rupju un neiecietīgu attieksmi PMLP, kad tā vēlējās nokārtot nepieciešamās formalitātes pases iegūšanai, tai skaitā fotografēties ar brillēm. PMLP informēja, ka 2015.gada 7.janvārī, kad iesniedzējs ieradās Rīgas 1.nodaļā, viņu pavadīja persona, kuru pārvaldes darbinieki uzskatīja par iesniedzēja pavadoni. Kā norādīts vēstulē, šī persona bija iesniedzēja sieva. Pārvaldes darbinieki pieņēma, ka iesniedzēja sieva veiks pavadona pienākumus, palīdzēs sazināties, informēs par valsts nodevas apmēru, atlaidēm u.tml.

Tiesībsargs norādīja:

- 1) personas ar redzes invaliditāti pašas var sazināties ar apkārtējiem cilvēkiem, līdz ar to PMLP uzskats, ka ir nepieciešama papildus persona saziņai ar šādu personu, nav pieņemams;
- 2) tieši PMLP, nevis asistentam vai pavadošajai personai, ir pienākums informēt tās klientus par valsts nodevas apmēru, atlaidēm un citiem ar iestādes funkciju izpildi saistītiem apstākļiem. Līdz ar to PMLP darbiniecei vajadzēja pārliecināties, ka persona ar invaliditāti ir informēta par minēto.

Papildus tiesībsargs rekomendēja apmācīt PMLP nodarbinātos par īpašas attieksmes nepieciešamību, nodrošinot personām ar invaliditāti pārvaldes sniegtos pakalpojumus.

18.pants Pārvietošanās un pilsonības brīvība

2012.gads

- Tiesībsargs, pamatojoties uz personas iesniegumu, ierosināja pārbaudes lietu par rīcībnespējīgas personas tiesībām iegūt personu apliecinošu dokumentu, jo PLMP atteicās pašai rīcībnespējīgajai personai izsniegt pasi. Tiesībsargs atzinumā secināja, ka normatīvais regulējums nenosaka kārtību par pasu izsniegšanas un glabāšanas kārtību personām, pār kurām nodibināta aizgādība, kā tas ir attiecībā uz nepilngadīgiem. Līdz ar to, ierobežojums attiecībā uz pilngadīgām personām nav noteikts ar likumu, bet PMLP regulējumu, kas attiecas uz nepilngadīgām personām, pēc analogijas attiecinā ar pilngadīgām personām, kurām noņemta rīcībnespēja. Ierobežojot personas tiesības, nevar atsaukties uz regulējumu, kas nav pieņemts attiecībā uz konkrēto personu grupu. Tāpat Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments vairākos spriedumos secinājis¹², ka, ierobežojot cilvēktiesības, administratīvo aktu nevar pamatot ar normu pēc analogijas.

Attiecībā uz PMLP sniegto norādījumu par vispārīgo ierobežojumu attiecībā uz rīcībnespējīgas personas tiesībām saņemt un glabāt mantu, atzinumā tika norādīts, ka, lai arī rīcībnespējīgām personām, saskaņā ar pašreizējo regulējumu, ir ļoti daudz ierobežojumu, tomēr nevar teikt, ka rīcībnespējīgas personas vispār nevarētu saņemt un glabāt jebkādu mantu. Turklāt pase vai personas apliecība nav uzskatāma par mantu tās parastā izpratnē, jo tas ir personu apliecinošs dokuments. Pase pēc būtības ir lieta, kas izņemta no privāttiesiskās apgrozības. Tātad pase ir dokuments un to nevar uzskatīt par mantu kā privāttiesiskas apgrozības priekšmetu, jo tā ir valsts īpašums.¹³ Turklāt var būt dažādas situācijas, kad ir būtiski, lai personai būtu personu apliecinošs dokuments un, attiecīgi, persona varētu pierādīt savu personību, pretējā gadījumā var rasties

¹² Skat., piem., Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009.gada 16.marta spriedums lietā Nr.A42459905.

¹³ Personu apliecinošu dokumentu likuma 2.panta otrā daļa nosaka: „Personu apliecinošs dokuments ir Latvijas Republikas īpašums”. Personu apliecinošu dokumentu likums. Pieņemts 12.02.2012., stājas spēkā 15.02.2012. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=243484>

nelabvēlīgas sekas (piemēram, policijai ir dotas tiesības aizturēt personu tāpēc, lai noskaidrotu tās personību).

2014.gads

- Tiesībsargs 2014.gadā izskatīja jautājumu par invaliditāti saistībā ar locekļa (kreisās rokas) amputēšanu, kur personai, kura ir kreilis un zaudējusi kreiso roku, ņemot vērā personas kreilību, liegts kārtot naturalizācijas eksāmena rakstveida daļu. Tiesībsargs VDEĀVK lūdza atkārtoti izvērtēt un nekavējoties pieņemt lēmumu par atvieglojumiem valsts valodas prasmes pārbaudes un zināšanu pārbaudes kārtošā naturalizācijai personai. VDEĀVK atkārtoti veica ekspertīzi un noteica personai 2.grupas invaliditāti, vienlaikus sniedzot atzinumu par personas atbrīvošanu no rakstveida naturalizācijas eksāmena.

19.pants Patstāvīgs dzīvesveids un iekļaušana sabiedrībā

2011.gads

- 2011. gadā īpaši aktuāls kļuva jautājums par Institūcijās ievietoto personu tiesībām. Tiesībsarga birojā tika saņemtas vairākas sūdzības no Institūciju klientiem gan par ievietošanas kārtību, gan personām nozīmēto ārstēšanu un citiem jautājumiem. Pārbaudes lietas mērķis bija pievērst uzmanību diviem jautājumiem: 1) situācijai, kādā atrodas personas ar garīga rakstura traucējumiem, uzturoties sociālās aprūpes centros; 2) valsts pienākumam izveidot un attīstīt sabiedrībā esošus pakalpojumus kā alternatīvu institucionālajai aprūpei. Lai izpētītu situāciju, Tiesībsarga biroja darbinieki devās arī monitoringa vizītēs uz Institūcijām, kur tika konstatētas vairākas būtiskas problēmas gan attiecībā uz Institūcijās veikto sociālo rehabilitāciju, gan attiecībā uz sociālās aprūpes centros klientiem pieejamo veselības aprūpi:

- Institūciju darbinieki Institūciju sniegtos pakalpojumus pamatā izprot kā aprūpes pakalpojumus, kas nav vērsti uz iemitināto personu atgriešanu sabiedrībā;
- pārejas gadījumu skaits uz alternatīviem aprūpes veidiem vai atgriešanos patstāvīgā dzīvē proporcionāli Institūciju klientu skaitam ir ļoti zems;
- alternatīvās aprūpes saņemšanas gadījumu skaitam ir tendence samazināties;
- Institūcijās sniegtie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi pārsvarā nenasniedz sociālās rehabilitācijas mērķi – sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā.

Tāpat tiesībsargs konstatēja vairākas problēmas normatīvajā regulējumā, kas liedz personām, kuras atrodas Institūcijās, īstenot savas tiesības. Tā, piemēram, Labklājības ministrija tika aicināta atbalstīt šāda grozījuma izdarīšanu Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības 28. panta trešajā daļā: izslēgt prasību pēc obligāta kritērija – pašvaldības apliecinājuma saņemšanas par dzīvesvietas nodrošināšanu, izrakstoties no Institūcijas, tā vietā paredzot pašvaldībai pienākumu nodrošināt personai dzīvesvietu, ja personai pašai savas dzīvesvietas nav. Ja norma netiek grozīta un paliek pašreizējā redakcijā, tā būtiski pārkāpj Latvijas saistības cilvēktiesību jomā, tai skaitā ANO Konvenciju. Piemērojot pašreizējo likuma redakciju, personām, kurām nav dzīvesvietas, kur atgriezties, vai kurām pašvaldība nenasniedz apliecinājumu par šādas dzīvesvietas esamību, faktiski tiek atņemta brīvība bez tiesas lēmuma, kas ir rupjš cilvēktiesību pārkāpums. Pašreizējā kārtība, iestājoties Institūcijā personai, kurai atņemta rīcībspēja, neprasa personas piekrišanu, bet pietiek ar aizgādņa piekrišanu (aizgādņš slēdz līgumu ar Institūciju). Lai persona varētu atstāt Institūciju, arī visupirms tiek prasīta aizgādņa griba – ja aizgādņš uzskata, ka personai ir jāpaliek Institūcijā, tad tālāk nemaz netiek vērtēts jautājums par iespējām personai Institūciju atstāt. Aizgādņš var izlemt jautājumu par personas ievietošanu un personas atrašanos Institūcijā pretēji pašas personas vēlmēm, bet faktiski tiek uzskatīts, ka persona tur tiek ievietota un atrodas brīvprātīgi. Šāds normatīvais regulējums un tā piemērošanas prakse ir pretrunā cilvēktiesībām un rada situāciju, ka personai iestādē praktiski tiek atņemta brīvība. Jo tiesību uz brīvību ierobežošana ietver arī personu ar garīga rakstura traucējumiem piespiedu aprūpi, ja persona ir

nepārtraukti aprūpēta un kontrolēta un nevar reāli atstāt aprūpi pēc paša gribas. Apstākļi, ka persona ir de jure rīcībnespējīga, neizslēdz nepieciešamību pēc de facto piekrišanas.

Tāpat ANO Konvencijas 14. pants paredz, ka invaliditāte nekādā gadījumā nav pamats brīvības atņemšanai. ANO Konvencijas 19. pants noteic – šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko kopā tās dzīvo, un tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos.

2013.gads

2012.gada 22.decembrī spēkā stājās grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta trešajā daļā, kas nosaka: „*Šā panta otrajā daļā minētajos gadījumos lēmumu par pakalpojuma sniegšanas pārtraukšanu pieņem attiecīgās institūcijas vadītājs, informējot par to pašvaldību, kuras administratīvajā teritorijā persona dzīvo pirms iestāšanās institūcijā. Ja nav noskaidrojama administratīvā teritorija, kurā persona dzīvo pirms iestāšanās institūcijā, tiek informēta pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā ir personas pēdējā konstatējamā atrašanās vieta. Pašvaldībai ir pienākums nodrošināt attiecīgajai personai izmitināšanu, ja šai personai nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā*”.

Arī tiesībsargs veicināja tādu grozījumu pieņemšanu, kas normatīvajos aktos paredz obligātu kritēriju – pašvaldības pienākumu nodrošināt personai dzīvesvietu situācijās, kad persona lūdz pārtraukt valsts nodrošināto Institūciju pakalpojumu. To mērķis bija novērst iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus, kas saistīti ar personas tiesību uz brīvību nepamatotiem ierobežojumiem, papildus norādot, ka ANO Konvencijas 19.pants nosaka: „*Šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko tās dzīvo, un ka tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos.*”

2013.gada pavasarī tiesībsargs saņēma informāciju, ka attiecībā uz vairākiem Institūciju klientiem ir tikuši pieņemti lēmumi par Institūcijas pakalpojuma pārtraukšanu, pienācīgā kārtā par to neinformējot pašvaldību un nesniedzot tai informāciju par to, kādi pakalpojumi konkrētajam klientam būtu nodrošināmi dzīvesvietā. Turklāt klienti ir tikuši nogādāti pašvaldībā, nesaņemot atbildi, ka dzīvesvieta viņiem tiek nodrošināta.

Ievērojot to, ka šādi fakti no cilvēktiesību aspekta ir vērtējami kā satraucoši, tiesībsargs nekavējoties lūdza Labklājības ministriju:

✓ apzināt visus gadījumus (sākot ar 2013.gada 1.janvāri), kad Institūciju un to filiāļu klienti ir izteikuši vēlmi dzīvot sabiedrībā un kāda ir bijusi centru tālāka rīcība (vai ir veikts klienta vajadzību un nepieciešamo pakalpojumu izvērtējums), kāda ir bijusi sadarbība ar pašvaldībām un kur klients ir nonācis (vai viņam ir nodrošināts mājoklis, vai ticis ievietots pašvaldības aprūpes institūcijā u.c.);

✓ izvērtēt, vai visos gadījumos ir ievērota Ministru kabineta 2008.gada 21.aprīļa noteikumos Nr.288 „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība” noteiktā kārtība, kādā personai pārtraucama/izbeidzama ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojuma sniegšana;

✓ veikt atbilstošus preventīvus pasākumus, lai, lemjot jautājumu par Institūcijas pakalpojuma pārtraukšanu klientiem, tiktu ievērotas viņu tiesības un intereses.

Papildu tiesībsargs vērsa Labklājības ministrijas uzmanību uz to, ka Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs savā 2012.gada 13.marta ziņojumā „Par personu ar invaliditāti tiesībām uz

neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā” ir norādījis, ka „arī tad, ja personai ar invaliditāti tiek izvēlēta dzīvesvieta, kura fiziski atrodas sabiedrībā, ir jāņem vērā dažādi citi faktori: gan mājokļa fiziskais lielums un struktūra, gan arī iespējas izvēlēties, pakalpojumu sniedzēju nodrošinātā kvalitāte un attieksme, reālā sociālās vides pieejamība un atbalsta un piekļuves atbilstība.¹⁴ To, cik lielā mērā persona tiek iekļauta sabiedrībā un kāda ir tās līdzdalības pakāpe, nosaka ne vien ar dzīvesvietu saistīti pakalpojumi, bet arī veids, kādā tiek sniegti visi citi ar tiesībām dzīvot sabiedrībā saistīti pakalpojumi.”¹⁵

Jau iepriekšējos ziņojumos Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs ir brīdinājis, ka nav atļauti nekādi pasākumi, kas varētu pārtraukt personas rehabilitāciju vai apdraudēt šīs personas veselību vai tiesībspēju.¹⁶

Labklājības ministrija apzināja klientu skaitu, kuri laikā no 2013.gada 1.janvāra līdz 2013.gada 20.maijam bija vērsušies ar iesniegumu par vēlmi uzsākt patstāvīgu dzīvi, un tiesībsargam norādīja uz vairākiem būtiskiem aspektiem, kas apgrūtina minēto tiesību nodrošināšanu.

Kā galvenā problēma tika minēta tas, ka personas, kuras izstājas no Institūcijas, likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nav noteiktas kā iedzīvotāju grupa, kas būtu nodrošināma ar pašvaldības dzīvojamo platību neatliekami vai pirmām kārtām. Nav noteikts konkrēts termiņš, kādā pašvaldībai ir jānodrošina persona ar dzīvojamo platību. Ņemot vērā, ka personas tiesības atgriezties savā pašvaldībā (tiesības izvēlēties dzīvesvietu) nevar tik ierobežotas, tika norādīts, ka iespējas realizēt šīs tiesības ir atkarīgas no konkrētas pašvaldības ekonomiskā stāvokļa, infrastruktūras un budžeta.

Lai risinātu vienu no šīm problēmām, tiesībsargs 2013.gada jūlijā vērsās Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību lietu komisijā ar priekšlikumu veikt grozījumus likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā” un likumā „Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām”, lai neierobežotu to personu ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā, kuras pārtrauc saņemt Institūcijas pakalpojumu.

Savukārt, lai objektīvi analizētu iespējamus riskus un sniegtu priekšlikumus, tiesībsargs papildus analizēja 15 klientu situācijas, kuri bija pārtraukuši Institūcijas pakalpojuma saņemšanu un atgriezās dzīvei sabiedrībā.

Apkopotā informācija viennozīmīgi norādīja uz to, ka informācijas apmaiņa starp Institūciju un pašvaldību atbildīgajām institūcijām ir vairāk nekā nepietiekama, lai nodrošinātu klientam ar smagiem garīga rakstura traucējumiem pakalpojumu pēctecību pašvaldībā. Atsevišķos gadījumos informācija pašvaldībai vispār netika sniegta. Tika konstatēts, ka vairākos gadījumos, lai arī pašvaldības bija sniegušas noraidošas atbildes par dzīvojamās platības nodrošināšanu, personas bez iepriekšēja brīdinājuma tika nogādātas pašvaldībā.

Pašvaldību rīcība identificētajās situācijās bijusi atšķirīga – atsevišķas pašvaldības darījušas visu iespējamo, lai nodrošinātu personu ar pajumti un sniegtu nepieciešamo atbalstu, bet atsevišķos gadījumos personām tika piedāvāti tikai patversmes pakalpojumi.

Tiesībsargs norādīja, ka attiecībā uz personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, kuras vēlas izstāties no Institūcijas uz personīgā iesnieguma pamata, atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta otrās daļas 3.punktam automātiska pakalpojuma pārtraukšana, pilnvērtīgi nesadarbojoties ar pašvaldību atbildīgajām iestādēm, nav atbalstāma, kā arī šāda prakse nav cilvēktiesībām atbilstoša.

Atbilstoši ANO Konvencijai Institūcijas klienti ir pieskaitāmi mazaizsargāto personu grupai, un valsts kopumā ir atbildīga par šo personu tiesību nodrošināšanu un ievērošanu, tām sākot patstāvīgu dzīvi sabiedrībā. ANO Konvencijas 19.pantā nostiprinātās tiesības uz patstāvīgu

¹⁴ Eiropas Padomes cilvēktiesību komisāra 2012.gada 13.marta ziņojums „Personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā”, 1.3.5.punkts.

¹⁵ Turpat, 3.2.2.punkts.

¹⁶ Hammarbergs T. Recommendation of the Commissioner for Human Rights on the implementation of the right to housing. 30.06.2009., COomm DH (2009)5.

dzīvesveidu un iekļaušanu sabiedrībā balstās uz trim galvenajiem kritērijiem: izvēle, pieejami atbalsta pakalpojumi un tāda pati sociālo pakalpojumu un objektu pieejamība un atbilstība, kāda ir citiem sabiedrības locekļiem.

Tiesībsargs norādīja, ka pastāvošā prakse neatbilst Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā nostiprinātajam labas pārvaldības principam, kas sevī ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Savus secinājumus ar aicinājumu izstrādāt konkrētas vadlīnijas vai grozīt un precizēt normatīvo regulējumu tiesībsargs nosūtīja Labklājības ministrijai. Papildus tiesībsargs lūdza pārbaudīt atsevišķus gadījumus, kad personas pēc pakalpojuma pārtraukšanas aprūpes institūcijā tika nogādātas pašvaldībā, bet, nesauņēmušas nepieciešamo atbalstu, vēlāk tika atrastas mirušas.

2014.gads

- Tiesībsargs izlases veidā turpināja pārbaudes vizītes Institūcijās personām ar garīga rakstura traucējumiem. Iespēju robežās tika veiktas atkārtotas vizītes, lai konstatētu, vai ir vērojami uzlabojumi, salīdzinot ar iepriekšējām pārbaudēm. Līdzīgi kā iepriekšējās vizītēs, arī 2014.gadā tika vērtēti Institūcijās dzīvojošo personu vispārējie sadzīves apstākļi, ēdināšana, sociālā aprūpe, privātuma nodrošinājums, sociālā rehabilitācija, veselības aprūpes pakalpojumi un vides pieejamība.

Kopumā tiesībsargs atzīst, ka laikā kopš 2013.gada 15.februāra, kad tika sniegts tiesībsarga ziņojums par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, ir vērojami uzlabojumi atsevišķos jautājumos. Piemēram, ir sāta veselības punktu izveide Institūcijās un to reģistrācija Ārstniecības iestāžu reģistrā, kas sekmēs gan veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, gan jautājuma par medicīniskās dokumentācijas sakārtošanu risināšanu, gan rekomendāciju par regulāru asins analīžu veikšanu klientiem, kas saņem medikamentu Leponeks, jo ir ieviesta prakse attiecībā uz regulāru analīžu veikšanu tiem klientiem, kuri lieto minētos medikamentus. Turklāt ievērojami ir samazināts arī to klientu skaits Institūcijās, kuriem šis medikaments ir ordinēts.

Lai rastu iespēju Institūcijās veselības punktu reģistrācijai Ārstniecības iestāžu reģistrā, pēc tiesībsarga rekomendācijas Labklājības ministrija sadarbībā ar Veselības ministriju ir veikusi grozījumus Noteikumos Nr.60.

Tomēr joprojām tiesībsargs vērš uzmanību uz vairākiem nesakārtotiem jautājumiem, kas ietekmē Institūcijas klientu dzīves kvalitāti:

- ✓ jāveic personāla skaita atbilstības izvērtēšana, ņemot vērā Institūcijas funkciju pilnvērtīgu nodrošināšanu, lai visiem klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošus pakalpojumus un nepieciešamo aprūpi;

- ✓ jānodrošina personāla, it īpaši aprūpētāju zināšanu līmeņa paaugstināšana, piemēram, par klientu pozicionēšanas aspektiem, palīglīdzekļiem, ēdināšanas procesu, uzvedības traucējumu cēloņiem. Papildus ir nepieciešama atsevišķu vadlīniju izstrāde, kas veicinātu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas darba uzlabošanu;

- ✓ atsevišķās Institūcijās starp atbildīgajiem darbiniekiem ir novērojams informācijas apmaiņas trūkums jautājumos par klientu objektīvo vajadzību nodrošināšanu;

- ✓ klientiem aktuālā informācija būtu jāizvieto pie speciāla informācijas stenda katrā nodaļā, tai skaitā arī vieglajā valodā, lai visiem nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas ar to iepazīties;

- ✓ ikdienas pastaigas svaigā gaisā netiek nodrošinātas visiem Institūcijas klientiem;

- ✓ piedāvātā ēdiena vienveidība, svaigu augļu un dārzeņu trūkums ēdienkartē;

- ✓ trūcīgs, novalkāts klientu apģērbs;

- ✓ no medicīniskās dokumentācijas joprojām konstatējams, ka klientiem tiek nozīmēti neiroleptiskie medikamenti lielos apmēros;

- ✓ mērķtiecīgu, jēgpilnu aktivitāšu trūkums;
- ✓ jāuzlabo klientu individuālo rehabilitācijas plānu sastādīšanas kvalitāte, lai attīstītu gan klientu pašaprūpes spējas, gan arī viņu turpmāko integrāciju sabiedrībā.

Vienlaikus tiesībsargs atzinīgi vērtē, ka Labklājības ministrija ir sākusi pasākumu kopumu, kas ir virzīti uz to, lai nodrošinātu indivīda vajadzībām atbilstošu, sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanu, kas sekmētu personas pašaprūpes un neatkarīgas dzīves iespējas, tai skaitā arī to personu, kas saņem pakalpojumu Institūcijās, bet mērķtiecīgu rehabilitācijas pasākumu un deinstitucionalizācijas procesu rezultātā varētu reintegrēties sabiedrībā. Savukārt personām, kuru aprūpe prasa specifisku tehnoloģiju pielietošanu un nepārtrauktu speciālistu uzraudzību – nodrošināt cienīgus dzīves apstākļus un augstas kvalitātes pakalpojumus aprūpes institūcijās. Par minēto liecina gan 2013.gada 4.decembrī ar Ministru kabineta rīkojumu apstiprinātās „Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam”, gan likumprojekts „Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā”, kas šobrīd ir nodots izskatīšanai Saeimā.

2015.gads

- Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu pašvaldību sociālo dienestu darbībā, nodrošinot asistenta pakalpojumu brīvā laika pavadīšanai personām ar I grupas invaliditāti, kurām ir piešķirts kopšanas pabalsts, un iespējamu personas ar invaliditāti tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpumu

Tiesībsargs konstatēja, ka personas, kurām ir noteikta I grupas invaliditāte un noteikta īpašas kopšanas nepieciešamība un piešķirts kopšanas pabalsts, un personas, kurām ir noteikta I grupas invaliditāte, bet īpašas kopšanas nepieciešamība nav noteikta, neatrodas vienādos salīdzināmos apstākļos, tā kā katrai no šīm grupām ir atšķirīgas vajadzības pēc īpašas kopšanas. Līdz ar to ir pieļaujams atšķirīgs tiesiskais regulējums asistenta pakalpojuma nodrošināšanā personām ar I grupas invaliditāti, kurām ir piešķirts kopšanas pabalsts.

Vienlaikus tiesībsargs konstatēja, ka pašvaldību sociālajiem dienestiem nav vienotas pieejas, nosakot, kādi pierādījuma dokumenti vai apliecinājumi iesniedzami sociālajā dienestā, tādējādi, pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, tiek pieņemti dažādi lēmumi. Tā kā personas ar I grupas invaliditāti, kuras saņem kopšanas pabalstu un dzīvo dažādās pašvaldībās, atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Līdz ar to, piešķirot asistenta pakalpojumu, pašvaldību sociālajiem dienestiem ir pienākums ievērot vienotus kritērijus. Savukārt Labklājības ministrijai ir pienākums, veidot vienotu praksi asistenta pakalpojuma nodrošināšanā.

Tāpat tiesībsargs konstatēja, ka pienākums iesniegt čekus, kuros ir norādīti personas dati, pasākumu organizatoru apliecinājumus, radu un draugu apliecinājumus, un citus dokumentus, kas palīdzētu sociālajam dienestam rast pārlicību, ka asistents ir sniedzis pakalpojumu, nav noteikts nedz likumā, nedz Ministru kabineta noteikumos. Turklāt tāda personiskas informācijas vākšana ir pārmērīga un apgrūtinoša, un būtiski ietekmē personas vārda un rīcības brīvību, kā arī tiesības uz privāto dzīvi.

Tiesībsarga skatījumā, gūt pārlicību par to, ka asistents sniedzis pakalpojumu personai ar invaliditāti tādā apjomā, par kādu prasa samaksu, ir iespējams citā, gan personai ar invaliditāti, gan asistentam mazāk apgrūtinošā un aizskarošā veidā, piemēram, izmantojot vienota parauga darba laika uzskaites tabulas.

Tiesībsargs rekomendēja Labklājības ministrijai, nodrošināt vienotu praksi asistenta pakalpojuma nodrošināšanā un uzlabot asistenta pakalpojuma administrēšanas un piešķiršanas kārtību sociālajā dienestā, atvieglot asistenta pakalpojuma saņemšanas administratīvo procedūru, kā arī nosakot, kādā veidā apliecināma asistenta pakalpojuma sniegšana, ievērot personu ar invaliditāti tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

Par rekomendāciju izpildi Labklājības ministrija paskaidroja, ka, lai veidotu vienotu praksi asistenta pakalpojuma nodrošināšanā pašvaldībā, Ministrija jau 2015.gada februārī savā mājaslapā ievietoja izvērstu skaidrojumu par Ministru kabineta 2012.gada 18.decembra noteikumiem Nr. 942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā” (turpmāk – Noteikumi Nr.942) piemērošanu. Tāpat Ministrija apkopoja un mājaslapā ievietoja Ministrijas ieskatā veiksmīgākos pašvaldību sociālo dienestu dokumentu un veidlapu paraugus, kurus pašvaldību sociālie dienesti izmanto, nodrošinot asistenta pakalpojumu pašvaldībā. Tiesībsarga ieskatā, Ministrija, organizējot un koordinējot personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas īstenošanu, savas kompetences ietvaros ir veikusi nepieciešamās darbības, lai veidotu vienotas prakses piemērošanu pašvaldību sociālajos dienestos, nodrošinot asistenta pakalpojumu pašvaldībā.

Jautājumā par asistenta pakalpojuma administrēšanas un piešķiršanas kārtības uzlabošanu, tika veikti grozījumi Noteikumos Nr.942¹⁷ (spēkā stājās 2016.gada 1.janvārī), cita starpā, paredzot mazināt administratīvos šķēršļus asistenta pakalpojuma saņemšanai. Noteikumos Nr.942 ir iekļautas normas, kas paredz individuālu personu ar invaliditāti vajadzību un mobilitātes spēju izvērtēšanu. Uz individuālu klienta vajadzību novērtēšanu balstīta pieeja mazinās administratīvo slogu gan personām ar invaliditāti, gan arī asistentiem, jo pakalpojuma piešķiršana jau sākotnēji tiek balstīta uz klienta objektīvo vajadzību novērtēšanu, tādējādi mazinot nepieciešamību kontrolēt pakalpojuma izpildi, pierasot apliecinājuma dokumentus. Lai uzlabotu asistenta pakalpojuma administrēšanu sociālajos dienestos, Noteikumos Nr.942 ir iekļauta norma, ka asistents, atskaitoties par sniegto pakalpojumu, vienu reizi mēnesī sociālajā dienestā iesniedz pakalpojuma uzskaites lapu. Ministrija uzskata, ka izstrādātie grozījumi Noteikumos Nr.942 uzlabos asistenta pakalpojuma administrēšanas un piešķiršanas kārtību sociālajos dienestos, atvieglojot asistenta pakalpojuma saņemšanas administratīvo procedūru.

- 2015.gadā Satversmes tiesa ierosināja lietu Nr.2015-10-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam” un uzaicināja tiesībsargu rakstveidā izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem, pēc viņa ieskata, varētu būt nozīme minētajā lietā, īpaši komentējot lietas apstākļus no bērna invalīda tiesību prioritātes aspekta.

Likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešajā daļā minētām valsts amatpersonām, tai skaitā tiesnešiem, ir atļauts valsts amatpersonas amatu savienot tikai ar iepriekš norādītajiem amatiem un darbiem, piemēram, pedagoga, zinātnieka, profesionāla sportista un radošo darbu, darbu arodbiedrībās vai biedrībās u.c. Taču minētā norma liedz personai (tiesnesim) sniegt asistenta pakalpojumu savam bērnam, par to saņemot atbilstošu samaksu.

Izvērtējot likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam, tiesībsargs secināja, ka ar ierobežojumu tiesnesim, kā arī citām likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešajā daļā minētajām valsts amatpersonām, sniegt asistenta pakalpojumu, par to saņemot samaksu, tiek aizskartas bērnu tiesības un intereses, jo sevišķi bērnu ar invaliditāti tiesības uz īpašu aizsardzību, tādējādi apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 110.pantam.

Tāpat tiesībsargs secināja, ka apstrīdētā norma nostāda tiesnešu bērnus nelabvēlīgākā situācijā nekā bērnus, kuru vecāki nav tiesneši, līdz ar to, tiesībsarga ieskatā, apstrīdētā norma neatbilst arī Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

¹⁷ Ministru kabineta 2015.gada 13.oktobra noteikumi Nr.592 “Grozījumi Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumos Nr. 942 “Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā””. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2015/210.4>.

Satversmes tiesa 2015.gada 23.novembrī pieņēma spriedumu lietā Nr.2015-10-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7.panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam un 110.pantam” un atzina, ka norma, kas liedz tiesnesim būt par sava bērna ar invaliditāti asistentu, neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesa secināja, ka Saeima nav sniegusi argumentus tam, ka tieši asistenta pakalpojuma sniegšana savam bērnam nostādītu tiesnesi interešu konflikta situācijā vai tiesneša neatkarību pakļautu lielākam riskam nekā tiesneša amata savienošana ar apstrīdētajā normā atļautajiem nodarbošanās veidiem.

2016.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par iespējamu vienlīdzības principa pārkāpumu, nosakot pabalsta par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti apmēru.

Saskaņā ar Invaliditātes likumu viens no pasākumiem invaliditātes seku mazināšanai personām ar invaliditāti ir asistenta pakalpojuma nodrošināšana. No Invaliditātes likuma 12.panta izriet, ka maksimālais asistenta pakalpojuma apmērs personām ar invaliditāti ir 40 stundas nedēļā. Personām ar I grupas redzes invaliditāti šis apjoms ir sadalīts divās daļās, proti, 10 stundas tiek nodrošinātas pabalsta veidā, savukārt atlikušās 30 stundas – pakalpojuma veidā.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2014.gada 10.novembra noteikumiem Nr.698 „Noteikumi par pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti” (turpmāk – Noteikumi Nr.698) pabalsta par asistenta izmantošanu apmērs ir 17,07 euro nedēļā (par 10 stundām).

Savukārt saskaņā ar Noteikumiem Nr.942 asistenta pakalpojuma izmaksu nodrošināšanai asistentu atalgojumam no valsts budžeta paredzēti līdzekļi ne mazāk par kārtējam gadam valstī noteikto minimālo stundas tarifa likmi normāla darba laika ietvaros, proti, 2015.gadā 2,166 euro, 2016.gadā – no 2,0109 euro.

Izvērtējot pārbaudes lietu, tiesībsargs secināja, ka personas ar I grupas redzes invaliditāti, kas saņem pabalstu par asistenta izmantošanu, un personas ar I vai II grupas invaliditāti, kas saņem asistenta pakalpojumu, ir uzskatāmas par personu grupām, kas atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Personai ar I grupas redzes invaliditāti asistenta pakalpojumam par 10 stundām nedēļā ir piešķirts pabalsts 17,07 euro, bet par atlikušajām 30 stundām nedēļā, kas tiek nodrošinātas asistenta pakalpojuma pašvaldībā ietvaros, pašvaldība maksā valstī noteikto minimālo stundas tarifa likmi normāla darba laika ietvaros.

Ievērojot Darba likuma nosacījumus par minimālās darba algas nodrošināšanu, par 17,07 euro persona asistenta pakalpojumu var saņemt nepilnas 8 stundas, nevis 10 stundas, kā to paredz Invaliditātes likums. Tādējādi ir secināms, ka Noteikumu Nr.698 2.punkts paredz atšķirīgu attieksmi pret personām ar I grupas redzes invaliditāti, kas saņem pabalstu par asistenta izmantošanu (par 10 stundām nedēļā).

Tā kā personai ar I grupas redzes invaliditāti nav iespējams saņemt asistenta pakalpojumu maksimālajā apmērā – 10 stundas nedēļā. Līdz ar to pabalsta par asistenta izmantošanu mērķis nodrošināt personu ar invaliditāti ar asistentu netiek sasniegts.

Tādējādi Noteikumu Nr.698 2.punktā noteiktā atšķirīgā attieksme, nosakot pabalsta par asistenta izmantošanu apmēru 17,07 euro apmērā, nesasniedz Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 2.punkta leģitīmo mērķi, un atšķirīgā attieksme pret salīdzināmajām personu grupām nav attaisnojama. Līdz ar to uzskatāms, ka Noteikumu Nr.698 2.punkts neatbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Ņemot vērā pārbaudes lietā konstatēto un secināto, tiesībsargs aicina Ministru kabinetu ne vēlāk kā līdz 2016.gada 1.septembrim novērst ar Noteikumu Nr.698 2.punktā noteikto Satversmes 91.panta pirmā teikuma pārkāpumu.

2016.gada pavasarī tika saņemta Ministru kabineta atbilde uz rekomendācijām. Ministru kabinets informēja, ka līdz 2016. gada 1. septembrim nebūs iespējams novērst tiesībsarga atzinumā norādītos trūkumus. Labklājības ministrijai ir uzdots līdz 2018. gada 5.janvārim izvērtēt iespēju personām ar I grupas redzes invaliditāti asistenta pakalpojumu nodrošināt pašvaldībā.

- 2016. gada tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2015-22-01 „Par likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un 91. panta pirmajam teikumam”. Saskaņā ar apstrīdēto normu personai, kura vienlaikus ir arī valsts amatpersona, tai skaitā arī tiesnesis, ir noteikti ierobežojumi amatu savienošanā. Apstrīdētā norma noteic, ka valsts amatpersona, tai skaitā tiesnesis, valsts amatpersonas amatu var savienot ar noteiktiem amatiem. Apstrīdētā norma liedz personai – valsts amatpersonai veikt sociāla rakstura darbu – sniegt asistenta pakalpojumu, par to saņemot atbilstošu samaksu, un personai ar invaliditāti – saņemt savai gribai un izvēlei visatbilstošāko asistenta pakalpojumu.

Pieteikuma iesniedzēja norādīja, ka apstrīdētā norma viņai kā tiesnesei liedz būt par savas mātes – personas ar invaliditāti – asistentu Invaliditātes likuma izpratnē un saņemt samaksu par asistenta pakalpojuma sniegšanu atbilstoši Noteikumos Nr. 942 noteiktajam.

Attiecībā uz Satversmes 110. panta pirmā teikuma iespējamo pārkāpumu tiesībsargs secināja, ka ar apstrīdēto normu nav pārkāptas Pieteikuma iesniedzējai Satversmes 110.panta pirmajā teikumā nodrošinātās tiesības. Sniedzot personai ar invaliditāti dažādu pabalstu, pakalpojumu un atvieglojumu formā, kā arī paredzot iespēju saņemt asistenta pakalpojumu, valsts ir izpildījusi savu pozitīvo pienākumu garantēt sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī. Līdzīgi kā tas attiecībā uz bērnu ar invaliditāti ir atzīts Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr.2015-10-01, valsts pozitīvais pienākums nav konkretizējams tiktāl, ka tas nodrošinātu ikvienai personai ar invaliditāti tiesības saņemt valsts atbalstu sev vēlamā formā.

Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam Satversmes tiesa jau bija atzinusi, ka attiecībā uz tiesnesi, kuram nav ļauts sniegt asistenta pakalpojumu savam bērnam ar invaliditāti, netiek sasniegts ar apstrīdēto normu radītā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis, arī gadījumā, kad tiesnesim asistenta pakalpojumu nav ļauts sniegt savam vecākam (radniekam) ar invaliditāti, ar apstrīdēto normu radītā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis netiktu sasniegts. Līdz ar to konkrētajā lietā apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. panta pirmajā teikumā ietvertajam vienlīdzības principam.

20.pants Individuālā pārvietošanās

2011.gads

- Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros izskatīja jautājumu par TP. Galvenie secinājumi pārbaudes lietā: pieaug TP pieprasījums, kas norāda uz iespējamu personu ienākumu līdzekļu samazināšanos, veselības stāvokļa pasliktināšanos, kopēju sabiedrības novecošanos, kā arī personu, kurām pirmreizēji noteikta invaliditāte, skaita pieaugumu. Vienlaikus pēdējos gados būtiski samazināts valsts piešķirtais finansējums¹⁸, līdz ar to rodas situācija, ka piešķirtā finansējuma ietvaros nav iespējams apmierināt visu personu pieprasījumu pēc TP, tāpēc personu pieprasījums tiek apmierināts rindas kārtībā.

Tiesībsargs piekrīt Labklājības ministrijas norādītajam, ka esošajā finanšu situācijā ir pieļaujams atsevišķu indivīdu tiesību ierobežojums, lai saglabātu pēc iespējas lielāku atbalstu personām ar smagākiem funkcionāliem traucējumiem, tāpat gaidīšanas laika rindā paldzināšanās ir vērtējama

¹⁸ Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju kopumā tehnisko palīglīdzekļu funkcijas nodrošināšanai 2007.gadā tika izlietoti Ls 2 787 245, 2008.gadā Ls 4 152 427, 2009.gadā Ls 1 076 902, 2010.gadā 1 621 834.

pozitīvāk, nekā normatīvo aktu izmaiņas, kas būtu vērstas uz valsts finansētu TP saņēmēju loka ierobežošanu.

Labklājības ministrija sadarbībā ar iestādēm, kuras uz valsts pārvaldes deleģējuma līguma pamata nodrošina TP, ir izstrādājusi Ministru kabineta noteikumu projektu „Grozījumi Ministru kabineta 2009.gada 15.decembra noteikumos Nr.1474 „Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi”” (turpmāk – Noteikumu projekts), kas 2011.gada 6.oktobrī izsludināts Valsts sekretāru sanāksmē.

Noteikumu projekts paplašina noteikumu regulējumu TP iegādei, izmantojot līdzmaksājumu, precizē TP saņemšanu steidzamības kārtā un paredz citus uzlabojumus normatīvajā regulējumā, tostarp atrisina dažas no Liepājas organizāciju sadarbības tīkla atklātajā vēstulē norādītajām problēmām. Līdz ar to tiesībsarga ieskatā Labklājības ministrijas sagatavotais Noteikumu projekts uzlabotu šī brīža situāciju TP pakalpojumu nodrošināšanas jomā esošā finansējuma iespēju robežās.

- Tiesībsarga 2011.gada konferencē tika diskutēts par TP pieejamību. Tiesībsargs norādīja, ka pēdējos trīs gados būtiski ir samazināts valsts piešķirtais finansējums TP. 2011.gada 1.ceturksnī gaidīšanas laiks rindā personām, kuras TP saņem steidzamības kārtā ir no 1 līdz 21 mēnesim, parastā kārtā no 5 līdz pat 32 mēnešiem. Būtisks ir jautājums par vienreizējām iemaksām un līdzmaksājumiem, kas personai jāveic, saņemot TP. Iemaksa – par bērnu 1 LVL, par personu, kas vecāka par 18 gadiem – 5 LVL. Atbrīvotas trūcīgas personas, personas, kas atrodas Institūcijā un tās personas, kuras dzīvesvieta reģistrēta stacionārā ārstniecības iestādē vai kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietā.

Saņemot gatavus ortopēdiskos apavus, personai jāmaksā gan vienreizējā iemaksa, gan līdzmaksājums – standartapavu cenu – 18, 00 LVL, kura netiek segta no budžeta līdzekļiem, proti, kopā jāmaksā 23,00 LVL.

Labklājības ministrija vērsa uzmanību uz faktu, ja nav finansējums, tad nav iespējams sistēmu īstenot. Bāzes izdevumos būtu jābūt ap 4 milj.latu, lai varētu runāt par normālu apgādi ar TP, kvalitatīviem palīgīdzekļiem un inovācijām attiecībā uz TP. Krīzes laikā tika likvidētas divas iestādes, kas nodarbojās ar TP.

2012.gads

Tiesībsargs sniedza rekomendācijas atbildīgajām institūcijām, tai skaitā Saeimai un Labklājības ministrijai, TP nodrošināšanas jomā:

- ✓ TP nodrošināšanas jomā nepieciešama ilgtermiņa stratēģija, iegādājoties mūsdienīgus, ilgtermiņā lietojamus, personu vajadzības apmierinošus TP, kā arī nodrošinot personas ar palīgīdzekļu remonta un nolietoto detaļu apmaiņas iespēju.

- ✓ Ir nekavējoties jālikvidē rindas. Sistēma veidojama tādējādi, ka personas saņem TP nepieciešamības gadījumā ilgtermiņā vai īstermiņā, vadoties no individuālas nepieciešamības.

- ✓ Ir jāpārskata piešķirtā finansējuma apjoms un esošo finanšu līdzekļu izlietošanas efektivitāte, nepieciešamības gadījumā grozot TP piešķiršanas kārtību. Nav pieļaujams, ka TP, kas iegādāti par valsts budžeta līdzekļiem, nav kvalitatīvi un neatbilst personu vajadzībām.

- ✓ TP nodrošināšanas sistēma ir veidojama, ņemot vērā katras personas individuālās vajadzības, sasaistot rehabilitācijas pasākumus ar piemērotu TP izvēli un nekavējošu iegādi, attiecīgi piešķirot finansējumu un nodrošinot valsts atbalstu (samaksa uz nomaksu, kredīts ar valsts galvojumu u.c.) personas līdzmaksājumam dārgiem un ilgtermiņā lietojamiem TP.

- ✓ Veidojot sistēmu, jāparedz iespēja personām saņemt īslaicīgi nepieciešamus, dārgus TP lietošanā uz nepieciešamo laiku, attīstot nomas sistēmu.

- ✓ Ārstiem, kuri nodarbojas ar rehabilitāciju un TP izrakstīšanu, jānosaka noteiktas kvalifikācijas prasības, nepieciešamības gadījumā tie jānodrošina ar apmācību.

✓ Nepieciešams pievērst uzmanību personiskās atbildības veicināšanai, personām, kurām tiek piešķirts TP vai valsts finansējums tā iegādei, lai nepieļautu gadījumus, kad, piemēram, personas par valsts līdzekļiem piešķirto TP pārdod.

- Tiesībsarga birojā vērsās Invalīdu tiesību aizsardzības centrs, norādot, ka Rīgas dome, nepiešķirdama braukšanas atlaides sabiedriskajā transportā, diskriminē dažādu diagnožu trešās grupas invalīdus. Uz Invalīdu tiesību aizsardzības centra iesnieguma pamata tika ierosināta pārbaudes lieta, kuras ietvaros tiesībsargs ieteica Rīgas domei apsvērt iespēju noteikt personām ar 3.grupas invaliditāti braukšanas atvieglojumus sabiedriskajā transportā. Tiesībsargs atzina, ka no cilvēktiesību viedokļa šiem atvieglojumiem nav pilnībā jāatbilst personām ar 1. un 2. invaliditātes grupu paredzētajiem atvieglojumiem, bet tiem tomēr ir jābūt noteiktiem budžeta iespēju robežās, lai veicinātu šīs personu grupas iekļaušanu sabiedrībā, kā tas ir noteikts ANO Konvencijā. Rīgas dome ar 2013. gada 19. februāra noteikumiem „Grozījumi Rīgas domes 2010. gada 24. augusta saistošajos noteikumos Nr.89 „Par braukšanas maksas atvieglojumiem Rīgas pilsētas sabiedriskā transporta maršrutu tīklā”” svītvoja 2.9.apakšpunktā vārdus “redzes un dzirdes”, tādejādi nosakot visiem 3.grupas invalīdiem, kas deklarējuši dzīvesvietu Rīgas administratīvajā teritorijā, braukšanas maksas atvieglojums 100% apmērā no biļetes cenas.

2013./2014.gads

- Tiesībsargs 2013., 2014.gadā ir izskatījis vairākas pārbaudes lietas pret pilnsabiedrību „Rīgas mikroautobusu satiksme”, kuru mikroautobusu vadītāji aizskāra personu ar invaliditāti tiesības, kad tā izmantoja mikroautobusa pakalpojumus.

Vienā no pārbaudes lietām diskriminācijas aizlieguma pārkāpums tika konstatēts, un pilnsabiedrība „Rīgas mikroautobusu satiksme” pārtrauca darba tiesiskās attiecības ar mikroautobusu vadītāju.

Papildus tiesībsargs rekomendēja RP SIA „Rīgas satiksme” līdz laikam, kad sabiedriskie transportlīdzekļi būs pilnībā piemēroti personām ar kustību traucējumiem, sabiedriskā transporta pieturās esošajos sarakstos un RP SIA „Rīgas satiksme” interneta vietnē esošajos transportlīdzekļu kursēšanas sarakstos norādīt ar zemsvītru, kuri sabiedriskā transportlīdzekļi ir piemēroti personām ar kustību traucējumiem. Piemēram, ja 21.maršruta autobuss darba dienās maršrutā Imanta 5 – Jugla 3 kursē 7: 10, 22, 34, 46, tad ar zemsvītru norādītajos laikos 7:22 un 7:46 kursē autobusi, kas ir piemēroti personām ar kustību traucējumiem. RP SIA “Rīgas satiksme” minēto rekomendāciju neizpildīja, norādot, ka RP SIA “Rīgas satiksme” rīcībā nav pietiekami daudz zemās grīdas transportlīdzekļi, lai minēto nodrošinātu.

Otrā pārbaudes lietā diskriminācijas aizlieguma pārkāpums netika konstatēts, tomēr pilnsabiedrība „Rīgas mikroautobusu satiksme” ievēroja tiesībsarga rekomendāciju un preventīvā nolūkā veica savu darbinieku - mikroautobusu vadītāju – informēšanu saistībā ar darbu ar personām ar invaliditāti. Tādējādi uzlabota darbinieku izpratne un attieksme pret personām ar invaliditāti un mazināta iespējamā, savstarpējā neizpratne.

2015.gads

- Tiesībsarga 2015.gada konferencē tika diskutēts par TP pieejamību. Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons” norādīja, ka TP vēl aizvien ir nepieejami, vērsot uzmanību uz šādām problēmām, ja sieviete, kura ir ratiņkrēslā, paliek stāvoklī, tad nav iespējams iegūt cita veida ratiņkrēslu uz grūtniecības laiku, jo rindā ir jāgaida 16 mēneši. Personas ar invaliditāti baidās sūdzēties par TP nepieejamību, jo domā, ka tādā gadījumā tos vispār nedabūs. Tehniskās specifikācijas valsts iepirkumiem par TP ir savādas, jo tajās tiek pieprasīti TP, kādus neražo. Labklājības ministrija bija atvērta dialogam par TP ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons”.

2016.gads

- Tiesībsarga 2016.gada konferencē tika diskutēts par bērnu ar invaliditāti pieeju TP. Būtiska loma bērnu ar kustību traucējumiem dzīves kvalitātes nodrošināšanā ir ortozēm. Vairāku veidu ortozes Latvijā netiek izgatavotas, ražotājiem nav pieredzes dažādu tipu ortožu izgatavošanā, jo Latvijas tirgus ir neliels. Nav izstrādāta sistēma, lai pacienti varētu saņemt atbilstošu ortožu cenu kompensācijas apmēru par ārvalstīs izgatavotām ortozēm, ja Latvijā nav iespējams izgatavot analogu. Normatīvajos aktos noteikts, ka palīglīdzekļa iegādes izdevumu kompensācija nevar pārsniegt 2500 EUR. Valsts noteiktās iepirkuma (bāzes) cenas nav atbilstošas ortožu reālajām tirgus cenām. Taču TP bāzes cenas, par kādām palīglīdzekļi un detaļas tiek iepirktas, nav pārskatītas kopš 2009. gada, kad tika likvidēta institūcija, kas izstrādāja bāzes cenas valstī. Līdz ar to, tās nav uzskatāmas par objektīvām, jo ir mainījušās ortožu un citu palīglīdzekļu izgatavošanas tehnoloģijas, sadārdzinājušies resursi to izgatavošanā. Ortožu detaļas ir ļoti dažādas un komplicētas, taču iepirkuma procedūrā tās ir reducētas uz vienu vienību visiem diagnožu veidiem. Rezultātā daudziem bērniem ar kustību traucējumiem kvalitatīvi TP nav pieejami to augsto izmaksu dēļ, jo valsts nekompensē ārvalstīs izgatavota TP faktiskās izmaksas.

21.pants Vārda un uzskatu brīvība un pieeja informācijai

2016.gads

- Tiesībsargs ir konstatējis, ka no 119 pašvaldībām, 109 pašvaldību interneta vietnēs nav informācija vieglajā valodā, divās – daļēji, astoņās – šāda informācija ir nodrošināta. Tiesībsargs ir rekomendējis pašvaldības nodrošināt informācijas pieejamību vieglajā valodā.¹⁹

22.pants Privātās dzīves neaizskaramība

2011.gads

- Tiesībsargs Veselības ministrijai 2011. gada martā iesniedza atzinumu par Ministru Kabineta 2008. gada 15. septembra noteikumiem Nr. 746 „Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība” (turpmāk – Noteikumi Nr.746), kuru 4. pielikums paredz informācijas vākšanu par pacientiem, kas slimo ar psihiskiem traucējumiem, neatbilstību Satversmes 96. pantam, jo tiek nepamatoti ierobežotas personu ar garīgās veselības traucējumiem cilvēktiesības.

Latvijas Republikas Satversmes 96. pants, kā arī ECPAK 8. pants nosaka, ka „ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.”

Skaidrojot Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „šīs tiesības skar dažādus aspektus. Tās aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, vārdu un identitāti, personas datus. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās.”²⁰ Turklāt, lai arī ECPAK 8. pants visupirms uzliek valstij negatīvu pienākumu atturēties no iejaukšanās personas privātajā un ģimenes dzīvē, papildus negatīvajam pienākumam valstij ir pozitīvs pienākums veikt nepieciešamās darbības šo tiesību nodrošināšanā.²¹

¹⁹ Pētījums ir pieejams tiesībsarga interneta vietnē. Tika publicēts 2017.gada sākumā.

²⁰ Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01 10. punkts.

²¹ Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01 10. punkts.

Lai valsts varētu nodrošināt personai ECPAK 8. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi, ir būtiski nacionālajā līmenī nodrošināt privātās dzīves informācijas aizsardzību, īpaši tās informācijas, kas attiecas uz personas veselības stāvokli.²² Būtiski atzīmēt, ka Latvijai ir saistoša ANO Konvencija, kuras 22. panta otrā daļa nosaka, ka: „Dalībvalstis aizsargā informācijas konfidencialitāti par personu ar invaliditāti personību, veselības stāvokli un rehabilitāciju vienlīdzīgi ar citiem.”

Noteikumi Nr.746 nosaka valsts informācijas sistēmas (turpmāk – Reģistrs) izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtību. Noteikumu Nr.746 3. punkts nosaka, ka Reģistra pārzinis un turētājs ir Veselības ekonomikas centrs (turpmāk – Centrs). Noteikumu Nr.746 5. punkts nosaka, ka Reģistra izveidei, papildināšanai un uzturēšanai nepieciešamo informāciju Centram sniedz stacionārās un ambulatorās ārstniecības ārstu prakses (turpmāk – ārstniecības iestādes). Centrs nodrošina Reģistra darbību un slēdz līgumus ar datu operatoriem par personas datu apstrādi un aizsardzību.

Reģistrā iekļaujamo informāciju ārstniecības iestādes ievada un aktualizē tiešsaistes režīmā atbilstoši šo Noteikumu Nr.746 pielikumā esošajām veidlapām. Atbilstoši Noteikumu Nr.746 4. pielikumā esošajai veidlapai ārstniecības iestādēm ir jāaizpilda pacienta karte par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, norādot par katru pacientu ļoti detalizētu informāciju par pacienta privāto dzīvi, tai skaitā veselības stāvokli.

Noteikumu Nr.746 7.4.1. punkts paredz, ka Centrs reizi gadā veido statistikas informācijas kopsavilkumus par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, norādot to pacientu skaitu, kuri ārstējušies ambulatorajos psihoneiroloģiskajos kabinetos, slimnīcu ambulatorajās un stacionārajās nodaļās un kuriem pirmo reizi konstatēti organiski psihiskie traucējumi (arī simptomātiskie), garastāvokļa (afektīvie) traucējumi, neirotiskie, ar stresu saistītie un somatoformie traucējumi, pieaugušo personības un uzvedības traucējumi. Atbilstoši Noteikumu Nr.746 7.6.4. punktam tiek apkopots to pacientu skaits, kuriem konstatēti psihiskie un uzvedības traucējumi (neirotiski traucējumi, reakcija uz smagu stresu un adaptācijas traucējumi). Minēto Noteikumu Nr.746 10. punkts nosaka, ka „pacientu identificējošā informācija (pacienta vārds, uzvārds, personas kods, deklarētā dzīvesvieta un faktiskā dzīvesvieta) datu apstrādes sistēmā glabājas šifrētā veidā atsevišķi no pārējās reģistrā iekļautās informācijas. Saite starp pacientu identificējošo informāciju un pārējo reģistrā iekļauto informāciju datu apstrādes sistēmā tiek šifrēta. Iespēja identificēt konkrēto pacientu ir Centram, kā arī tai personai, kuru personas datu operators ir pilnvarojis šo Noteikumu Nr.746 6. punktā minētās informācijas ievadīšanai un aktualizēšanai”. Noteikumu Nr.746 11. punkts nosaka, ka: „Reģistrā iekļauto informāciju glabā elektroniski, nodrošinot fizisko personu datu aizsardzību Fizisko personu datu aizsardzības likumā un Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā. Reģistrā iekļautā informācija ir ierobežotas pieejamības informācija.”

Personas datu apstrāde²³ tādās datu bāzēs kā ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs ierobežo Satversmes 96. pantā un ECPAK 8. pantā nostiprinātās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Satversmes 116. pants nosaka, ka personas tiesības uz privāto dzīvi var tikt ierobežotas, tomēr šādiem ierobežojumiem jābūt likumā paredzētiem un ar mērķi aizsargāt citu cilvēku tiesības, demokrātiskas valsts iekārtu, sabiedrības drošību un tikumību. Pie tam, lai ierobežojumi tiktu attaisnoti, tiem ir jābūt nepieciešamiem demokrātiskā sabiedrībā un līdzekļiem jābūt samērīgiem sasniedzamajam mērķim. Samērīgam ierobežojumam ir jāsniedz konkrētais mērķis, jābūt atbilstošam konkrētā mērķa sasniegšanai, kā arī samērojamam ar iespējamiem indivīda zaudējumiem. Respektīvi, sabiedrības guvumam no tiem ir jābūt reālam un lielākam nekā indivīdam piemērotajam ierobežojumam.

²² Микеле де Сальвиа. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, стр. 551.

²³ *Termins „personas datu apstrāde” aptver visas ar personas datiem veiktās darbības, ieskaitot datu izmantošanu, nodošanu, pārraidīšanu un izpaušanu.*

Tika konstatēts, ka tiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu un pastāv stingri reglamentēta kārtība, kādā informācija par pacientiem, kuri slimo ar noteiktām slimībām, tiek iekļauta Reģistrā un apstrādāta. Tāpat tika konstatēts, ka Reģistra izveidošana ir vērsta uz sabiedrības veselības aizsardzības un profilakses nodrošināšanu, kas atbilstoši Satversmes 116. pantam ir atzīstams par leģitīmu mērķi. Tomēr, izvērtējot ierobežojumu, netika konstatēta trešā kritērija – nepieciešamības demokrātiskā sabiedrībā – izpilde.

Tiesībsarga birojs neapšaubā statistiskās informācijas vākšanas nepieciešamību par personām, kuras slimo ar konkrētām slimībām, tai skaitā par personām ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, jo šādas informācijas vākšanai noteiktais mērķis kalpo visas sabiedrības interesēm un tādējādi iespējams kvalitatīvāk veidot valsts politiku veselības aprūpes jomā. Tomēr, izvērtējot nepieciešamību Reģistrā iekļaut identificējošu informāciju par tādiem pacientiem, kuriem ir psihiski un uzvedības traucējumi, kā arī vākt tik detalizētu informāciju par pacientu, kā to paredz Noteikumu Nr.746 4. pielikums, Tiesībsarga birojs uzskata, ka attiecībā uz šīm personām identificējošas informācijas vākšana, kā arī šāds datu apjoms ir uzskatāms par nesamērīgi lielu. Konkrētajā gadījumā nepieciešams vērst uzmanību uz vairākiem starptautiskiem dokumentiem (Principi garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai; Madrides deklarācija u.c.), kas nosaka, ka attiecībā uz personām ar garīgās veselības traucējumiem ir īpaši jāievēro konfidencialitāte, lai nodrošinātu nepieciešamo pacienta uzticēšanos psihiatram, ņemot vērā psihiatrijas jomas specifiku.

ECT savā praksē vairākkārt ir norādījusi, ka personas datu, īpaši medicīnisko datu, aizsardzībai ir fundamentāla nozīme, lai persona varētu īstenot ECPAK 8. pantā garantētās tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Konfidencialitātes ievērošana attiecībā uz datiem par personas veselības stāvokli ir ļoti svarīgs princips visu ECPAK dalībvalstu tiesiskajās sistēmās. Tas ir būtisks ne tikai, lai ievērotu pacienta privātumu, bet arī lai saglabātu viņa un viņas uzticamību mediķa profesijai un veselības aizsardzībai kopumā. Nacionālajiem likumiem ir jāsaturo atbilstošas juridiskas garantijas, lai novērstu datu par personas veselības stāvokli izplatīšanu vai atklāšanu tādā veidā, kas būtu pretrunā ECPAK 8. pantā ietvertajām garantijām.²⁴

Turklāt jānorāda, ka minētajos Noteikumos Nr.746 nav skaidri formulēts mērķis, kādēļ būtu nepieciešams vākt tik ļoti plašu datu apjomu par pacientiem ar psihiskiem traucējumiem. Noteikumu Nr.746 4. punktā noteiktie mērķi pēc savas būtības ietver uzdevumus, ko veic Reģistrs, un galvenais no tiem ir apkopot statistisko informāciju. Papildus jānorāda, ka saskaņā ar Valsts statistikas likuma 4. panta otro daļu 2009. gada 6. janvārī ir izdoti Ministru Kabineta noteikumi Nr. 10 „Noteikumi par valsts statistikas pārskatiem veselības aprūpes jomā” (turpmāk – Noteikumi Nr.10), kuru 2.4. punkts paredz, ka Centrs apkopo statistiskos pārskatus, ko iesniedz ārstniecības iestādes arī par psihiatriskajām saslimšanām un psihiski slimo kontingentu atbilstoši Noteikumu Nr.10 4. pielikumam. Tādējādi informācijas apkopošana statistiskām vajadzībām tiek nodrošināta atbilstoši šiem noteikumiem.

Lai lemtu par ierobežojuma samērīgumu, jāizvērtē, vai likumdevējs izvēlējies iespējami saudzīgākos līdzekļus, proti, vai mērķi nevar sasniegt ar pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Konkrētajā gadījumā statistiskās informācijas par personām ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem iegūšana ir iespējama, ārstniecības iestādēm Centram nosūtot neidentificētu informāciju atbilstoši Noteikumiem Nr. 10.

Protams, gadījumā, ja informācija tiek vākta ar personu identificējošiem datiem, šāda informācija būs precīzāka. Tomēr jāņem vērā, ka statistika nekad nebūs pilnīgi precīza, un ar to arī ir jāreķinās. Piemēram, pašreizējā situācijā, kad informācija tiek vākta ar personu identificējošiem datiem, būs psihiatri, kas, cienot un ievērojot savu pacientu lūgumu viņu datus nekur tālāk

²⁴ G. Feldhūne, A. Kučs, V. Skujeniece. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. LU Cilvēktiesību institūts, 2004, 56. lpp.

nesūtīt, nemaz neinformēs Reģistru par šiem pacientiem. Pie šādiem apstākļiem grūti pat pateikt, kura statistiskā informācija būs precīzāka – tā, kur informācija tiek nosūtīta par neidentificētiem pacientiem vai par identificējamiem.

Tiesībsarga birojs uzskata, ka sabiedrības ieguvums konkrētajā situācijā nav lielāks par indivīdam nodarīto kaitējumu, jo šādu datu vākšana un apstrāde kopumā veicina pacientu neuzticību ārstniecības personālam un ārstniecības iestādēm, kā rezultātā cilvēki savlaicīgi nevēršas pēc palīdzības un sabiedrības apdraudējums tieši palielināsies. Ir jāuzsver, ka izvirzītā mērķa sasniegšana var notikt personai saudzējošākā veidā – vācot statistisko informāciju, neveidot vienotu Reģistru, kurā tiek apkopota sensitīva informācija par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem ar iespējām tos identificēt.

Veselības ministrija pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas informēja, ka ir izveidota darba grupa, kas izvērtēs iespējas mainīt esošo regulējumu.

2014.gads

Tiesībsargs aktualizēja problēmu saistībā ar personas sensitīvo–psihiskās veselības medicīnisko datu nepamatotu pieprasīšanu un saņemšanu un ārstniecības iestādēm kriminālprocesa ietvaros. Tika konstatēts, ka ļoti bieži šī informācija tiek pieprasīta neatkarīgi no tā, vai ir reāls pamats šaubīties par personas psihisko veselību, bet, tikai pamatojoties uz to, ka pret kādu personu ir uzsākts kriminālprocess.

Tā rezultātā Tieslietu ministrijas darba grupā šis jautājums tika izdiskutēts ar atbildīgajām iestādēm, secinot, ka par personas sensitīvo datu pieprasījumu kriminālprocesā nepieciešams ieviest vienotu, cilvēktiesībām atbilstošu praksi. Attiecīgi Tieslietu ministrija sagatavoja un nosūtīja tiesu iestādēm, prokuratūrai un izmeklēšanas iestādēm vēstuli, kurā norādīja, ka izziņas par personu psihiskās veselības stāvokli nav obligāti pieprasāmas visos kriminālprocesos, bet gan tikai gadījumos, ja par personas psihiskās veselības stāvokli pastāv pamatotas šaubas.

2016.gads

Tiesībsarga birojā ar iesniegumu vērsās persona ar invaliditāti, kura dzīvo Institūcijā, un kura bija atzīta par cietušo personu kriminālprocesā. Persona norādīja uz iespējamo savu tiesību aizskārumu, ko pieļāvis procesa virzītājs, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, iekļaujot informāciju par personas veselības stāvokli (detalizēti norādot uz personas saslimšanu, uzstādīto diagnozi), kura līdz ar lēmuma nosūtīšanu citām kriminālprocesā iesaistītajām personām ir tapusi zināma trešajām personām. Persona savos iesniegumos pauda viedokli, ka šāda rīcība pret viņu pieļauta tikai tādēļ, ka viņam ir garīga saslimšana un viņam kā valsts sociālās aprūpes institūcijas klientam ir ierobežotas iespējas sevi aizsargāt.

Lai gan Tiesībsarga birojā nebija izsmeļošas informācijas par prokuratūras praksi attiecībā uz sensitīvas informācijas iekļaušanu kriminālprocesa lēmumos, uzskatot, ka konkrētais gadījums ir pietiekams pamats, lai atbilstoši savai kompetencei veicinātu personas ar invaliditāti tiesības uz privāto dzīvi, tiesībsargs aicināja prokuratūras iestādes kriminālprocesā pievērst lielāku uzmanību personas sensitīvo datu aizsardzībai.

Tiesībsargs uzsvēra, ka personas datu aizsardzības principi pamatojas uz nepieciešamību gādāt par to, lai pirmstiesas kriminālprocesā iegūtā medicīniskā informācija tiktu izmantota tikai kriminālprocesa taisnīgai noregulēšanai. Taisnīguma princips prasa, lai informācijas iegūšana un apstrāde notiktu tikai tādā veidā, kas izslēgtu nesamērīgu iejaukšanos personas privātumā, autonomijā un integritātē. Tādējādi norādot, ka no cilvēktiesību viedokļa būtiski vērtēt gan lēmumā iekļautās sensitīvās informācijas nepieciešamību, gan arī veikt aktīvas darbības, lai nepieļautu šīs informācijas nonākšanu atklātībā. Turklāt jāņem vērā, ka informācijas par veselības stāvokli konfidencialitātei (jo īpaši attiecībā uz psihiatrijas pacientiem) ir ārkārtīgi liela

nozīme ne vien no personas privātuma aizsardzības viedokļa, bet sakarā arī ar uzticību medicīnas darbinieku profesijai un veselības aprūpes sistēmai kopumā.

23.pants Cieņa pret dzīvesvietu un ģimeni

2012.gads - 2015.gads

- Tiesībsargs, izskatot privātpersonu iesniegumus, ir konstatējis, ka personas ar invaliditāti, kuras audzina bērnus, nevar saņemt nepieciešamos sociālos pakalpojumus dzīvesvietā, kas sniegtu atbalstu bērna aprūpē. Sociālo pakalpojumu trūkums ir cēlonis tam, ka bērns tiek šķirts no ģimenes, jo vecāki bez atbalsta pasākumiem nespēj bērnu pienācīgi aprūpēt. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā²⁵ noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību. Praksē tādu pakalpojumu kā ģimenes asistents vai atbalsta persona personām ar zemām prasmēm nenodrošina lielākā daļa Latvijas pašvaldību. Arī Resursu centra cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda” pētījumā²⁶ secināts, ka “Pašvaldībās trūkst sabiedrībā balstītu pakalpojumu, kas būtu paredzēti vai pielāgojami vecākiem ar garīga rakstura traucējumiem un viņu bērniem.”

2012.gads

- 2012.gadā tiesībsarga redzes lokā nonāca arī lietas, kurās bāriņtiesa vecākiem bija atņēmusi aprūpes tiesības, jo vecāks sava veselības stāvokļa dēļ nespēj nodrošināt nepieciešamo aprūpi bērnam.

Tā, piemēram, Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums no bērna tēva, kuram atņemtas aprūpes tiesības, kā arī ierobežotas saskarsmes tiesības ar bērnu, nosakot tikšanos vienu reizi mēnesī trešās personas klātbūtnē.

Izvērtējot lietas materiālus un pieprasot informāciju no atbildīgajām iestādēm, tiesībsargs konstatēja, ka bērna aprūpes tiesības tēvam atņemtas viņa veselības stāvokļa dēļ, bet saskarsmes tiesības ierobežotas, jo audžuģimene nevēlas, ka bērns tiek ar tēvu divas reizes mēnesī, jo pēc šīm tikšanās reizēm zēns kļūstot nervozs un izsakot vēlēšanos dzīvot pie tēva.

Bērna tēvs jau gadiem risina aprūpes tiesību atjaunošanas jautājumu, taču līdz pat šim brīdim nesekmīgi.

Tiesībsargs aicināja atbildīgo bāriņtiesu nodrošināt bērnam ar tēvu neierobežotu saskarsmi, kā arī izskatīt jautājumu, vai kādu no bērna tuviem radniekiem nav iespējams iecelt par bērna aizbildni, tādējādi nodrošinot bērna tiesības uzaugt ģimenē.

Līdzīgā gadījumā tiesībsargs saņēma vēstuli no bāriņtiesas, kurā bija lūgts sniegt viedokli par Administratīvās rajona tiesas spriedumu, ar kuru bāriņtiesai ir uzlikts par pienākumu izdot administratīvo aktu par aizliegumu mātei ar garīga rakstura veselības problēmām satikties ar meitu, kura kopš dzimšanas ir aizbildnībā.

Saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 1.panta 2.punktu Latvijas Republikā tiesu spriež tikai tiesa. Ievērojot minētajā likumā noteikto tiesu neatkarības principu un principu par nepieļaujamību iejaukties tiesu darbā, tiesībsargs nevar vērtēt tiesas rīcību un pieņemtos nolēmumus, lai konstatētu to tiesiskumu vai prettiesiskumu. Izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, tiesībsargs sniedza savu viedokli par situācijas tiesiskajiem aspektiem.

Saskaņā ar situācijas faktiskajiem apstākļiem bērna aizbildne ilgstošā laika periodā, t.i., kopš brīža, kad bērns tika nodots aizbildnībā, nebija pienācīgi nodrošinājusi bērna tiesības zināt savu

²⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 9. panta pirmā daļa. Pieņemts 31.10.2002. stājas spēkā 01.01.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>

²⁶ Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz ģimenes dzīvi, Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem “Zelda”, http://zelda.org.lv/wp-content/uploads/Petijums_gimenesar-berniem.pdf, 14.lpp.

māti un uzturēt ar viņu regulāras personiskas attiecības un tiešus kontaktus. Tieši aizbildnes prettiesiskas rīcības rezultātā bērns nepazīna savu māti, tādēļ tikšanās ar māti bērnam varēja sagādāt psiholoģisku traumu.

Konkrētajā gadījumā meitas aprūpes pienākumus māte patstāvīgi nebija spējīga izpildīt savas slimības dēļ. Mātes rīcībā nebija saskatāma apzināta un ļaunprātīga izvairīšanās no aprūpes pienākumu pildīšanas. Vecāka veselības stāvoklis, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu, ir no vecāka gribas neatkarīgs apstāklis un vērtējams kā faktiskais šķērslis bērna aprūpes pienākumu nepildīšanai, kas saskaņā ar Civillikuma 203.panta trešo daļu nevar būt par iemeslu bērna aizgādības tiesību atņemšanai. Šāda tiesiskā regulējuma mērķis ir aizsargāt bērna un vecāka, kurš nevar pildīt bērna aprūpes pienākumus no sevis neatkarīgu iemeslu dēļ, tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību un pamatojums tam atrodams Bērnu konvencijas nostiprinātajā principā, ka bērna interesēs ir būt savu vecāku aizgādībā, kad vien tas ir iespējams (7. un 9.pants), un ANO Konvencijā, kas nosaka, ka bērnu nedrīkst nošķirt no vecākiem vai nu paša bērna, vai viena vai abu vecāku invaliditātes dēļ (23.pants). Nevar izslēgt varbūtību, ka, pastāvot minētajam faktiskajam šķērslim, bērna un vecāka atkalapvienošanās nākotnē var arī nenotikt, taču, lai aizsargātu bērna un vecāka tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, bērna un vecāka interesēs ir jābūt saglabātam ģimenes saitēm.

Ģimenes saišu saglabāšana ir cieši saistīta ar bērna tiesībām zināt savus vecākus. Saskaņā ar Bērnu konvencijas 7.panta 1.punktu un 8.pantu bērnam kopš piedzimšanas brīža, ciktāl tas iespējams, ir tiesības zināt savus vecākus un tiesības saglabāt savu identitāti. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā ir norādīts, ka 7.pants neatsaucas uz bērna vislabākajām interesēm. Formulējums „pēc iespējas” nozīmē, ka bērnam ir tiesības zināt savus vecākus, ja vien tas ir iespējams, pat tādā gadījumā, ja to uzskata par pretrunīgu bērna vislabākajām interesēm²⁷.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmās daļas 1.punktu un Bāriņtiesu likuma 39.panta trešo daļu ārpusģimenes aprūpes laikā bērnam ir tiesības satikties ar vecākiem, izņemot gadījumus, kad tikšanās kaitē bērna veselībai un attīstībai. Administratīvā rajona tiesa, izvērtējot apstākļus par bērna mātes garīgās veselības iezīmēm un to iespējamo ietekmi uz bērna emocionālo stabilitāti un riskiem satikšanās laikā, ir secinājusi, ka pastāv pietiekoši augsts risks bērna drošības apdraudējumam, kas pieļauj bērna un vecāka satikšanās tiesību ierobežošanu. Tiesībsarga ieskatā, tiesa, izskatot šo lietu, nebija ņēmusi vērā un nebija novērtējusi kopsakarā ar citiem apstākļiem minētās situācijas rašanās iemeslus, kas pamatā saistīti ar aizbildnes prettiesisku rīcību, nenodrošinot bērna tiesības zināt savu māti un uzturēt ar viņu regulārus tiešus kontaktus. Tāpat, novērtējot bērna mātes personību un veselības stāvokli, tiesa nebija ņēmusi vērā speciālistu un trešo personu sniegto aktuālo informāciju, bet bija devusi priekšroku faktiem, kas bija izvērtēti, lemjot par medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu turpmākas piemērošanas nepieciešamību personai.

Bērnu konvencijas 3.pantā nostiprināts viens no bērna tiesību aizsardzības pamatprincipiem – bērna tiesību un tiesisko interešu prioritātes princips: „Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts iestādes vai privātiestādes, kas nodarbojas ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tiesas, administratīvie vai likumdošanas orgāni, uzmanība pirmām kārtām tiek veltīta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.” Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī bērna vecākiem un personām, kuru aprūpē bērns atrodas, jāievēro, lai viņu pieņemtie lēmumi un rīcība aizsargātu un nodrošinātu bērna intereses iespējami labākajā veidā.

Izvērtējot situācijas apstākļus, secināms, ka mātes un viņas meitas tiesību ierobežošana uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus, jo aizbildne līdz šim ir izvairījusies nodrošināt bērna

²⁷ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērnu tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata: UNICEF, 2002.-117. lpp.

tiesības zināt savu vecāku un uzturēt ar viņu tiešus kontaktus, nav vēlama. Sievietes veselības stāvoklī nebija novērotas kādas izmaiņas, kas varētu kaitēt viņai pašai vai apkārtējai sabiedrībai un viņas uzvedībā nav novērota neadekvāta rīcība. Līdz ar to mātes uzvedība tikšanās laikā ar bērnu nerada apdraudējumu bērna drošībai. Aizliegums mātei tikt ar bērnu radīs tikai papildu šķēršļus bērna tiesībām zināt savu māti un saglabāt ar viņu ģimenes saites, kas nav bērna vislabākajās interesēs un neatbilst arī Bērnu konvencijas, ECPAK un ANO Konvencijas principiem. Lai tikšanās ar māti neradītu bērnam emocionālo satricinājumu, svarīgi nodrošināt, lai bērns būtu informēts par bioloģiskās mātes eksistēšanu, tikšanās ar māti notiktu regulāri bērnam emocionāli labvēlīgos apstākļos, nepieciešamības gadījumā minētajiem pasākumiem piesaistot kompetentas trešās personas un nodrošinot psihologu konsultācijas gan mātei, gan bērnam un aizbildnei.

2016.gads

- Tiesībsargs jau kopš 2011.gada ir aicinājis ieviest specializētās audžuģimenes un noteikt lielāku atbildības apmēru tiem aizbildņiem un audžuģimenēm, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti, jo šiem bērniem viņu veselības un attīstības stāvoklis nedrīkst būt par šķērslī, lai saņemtu aprūpi ģimeniskā vidē. ANO Bērna tiesību komiteja Latvijai sniegtajās rekomendācijās jau 2006.gadā ieteica veikt pasākumus, lai izstrādātu un ieviestu alternatīvas bērnu ar invaliditāti institucionalizācijai.²⁸

Latvijas likumdevējs (Saeima) 2017.gada 2.februārī, ignorējot tiesībsarga iebildumus, otrajā lasījumā pieņēma grozījumus Bērnu tiesību likumā, kas paredz papildināt 27.pantu ar 3.² daļu šādā redakcijā: “Nodrošinot bērnam ārpusģimenes aprūpi, bērnu aprūpes iestādē neievieto bērnu līdz triju gadu vecumam, izņemot gadījumu, kad bērna veselības vai funkcionālo traucējumu dēļ saņemts ārsta atzinums, kurā noteikto speciālo aprūpi bērnam neuzņemas nodrošināt ne aizbildnis, ne arī neviena audžuģimene”. Likumprojekts legalizē bērnu ar īpašām vajadzībām ievietošanu institūcijās viņu veselības stāvokļa dēļ. Piedāvātā redakcija nav fokusēta uz bērna vajadzībām, bet vēl vairāk nostiprina prettiesisko situāciju, ka bērni ar īpašām vajadzībām tiek nošķirti institūcijās.

Pirms likuma trešā lasījuma Saeimā tiesībsargs vērsa Valsts Prezidenta un Saeimas uzmanību uz nepilnībām minētajā normā un aicināja neatbalstīt priekšlikumu papildināt Bērnu tiesību likuma 27.pantu ar 3.² daļu.

24.pants Izglītība

2010.gads

- Tiesībsargs sniedza viedokli saistībā ar Satversmes tiesā izskatāmo lietu Nr. 2010-57-03 „Par Ministru kabineta 2009.gada 2.jūnija noteikumu Nr. 511 “Grozījumi Ministru Kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumos Nr. 740 “Noteikumi par stipendijām”” 1.1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 112.pantam”.

Apstrīdētā Ministru kabineta 2004.gada 24.augusta noteikumu Nr.740 “Noteikumi par stipendijām” norma paredz: „Stipendiju konkursa kārtībā var saņemt šo noteikumu 1.1.apakšpunktā minētais studējošais, kurš noteiktajā termiņā ir sekmīgi nokārtojis nepieciešamos pārbaudījumus un ieguvis attiecīgajam akadēmiskā gada semestrim paredzēto kredītpunktu skaitu. Prioritāte stipendijas saņemšanā, ievērojot noteikto secību, ir studējošajam, ja:

3.1. studējošais ir invalīds, bārenis vai palicis bez vecāku gādības;

²⁸ ANO Bērnu tiesību komitejas 2006.gada 28.jūnija noslēguma apsvērumi: Latvija, 40. punkts, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/lv_crc.doc

3.2. stipendiju konkursa norises laikā studējošā ģimenei, ar kuru viņam ir nedalīta saimniecība, ir piešķirts trūcīgas ģimenes statuss un ir normatīvajos tiesību aktos noteiktajā kārtībā izsniegta izziņa par atbilstību trūcīgas ģimenes (personas) statusam;

3.3. studējošais ir no ģimenes, kurā audzina trīs vai vairāk bērnu;

3.4. studējošā ģimenē ir bērni.”

Tas nozīmē, ka primāri stipendija tiek piešķirta sekmīgiem studentiem, kas pieder pie šīm grupām, bet atlikušais stipendiju fonds tiek maksāts studentiem secīgi, ņemot vērā vidējo novērtējumu studijuursos. Šī norma ir apstrīdējuši studenti, kas uzskata, ka tādējādi ir pārkāpts tiesiskās vienlīdzības princips, nepamatoti piešķirot privilēģijas pēc sociālā statusa, nevis sekmju līmeņa, kas ir pretrunā augstākās izglītības mērķiem un kvalitātes nodrošināšanai.

1. Kā izriet no Satversmes tiesas prakses, tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.(..) Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (sk. Satversmes tiesas 03.04.2001. g. sprieduma lietā Nr.2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu). Tādēļ ir svarīgi noskaidrot, vai personas un personu grupas, par kuru tiesībām ir runa konstitucionālajā sūdzībā, ir salīdzināmas. (sk. Satversmes tiesas 14.06.2007.g. sprieduma lietā Nr. 2006-31-01 14. punktu).

Šajā gadījumā personas atrodas salīdzināmos apstākļos. Uz stipendiju var pretendēt studenti, kuri studē budžeta grupā, sekmīgi nokārtojuši nepieciešamos pārbaudījumus un ieguvuši attiecīgajam akadēmiskā gada semestrim paredzēto kredītpunktu skaitu. Apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret šīm personām stipendiju saņemšanai, nosakot konkrētas prioritāras pazīmes, kas attiecas uz personas sociālo vai ģimenes statusu. Tālāk ir jāvērtē, vai šādi attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis, un vai ir ievērots samērīguma princips.

2. No Ministru kabineta atbildes raksta izriet, ka leģitīmais mērķis šādi attieksmei ir pilnvērtīgam studiju procesam nepieciešamo līdzekļu nodrošināšana studējošiem, kam ir smagāki sociālie apstākļi. Sociālā nodrošinājuma faktors būtiski ietekmē studiju gaitu un kvalitāti. Apstrīdētajā normā norādīto prioritāro grupu izvēle ir pamatota ar vairākiem nacionālā un Eiropas Savienības līmeņa pētījumiem un politikas dokumentiem. Sociālā dimensija, kas ietver augstākās izglītības pieejamības veicināšanu sociāli mazāk nodrošinātiem studentiem, ir arī viens no Boloņas procesa (starptautisks augstākās izglītības politikas koordinēšanas process, kas balstīts uz Boloņas deklarāciju) principiem, kas saistošs arī Latvijai. Prioritātes saņemt stipendiju studējošiem, kuri ir sociāli mazāk aizsargāti, motivē lielāku skaitu personu stāties augstskolā, kas savukārt veicina lielāku iedzīvotāju ar augstāko izglītību īpatsvaru Latvijā. Tāpat tas veicina vienlīdzīgas iespējas izglītībā, respektīvi, to, lai augstākās izglītības ieguvēju vidū būtu vairāk pārstāvētas personas ar invaliditāti, bāreņi, jaunieši no trūcīgām un daudz bērnu ģimenēm, kuriem šobrīd augstākās izglītības iegūšana ir nepieejamāka materiālu apsvērumu dēļ. Tas nozīmē, ka sociālā pieeja stipendiju piešķiršanā uzskatāma par atbalstošo pasākumu (positive measures), lai personas varētu līdzvērtīgi īstenot savas tiesības uz izglītību, un tas ir pozitīvi vērtējams.

Apstrīdētās normas leģitīmo mērķi teorētiski būtu iespējams sasniegt ar citiem, personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, nodrošinot studējošajiem pietiekamu atbalstu valsts vai pašvaldības sociālās palīdzības veidā. Tas ļautu arī individuāli izvērtēt katru konkrētu gadījumu un nepieciešamo palīdzību. Taču praktiski šāds sociālais atbalsts nav pienācīgi un regulāri pieejams. Tādēļ augstskolas, lai nodrošinātu personu vienlīdzīgas tiesības uz izglītību, sniedz šo sociālo atbalstu stipendiju veidā. Šāda pieeja izriet gan no Boloņas procesa kritērijiem, gan Eiropas Savienības izvirzītajiem mērķiem augstākajā izglītībā, gan tiek praktizēta daudzās Eiropas valstīs.

Pie tam apstrīdētā norma neizslēdz iespēju uz stipendiju pretendēt arī tiem studējošiem, kuriem ir augstas sekmes, bet kuri nepieder pie sociāli mazāk aizsargātajām grupām. Kā noskaidrots

Izglītības un zinātnes ministrijā, šobrīd augstskolās vidēji puse no stipendiju fonda tiek prioritāri izmaksāta studējošiem, kas pieder pie minētajām sociālajām grupām, bet pārējie līdzekļi – studentiem ar visaugstākajiem sekmju rādītājiem.

Tādējādi ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, kuru valsts, nosakot šo ierobežojumu, vēlējusies sasniegt, kā arī tiek nodrošināts saprātīgs līdzsvars starp personas tiesību ierobežojumu un sabiedrības interesēm.

3. Augstskolu likuma 52.pantā ir dots deleģējums Ministru kabinetam regulēt kārtību, kādā augstskolas un koledžas tiek finansētas no valsts budžeta līdzekļiem, kas ietver arī stipendiju piešķiršanu, kā arī konkrēts deleģējums noteikt stipendiju piešķiršanas kārtību. Likumā nav noteikti konkrēti kritēriji stipendiju piešķiršanai. Tādējādi studējošo stipendiju piešķiršanas mērķi un kritēriji ir valsts tiesībspolitikas jautājums, kas nav pilnībā izvērtējams tikai no juridiskiem aspektiem. Mērķis, ko valsts vēlas sasniegt, nosakot prioritātes stipendijas saņemšanā, izriet no izglītības politikas. Atbilstoši sociālās situācijas vai izglītības politikas nostādņu maiņai šie mērķi un līdzekļi to sasniegšanai var tikt pārskatīti. Šajā gadījumā Ministru kabinetam piemīt rīcības brīvība noteikt šos kritērijus, ciktāl tie nav diskriminējoši vai acīmredzami nesamērīgi. Satversmes tiesa jau agrāk savā praksē norādījusi, ka „izšķiršanās par tiesībspolitiskiem jautājumiem pamatā ir demokrātiski leģitimēta likumdevēja uzdevums, un tas netieši nosaka arī Satversmes tiesas īstenotās kontroles robežas. Tomēr Satversmes tiesai jānoskaidro, vai likumdevējs nav pārkāpis savas rīcības brīvības robežas un ir ievērojis samērīguma principu.”

Tiesībsargs uzskata, ka šajā gadījumā likumdevēja rīcības brīvības robežas nav pārkāptas, kā arī ir ievērots samērīguma princips.

2013.gads

- Tiesībsargs ilgstošā laika periodā ir konstatējis, ka vispārīglītojošās izglītības iestādes finansiālu apsvērumu dēļ nav ieinteresētas licencēt komisijas ieteikto bērnam nepieciešamo speciālo izglītības programmu vai nodrošināt atbalsta pasākumus. Izglītības iestādes, konstatējot, ka bērnam ir nepieciešams atbalsts, iesaka vecākiem izvēlēties speciālās izglītības iestādi. Ja bērna dzīvesvietai tuvumā speciālās izglītības iestādes nav, bērni visbiežāk tiek vesti uz internātskolām citā administratīvajā teritorijā, kur paliek visu nedēļu vai pat līdz brīvlaikam. Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas sniegto informāciju 2012./2013. mācību gada sākumā izglītojamo skaits speciālās izglītības iestādēs bija 6102, savukārt mācības pēc speciālās izglītības programmas vispārējās izglītības iestādēs tika nodrošinātas 4058 izglītojamiem. 41% no kopējā izglītojamo ar speciālajām vajadzībām skaita izglītības iespēja tika nodrošināta, iekļaujot izglītojamos vispārējās izglītības iestādēs. Lielākā daļa bērnu ar invaliditāti apmeklē speciālās skolas.

2016.gads

- Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeironi” veica monitoringu par augstākās izglītības pieejamību personām ar invaliditāti. Tās ietvaros tika noskaidrots:

- ✓ personu ar invaliditāti viedoklis par augstākās izglītības iestāžu pieejamību - Personu ar invaliditāti aptaujā piedalījās 446 respondenti, tā notika no 2016.gada jūnija līdz oktobrim. Aptaujā varēja secināt, ka sievietes ar invaliditāti vairāk nekā vīrieši ar invaliditāti iegūst augstāko izglītību. Minētais atbilst vispārējai valsts statistikai, kur vairāk sievietēm nekā vīriešiem ir augstākā izglītība.²⁹ Visvairāk respondenti bija ar otrās grupas invaliditāti un vecumā no 18-34 gadiem. Personas ar invaliditāti norādīja, ka informācija par augstskolu pieejamību nav pietiekama, līdz ar to kā viens no veidiem tās uzlabošanā ir iekļaut minēto informāciju augstskolu

²⁹ Centrālā statistikas pārvalde. Sievietes un vīrieši Latvijā. 2016. Pieejams:

<http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_13_sievietes_un_viriesi_latvija_2016_16_00_lv_en.pdf>

interneta vietnēs. Tajā pašā laikā būtu nepieciešama persona augstskolās, kas varētu sniegt informāciju par studijām un studiju procesiem nepieciešamajā formātā. Atsevišķas personas ar invaliditāti norādīja, ka invaliditāte ir bijusi par pamatu atteikumam studijām augstskolā. Visvairāk šīs bija personas ar kustību traucējumiem, tātad var secināt, ka augstskolās nav bijusi nodrošināta vides pieejamība. Lielākā daļa no personām ar invaliditāti, kas ir studējušas augstskolā, nav saskārušās ar šķēršļiem studiju procesā (67,8%). Tās personas ar invaliditāti, kuras ir saskārušās ar šķēršļiem, norādīja, ka šķēršļi ir bijuši saistīti ar augstskolas fiziskās un informatīvās vides nepieejamību, kā arī bibliotēkas nepieejamību. Pozitīvi ir vērtējams, ka lielākajai daļai respondentu, kuri ir saskārušies ar šķēršļiem, studiju procesā, tas nav traucējis iegūt augstākās izglītības diplomu. Jāatzīst, ka lielākā daļa respondentu, kuri ir saskārušies ar šķēršļiem studiju procesā, ir norādījuši, ka nav informējuši augstskolu par šķēršļiem, kā iemeslus norādot iespēju pielāgoties situācijai vai arī atbalstu no studiju biedriem. Tomēr, ja students ir vērsies pie augstskolas vadības ar lūgumu novērst šķēršļus, lielākoties augstskolas nav novērsušas šķēršļus (53,3%), kā iemeslus minot finanšu līdzekļu trūkumu (37,5%) vai tehniski nav iespējams (25%). Lielākoties tās studenti ar invaliditāti nav izmantojuši iespēju studēt ārvalstī (94%), kā iemeslu minot nevēlēšanos (31,6%) vai ierobežotās finansiālās iespējas (27,8%).

✓ tika aptaujātas pašas izglītības iestādes – pašlaik Latvijā ir 58 augstākās izglītības mācību iestādes (17 valsts augstskolas, 13 juridisko personu dibinātas augstskolas, 17 valsts koledžas, 9 juridisko personu dibinātas koledžas). Augstskolu aptauja notika no 2016.gada maija līdz 2016.gada augustam. Galvenie secinājumi: augstskolas ir vairāk saņēmušas sūdzības par fiziskās vides nepieejamību, nekā par informatīvās vides nepieejamību; tāpat augstskolas pēc savas iniciatīvas ir vairāk veikušas fiziskās vides pieejamības nodrošināšanu, nekā informatīvās vides. Minētais var būt skaidrojams ar faktu, ka augstskolās varētu nebūt daudz studentu, kuriem ir nepieciešams nodrošināt informatīvās vides pieejamību; kā arī ar to, ka paši studenti izvēlas nenorādīt uz nepieciešamību nodrošināt informatīvās vides pielāgojumus. Savukārt, kā galveno iemeslu vides pielāgošanas pasākumu neveikšanai augstskolas ir norādījušas uz to, ka nav augstskolās studentu, kuriem būtu nepieciešams pielāgot fizisko vai informatīvo vidi. Par fiziskās vides nepielāgošanu būtu nepieciešams piebilst, ja augstskola nenodrošina pieejamu fizisku vidi, tad persona ar invaliditāti nestudē konkrētajā augstskolā, savukārt, ja nav neviena persona ar invaliditāti, tad augstskola nepielāgo fizisko vidi, līdz ar to veidojas loks, kas noved pie rezultāta.

✓ veikts augstskolu monitorings – laika posmā no 2016.gada jūnija līdz augustam Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” veica augstskolu monitoringu jeb faktiskās situācijas novērojumu, tai skaitā izstrādājot monitoringa protokolus, vērtēšanas kritērijus un rekomendācijas. Pavisam kopā tika apsektas augstskolas 10 Latvijas pilsētās: Rīgā, Jūrmalā, Jelgavā, Valmierā, Jēkabpilī, Rēzeknē, Kārsavas novadā, Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī, kopā apsekojot 164 objektus, no tiem 81 augstskolu ēku, 42 bibliotēkas un 40 dienesta viesnīcas. Netika apsektas tās augstskolas, kuras jau bija vērtējis (pozitīvi vai sniedzot priekšlikumus vides uzlabošanai) Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons.” Katrai ēku kategorijai – augstskolu ēkai, bibliotēkai un dienesta viesnīcai – bija savi kritēriji, lai novērtētu vides pieejamību. Tika vērtēta vides pieejamība personām ar kustību, redzes un dzirdes traucējumiem. Monitoringā tika konstatēts, ka augstskolas vairāk uzmanību pievērš personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, mazāk personu ar redzes un dzirdes traucējumu vajadzībām, lai arī minētajām grupām piemērot vidi būtu vienkāršāk.

25.pants Veselība

2010.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par medicīniskās palīdzības pieejamību ieslodzījuma vietās, kuras ietvaros tika vērtētas ieslodzīto iespējas iegūt invaliditāti. Atbilstoši Ministru kabineta 2007.gada 20.marta noteikumu Nr.199 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi izmeklēšanas cietumos un brīvības atņemšanas iestādēs” (turpmāk - Noteikumi Nr. 199) 16.punktam ilgstošu vai pastāvīgu fizisko vai psihisko spēju ierobežojuma gadījumos cietuma ārsts, izvērtējot pacienta veselības stāvokli, nosūta ieslodzīto uz VDEĀVK invaliditātes ekspertīzes veikšanai.

Tādējādi pamats invaliditātes ekspertīzes veikšanai ir personai izsniegts cietuma ārsta nosūtījums uz VDEĀVK. Lai būtu iespējams šādu nosūtījumu izdot, ir nepieciešama visu ārstniecības un rehabilitācijas pasākumu veikšana un stabilas organisma funkciju ierobežojumu pakāpes konstatēšana³⁰, kam atkarībā no personas veselības stāvokļa ir nepieciešami arī speciālistu atzinumi. Sakarā ar Latvijas cietumu slimnīcas reorganizāciju tajā sniegto pakalpojumu klāsts ir samazinājies, līdz ar to bieži vien vajadzīgos speciālistu atzinumus iespējams iegūt tikai publiskās ārstniecības iestādēs ārpus brīvības atņemšanas vietas.

Kā norādījusi Ieslodzījuma vietu pārvalde, invaliditātes ekspertīze pēc būtības un mērķa nav veselības aprūpe, bet gan personas sociālo lietu kārtošana, kuras realizēšanai ieslodzījuma vietām nav iedalīti valsts budžeta līdzekļi. Līdz ar to papildu medicīniskie izmeklējumi, kuri nepieciešami tikai nosūtīšanai uz VDEĀVK, bet nav nepieciešami personas ārstēšanai ieslodzījuma vietā, tiek veikti saskaņā Noteikumu Nr. 199 15.punktu.

Atbilstoši minētajam punktam, ja saņemts ieslodzītā iesniegums, kas rakstiski saskaņots ar cietuma ārstu, cietuma administrācija par ieslodzītā konsultēšanu un ārstēšanu var vienoties ar tādas ārstniecības iestādes vadību, kura atrodas ārpus ieslodzījuma vietas. Ar veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu saistītos izdevumus, kā arī transporta un apsardzes izdevumus sedz no ieslodzītā līdzekļiem (Par situāciju transporta un apsardzes izdevuma segšanā skatīt 3.punkta 6.rindkopu.).

No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai personai nesamērīgi netiktu ierobežota piekļuve iespējai noformēt invaliditāti. Invaliditātes noteikšanas procesa organizēšana ir būtisks valsts sociālās aizsardzības elements, jo attiecīgā statusa iegūšana rada priekšnoteikumus sociālo tiesību, it īpaši tiesību uz sociālo nodrošinājumu un tiesību uz veselības aizsardzību, īstenošanai, kam ir būtiska nozīme, lai novērstu invaliditāti vai tās progresēšanu vai mazinātu invaliditātes radītās sekas, kā arī indivīda iesaistīšanai sabiedriskajā dzīvē.

Gadījumos, kad personai nav personīgo līdzekļu vai tie nav pietiekoši, lai būtu iespējams veikt nepieciešamos izmeklējumus, personai tiek liegta iespēja noformēt invaliditāti un attiecīgi izmantot ar to saistītās tiesības. Ārpus ieslodzījuma vietām personām, kurām trūkst līdzekļu, proti, tās normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā ir atzītas par trūcīgām, veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai ir paredzēts atbrīvojums no pacientu iemaksas. Līdz ar to arī attiecībā uz ieslodzījumā esošām personām būtu nepieciešams noteikt zināmus atvieglojumus atkarībā no šo personu materiālā stāvokļa, lai tās spētu vismaz pirmreizēji noformēt invaliditāti. Piemēram, par pozitīvu piemēru ir atzīstama Iļģuciema cietuma prakse, kad par valsts budžeta līdzekļiem personai tiek pirmreizēji noformēta invaliditāte. Tomēr jāsecina, ka ieslodzījuma vietās nav ieviesta vienota prakse. Tas parasti neprasa lielus finanšu ieguldījumus un vairāk ir saistīts ar labas pārvaldības principa neievērošanu.

Kā atzinusi Satversmes tiesa, personas ar invaliditāti, kuras atrodas ieslodzījuma vietā, nevar tikt uzskatītas par tādām, kas atrodas pilnā valsts apgādībā, jo ieslodzījuma vietās nav pieejama

³⁰

Informācija no Veselības un darbības ekspertīzes ārstu valsts komisijas mājas lapas. Pieejams: <http://www.vdeavk.gov.lv/index/index/page/55>

pilnvērtīga medicīniskā un sociālā aprūpe.³¹ Tādējādi nozīmīga loma ir personām ar invaliditāti garantētajam sociālajam nodrošinājumam (invaliditātes pensija, kaitējuma atlīdzība sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts), ko tām būtu iespējams novirzīt ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai.

It īpaši jautājums ir aktuāls pašlaik, kad saistībā ar ekonomisko situāciju Latvijā tiek samazināti valsts budžeta izdevumi, arī ieslodzījuma vietām paredzētais finansējums. Gan Ieslodzījumu vietu pārvalde, gan ieslodzījuma vietu administrācijas ir atzinušas, ka jau 2009.gadā nebija iespējams nodrošināt veselības aprūpi normatīvajos aktos paredzētajā apjomā, kā arī atbilstoši pašreiz piešķirtajam finansējumam to nebūs iespējams izdarīt 2010.gadā. Turklāt Noteikumos Nr. 199 paredzētie valsts apmaksātie pakalpojumi negarantē personām ar invaliditāti pilnvērtīgu medicīnisko aprūpi, un tādējādi netiek nodrošinātas to īpašās vajadzības. Tāpat nevienā normatīvajā aktā nav paredzēta ieslodzīto sociālā aprūpe.

Ieslodzījuma vietu pārvalde norāda, ka personas, kuras ir noformējušas invaliditāti un saņem ar to saistīto sociālo nodrošinājumu, parasti to izmanto ikdienas vajadzībām, nevis ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai, arī atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai. Jāatzīst, ka šāda situācija praksē pastāv. Šādā gadījumā gan būtu nepieciešams uzsvērt personas atbildību par savu veselības stāvokli un saņemto līdzekļu atbilstošu izmantošanu. Ņemot vērā, ka ieslodzījuma vietā personas pamatvajadzības tiek apmierinātas (tas ir - ēdiens, apģērbs, dzīvesvieta, pamata veselības aprūpe), šīm personām saņemto sociālo nodrošinājumu ir iespējams novirzīt ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai, piemēram, papildus medikamentu iegādei, atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai. Tādējādi personai, kura saņem sociālo nodrošinājumu saistībā ar invaliditāti, būtu jāplāno savi izdevumi, un tā nevarētu atsaukties uz līdzekļu nepietiekamību, pieprasot, piemēram, no valsts budžeta apmaksāt papildu veselības aprūpes pakalpojumus vai atkārtotu invaliditātes ekspertīzi.

Papildus Tiesībsarga birojs vēlas norādīt, ka joprojām nav atrisināts jautājums par iespēju personai, atrodoties brīvības atņemšanas vietā, saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu saistībā ar invaliditāti. Tiesībsargs 2008.gada 5.jūnija atzinumā šādu situāciju ir atzinis par nepieļaujamu, informējot par to atbildīgās institūcijas – Tieslietu ministriju, Labklājības ministriju un Ieslodzījuma vietu pārvaldi.

2011.gads

- Apsēkojot Institūcijas, no klientu veselības kartēm redzams, ka tajās tiek nodrošināta ārstniecība, t.sk., sekundārās veselības aprūpe (psihiatriskā palīdzība), kas nav paredzēts minēto Institūciju funkcijās. Tāpat iestādē tiek aizpildīta un uzglabāta dokumentācija, kas satur sensitīvus klientu datus un pēc satura atbilst medicīniskai dokumentācijai. Minēto ārstniecisko funkciju veikšanai un klientu medicīniskās informācijas uzglabāšanai nav juridiska pamatojuma, jo Institūcijas nav reģistrētas ārstniecības iestādes vai ārsta prakses, kā rezultātā iestāde netiek pakļauta ārstniecības iestāžu kontroles mehānismam ne pakalpojumu kvalitātes, ne dokumentācijas uzglabāšanas jautājumos. Institūcijās nav vienotas, reglamentētas medicīnisko dokumentu lietvedības, tā ir nepārskatāma, grūti pārbaudāma. Tāpat klienti saņem lielas zāļu devas, bieži vērojama polipragmāzija, un vairumā gadījumu alternatīvās aprūpes metodes tiek aizstātas ar medikamentiem. Svarīgi ir uzsvērt, ka klienti nav pietiekami informēti par terapiju un iespējamām blaknēm, un dažkārt nepastāv alternatīva atteikties no terapijas.

2015./2016.gads

- Tiesībsargs konstatēja, ka farmaceitiskie jeb aptieku pakalpojumi ir pieejami ļoti nevienmērīgi. Pilsētās, novadu centros un pagastos, kuri atrodas valsts nozīmes ceļu tuvumā,

³¹ Satversmes tiesas 2004.gada 26.marta sprieduma lietā Nr.2003-22-01 12.punkts.

farmaceutiskie pakalpojumi ir pieejami. Toties pārējā mazapdzīvotā Latvijas lauku teritorijā šie pakalpojumi ir daļēji pieejami vai vispār nav pieejami. Atsevišķos gadījumos tika konstatēts, ka no iedzīvotāja mājām līdz tuvākajai aptiekai mērojams pat 50 km liels attālums, kas nav samērīgi, ņemot vērā sabiedriskā transporta satiksmes intensitāti lauku reģionos un ceļu kvalitāti.

26.pants Adaptācija un rehabilitācija

2012.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par personu ar invaliditāti (arodslimnieku), kurš 2012.gada 20.martā tika uzņemts rindā sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanai par valsts budžeta līdzekļiem. 2012.gada rudenī, zvanot uz SIVA, tika paskaidrots, ka pakalpojums noteikti līdz personas pensijas vecuma iestāšanās brīdim (2013.gada 21.novembrī) tiks saņemts. 2013.gada 25.novembrī no SIVA tika saņemts atteikums ar skaidrojumu, ka persona ir pensionārs, kas nestrādā, līdz ar to rehabilitācijas kurss personai nepienākas. Tika konstatēts, ka sociālās rehabilitācijas pakalpojums pēc nepieciešamo dokumentu iesniegšanas SIVA nav ticis nodrošināts valsts ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ.

Papildus tika konstatēts, ka personām, kas gaida rindā pakalpojumu saņemšanai SIVA, nav iespējams ērti sekot līdzī savai virzībai rindā, turklāt SIVA nenodrošina personas ar informāciju par to vietu (kārtas skaitu) rindā. Labklājības ministrija paskaidroja, ka gadījumā, ja personas tiktu informētas par konkrētu atrašanās vietu pakalpojumu saņēmēju rindā, neizpratne un neapmierinātība no pakalpojuma saņēmējiem būtu vēl lielāka.

Tiesībsargs norādīja uz nepieciešamību saprātīgā termiņā nodrošināt valsts sniegtos pakalpojumus, kā arī konstatēja ANO Konvencijas 26.panta pārkāpumu SIVA darbībā, savlaicīgi nesniedzot sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.

Tāpat tiesībsargs konstatēja labas pārvaldības principa pārkāpumu SIVA darbībā, norādot, ka pašreizējā sistēma nav privātpersonai pārskatāma, atklāta un pieejama, tādēļ privātpersona nevar iegūt informāciju par sevi (savu vietu rindā), kā arī nepieciešamības gadījumā iesniegt sūdzību.

2016.gads

- Tiesībsarga 2016.gada tika diskutēts par bērna ar invaliditāti tiesībām uz rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanu. Tika secināts, ka vecākiem trūkst pastāvīgas sadarbības ar vienu speciālistu, kas plānotu un pārraudzītu bērna rehabilitācijas procesu kopumā – gan medicīniskos, gan sociālos, gan ar izglītību saistītos aspektus, kā arī varētu konsultēt par normatīvajiem aktiem, kas to regulē. Rehabilitācijas sistēmas sadrumstalotība un nepārskatāmība vecākiem liek meklēt alternatīvus veidus informācijas iegūšanai – no citiem vecākiem, interneta vietnēs, un šāda informācijas iegūšana negarantē iespējami efektīvāko rezultātu.

27.pants Darbs un nodarbinātība

2010.gads

- Izskatot personu iesniegumus, tiesībsargs konstatēja pārkāpumu darbā iekārtošanas uzņēmumā, kur netika ievēroti normatīvajos aktos noteiktais par pieļaujamiem jautājumiem interviju laikā. Tajās noskaidrotā informācija bija pamatā diskriminējošai attieksmei pret noteiktām iedzīvotāju grupām. Uzņēmuma anketās, piesakoties darbam ārvalstīs, lūgts norādīt informāciju par personas veselības stāvokli, invaliditāti, pilsonību. Tiesībsargs konstatēja Darba likuma 29. un 33. panta pārkāpumus. Attiecībā uz veselības stāvokli, kas objektīvi ir nepieciešams atsevišķām profesijām, gan Darba likuma 36. pantā, gan citos Eiropas Savienības valstu normatīvajos aktos ir iestrādāts regulējums, kā darba devējs var noskaidrot personas veselības stāvokļa atbilstību ieņemamajam amatam. Tiesībsargs aicināja uzņēmuma vadību

neietvert noskaidrojamo jautājumu lokā un „Kandidātu datu bāzē” jautājumus par personas ģimenes stāvokli, nacionālo vai etnisko stāvokli, sodāmību un invaliditāti, ja vien iepriekšējās sodāmības aizliegums vai noteikts veselības stāvoklis nav objektīvs nodarbinātības kritērijs.

- Tiesībsarga birojs izskatīja personas iesniegumu, kurā norādīts, ka personai, kurai noteikta pirmās grupas invaliditāte saistībā ar kustību traucējumiem, netika sagādāti taisnīgi un labvēlīgi darba apstākļi, netika pilnvērtīgi nodrošināta darba vietas pieejamība (autostāvvietu atvērēja uzņēmuma teritorijas tālākajā stūrī), pret personu tika piekopts rupjš komunikēšanas stils, pieprasīti vairāki paskaidrojumi un beidzot uzteikts darba līgums. Pret personām ar tādu invaliditāti, kura saistīta ar kustību traucējumiem, uzņēmumā ir nepieciešama īpaša attieksme, kas ir saistīta ar darba vietas pielāgošanu un attaisnota ar leģitīmo mērķi, proti, personas ar invaliditāti tiesību aizsardzība un integrācija sabiedrībā. Tiesībsargs konstatēja, ka darba devējs nav nodrošinājis personai pienācīgu darba vietas pieejamību.

- Tiesībsarga birojs izskatīja personas iesniegumu par bosingu pašvaldības domē, kad domes priekšsēdētājs vērsās pret personu ar invaliditāti, apšaubot personas kompetenci, nepamatoti kritizējot, veltot personīgus aizskārumus, uzliekot par pienākumu neizpildāmos termiņos veikt darba uzdevumus. Tiesībsargs, veicot pārbaudi, konstatēja, ka pašvaldība Darba kārtības noteikumos iekļāvusi diskriminējošu prasību par darbinieku pienākumu sniegt informāciju darba devējam par savu veselības stāvokli, ciktāl tam ir būtiska nozīme paredzētā darba veikšanai. Minētais nosacījums tika iekļauts Darba kārtības noteikumos pēc tam, kad pašvaldības vadība uzzināja par personas invaliditāti. Pārbaudes lietā kā pierādījumi tika iesniegti arī vairāki domes sēžu protokolu sarunu ieraksti, no kuriem varēja secināt, ka domes priekšsēdētājs izdara psiholoģisko spiedienu uz personu ar invaliditāti. Ņemot vērā iepriekš norādīto, tiesībsargs konstatēja darba devēja darbībās psiholoģiskā terora pazīmes pret personu ar invaliditāti, kuru rezultātā pasliktinājies personas ar invaliditāti veselības stāvoklis.

2011.gads

- 2010./2011.gadā Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu veica pētījumu „Diskriminācija darba vietās”. Pētījuma mērķis bija veikt faktiskās situācijas izpēti attiecībā uz diskriminācijas izplatības apzināšanu Latvijā, noskaidrojot, vai personas ir informētas par normatīvo regulējumu un vai tās ir saskārušās ar diskriminējošu attieksmi, uzsākot darba tiesiskās attiecības, darba tiesisko attiecību laikā vai izbeidzot darba tiesiskās attiecības. Pētījuma tehniskais veicējs bija pētījumu aģentūra „TNS Latvija”. Pētījums atklāja, ka bieži paši darba meklētāji, uzsākot darba tiesiskās attiecības, kā arī darba procesā, izpauž informāciju, kā rezultātā var iemantot nevienlīdzīgu attieksmi vai tikt diskriminēti. Piemēram, informācija tiek sniegta par savu tautību (57%), ģimenes stāvokli (50%) un ģimenes lielumu (informācija par bērniem) (43%), hobiju (32%), veselības stāvokli vai invaliditāti (35%). Starp pazīmēm, pēc kurām visvairāk diskriminē, tika norādīts: vecums (32%), tautība (23%), dzimums (19%), bērnu skaits, bērnu vecums (17%), valodu zināšanas (16%), veselības stāvoklis, invaliditāte (9%), iepriekšējā sodāmība (8%), seksuālā orientācija (7%), reliģiskā piederība (6%), ģimenes stāvoklis (5%), rase (5%), ādas krāsa (5%), politiskā pārliecība (4%), mantiskais stāvoklis (2%) u.c.

2012.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par iespējamu diskrimināciju invaliditātes dēļ no darba devēja puses. Iesniedzējs norādīja, ka darba devējs nav nodrošinājis iesniedzējam kā personai ar invaliditāti autostāvvietu atbilstoši normatīvajiem aktiem, kā rezultātā iesniedzējam, lai tiktu no ierīkotās autostāvvietas līdz darba vietai, ir jāšķērso smago automašīnu kustību maģistrāle, kur nav ierīkota gājēju pāreja, kas, ņemot vērā iesniedzēja pārvietošanās grūtības, rada reālus draudus viņa veselībai un dzīvībai. Darba devējs informēja, ka iesniedzējam

autostāvvieta kā personai ar invaliditāti ir ierīkota pēc iespējas tuvāk ieejai ēkā, norādot, ka vietā, kur vēlas iesniedzējs, autostāvvieta nav iespējama ierīkot, jo to liedz Valsts ugunsdrošības un glābšanas dienests. Invalīdu un viņu draugu apvienība „Apeirons” konstatēja, ka autostāvvieta ar norādi „Cilvēkiem ar invaliditāti” ir ierīkota 29m attālumā no ieejas ēkā, tādejādi secinot, ka atbilstoši uzņēmuma darbības specifikai, autostāvvieta personai ar invaliditāti ir ierīkota ieejas durvīm iespējami tuvākā vietā.

Ņemot vērā Valsts ugunsdrošības un glābšanas dienesta sniegtos atšķirīgos viedokļus par jaunas autostāvvietas ierīkošanu darba devēja teritorijā un Invalīdu un viņu draugu apvienības „Apeirons” sniegtos dažādos viedokļus par pieļaujamo attālumu no autostāvvietas līdz ieejai darba vietā, tiesībsargs konstatēja, ka darba devējs nav veicis visus iespējamus pasākumus, lai pēc iespējas pielāgotu vidi darbiniekam ar kustību traucējumiem. No pārbaudes lietas materiāliem izriet, ka darba devējs ir noraidījis autostāvvietas izveidi iesniedzēja ierādītajā vietā, taču nav vērtējis citas autostāvvietas piešķiršanu iespējami tuvāk ieejai darba vietai. Tāpat darba devējs nav ierīkojis gājēju pārejas, lai satiksmes dalībnieki, tai skaitā persona ar kustību traucējumiem, varētu droši veikt attālumu no autostāvvietas līdz ieejai darba vietā.

2015.gads

- Tiesībsargs, izskatot personu iesniegumus par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19. panta 2.¹ daļā paredzēto minimālo iedzīvotāju ienākuma nodokļa (turpmāk arī – IIN) maksājumu 50 *euro* apmērā, atzina, ka šādu IIN maksājums ir tiesisks.

Tiesībsargs arī konstatēja, ka likumdevējs, pieņemot likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19. panta 2.¹ daļu vienlaikus, ir paredzējis noteikumus, kuri izslēdz minimālā IIN maksāšanas pienākuma iestāšanos (19. panta 2.² daļa, 2.³ daļa un 2.⁴ daļa). Šie noteikumi neparedz nekādus atvieglojumus personām ar invaliditāti.

Tā kā vairākas personas ar invaliditāti, kas saimnieciskās darbības ietvaros nodarbojas, piem., ar rokdarbiem u.tml., tiesībsargam vairākkārtīgi bija norādījušas, ka likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19. panta 2.¹ daļa personām ar invaliditāti rada pārāk lielu slogu (gūtie ienākumi gada griezumā bieži vien ir tikpat lieli, cik ir noteikts minimālais IIN maksājums, vai pat mazāki), tiesībsargs pēc savas iniciatīvas vērsās Finanšu ministrijā ar lūgumu sniegt viedokli, vai būtu pieļaujams, ka likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” tiktu paredzēts izņēmums – neattiecināt likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 19.panta 2.¹ daļu attiecībā uz personām ar invaliditāti, ņemot vērā, ka personu ar invaliditāti nodarbinātības rādītāji nav augsti³². Tiesībsargs uzskatīja, ka šāds izņēmums varētu to veicināt.

2015. gada augustā Finanšu ministrija sniedza atbildi, ka tiesībsarga priekšlikums tiks izvērtēts, izstrādājot kārtējos grozījumus likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Pēc atkārtota lūguma sniegt informāciju par tiesībsarga priekšlikuma virzību, Finanšu ministrija 2015. gada novembrī informēja, ka izprot tiesībsarga priekšlikuma aktualitāti, taču atsevišķa izņēmuma paredzēšanu neatbalsta, ievērojot nodokļu optimizācijas riskus. Finanšu ministrija vērsa uzmanību, ka šobrīd normatīvie akti paredz vairākus nodokļa nomaksas atvieglojumus personām ar invaliditāti, kuras veic saimniecisko darbību. Minētajam personām atbilstoši konkrētajai situācijai tie ir jāizmanto. Tāpat Finanšu ministrija tiesībsarga ierosināta priekšlikuma kontekstā apņēmas izvērtēt arī citus iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas variantus, lai rosinātu personām, kas veic nelielu saimniecisko darbību un kurām ir noteikta invaliditāte, noteikt pēc iespējas piemērotāku iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksāšanas režīmu.

³² Sk. Nodarbinātības valsts aģentūras 2014. gada pētījumu: Diskriminācija Latvijas darba tirgū, 25.lp. Pieejams: <http://www.nva.gov.lv/docs/30_53217f16241943.63850296.pdf>

28.pants Pienācīgs dzīves līmenis un sociālā aizsardzība

2010.gads

- Tiesībsargs Saeimai ir norādījis uz vairākām nepilnībām sociālā nodrošinājuma jomu regulējošajos normatīvajos tiesību aktos. Jau 2008.gada pārskata periodā tiesībsargs piekritīgajām institūcijām norādīja uz nepilnībām Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1.punktā, kas liedza pārrēķināt līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai piešķirtās invaliditātes un apgādnieka zaudējumu pensijas, izņemot gadījumu, kad personai mainās darbspēju zaudējuma pakāpe (procentos) vai invaliditātes smaguma pakāpe. Viens no rādītājiem, kas tiek ņemts vērā, pārrēķinot pensiju saskaņā ar šo normu, ir Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā mēneša vidējā bruto darba samaksa sabiedriskajā sektorā strādājošajiem par iepriekšējo ceturksni, kas līdz 2008.gadam nepārtraukti palielinājās. Tādējādi pensijas pārrēķināšanas gadījumā pensijas apmērs nereti ievērojami palielinājās pie nelielām darbspēju zuduma pakāpes izmaiņām, savukārt personai ar stabiliem, bet smagiem funkcionāliem traucējumiem pensijas apmērs palika nemainīgs.

Tikai pēc Satversmes tiesas 2010.gada 2.februāra sprieduma lietā Nr.2009-46-01, ar kuru minētās tiesību normas pirmais teikums tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 91.pantam, Saeima veica grozījumus šī likuma pārejas noteikumu 1.punktā. Atbilstoši pieņemtajiem grozījumiem visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai un aprēķinātas kaitējuma atlīdzības apmērā, pārrēķina ar 2010.gada 1.jūliju un pārrēķinātās pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par pensijas apmēru pirms pārrēķina. Tādējādi saskaņā ar šiem grozījumiem visas invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas tiek pārrēķinātas neatkarīgi no darbspēju zaudējuma pakāpes vai invaliditātes smaguma pakāpes izmaiņām.

Izvērtējis jaunpieņemto regulējumu, tiesībsargs konstatēja, ka tas novērš nepamatoti atšķirīgo attieksmi starp invaliditātes un apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmējiem pirmspensijas vecumā, taču turpina ierobežot pensionēšanās vecumu sasniegušās personas tiesību uz kaitējuma kompensējošā sociālā nodrošinājuma izlīdzināšanu, jo šīm personām, sasniedzot pensionēšanās vecumu, tiek piešķirta vecuma pensija, kuras pārrēķinu likumdevējs neparedz.

Kādam sūdzības iesniedzējam, kurš invaliditātes pensijas vietā turpina saņemt vecuma pensiju 197 latu apmērā, iespējamais invaliditātes pensijas apmērs būtu 321,12 lati, kuru šī persona saņemtu, ja nebūtu sasniegusi pensionēšanās vecumu un viņas pensija tiktu pārrēķināta saskaņā ar jauno regulējumu.

Tiesībsargs 2010.gada 13.novembrī ir norādījis Saeimai uz jaunpieņemtā regulējuma nepilnībām un aicinājis līdz 2011.gada 1.martam konstatētos trūkumus novērst, paredzot tiesību uz pensijas pārrēķinu arī personām, kuras invaliditātes pensijas vietā saņem vecuma pensiju. Pretējā gadījumā netaisnīgs kaitējuma kompensācijas apmērs, uz kuru norādīja Satversmes tiesa 2010.gada 2.februāra spriedumā lietā Nr. 2009-46-01, šai personu grupai saglabājas.

- 2010.gada 18.jūnijā tiesībsargs iesniedza priekšlikumu grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredz, ka personām ar I un II grupas invaliditāti, kuras laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim bijušas obligāti sociāli apdrošināmās personas, piešķirot invaliditātes pensiju, ņem vērā šajā apdrošināšanas periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu. Šajā laika periodā personas ar I un II grupas invaliditāti netika pakļautas invaliditātes apdrošināšanai, kā rezultātā šīm personām ir liegts šajā periodā nostrādāto laiku ieskaitīt invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā. Tiesībsarga ieskatā, likumdevējs ar šādu regulējumu pieļāva rupju kļūdu, kas bija pretrunā ar sociālās apdrošināšanas principiem un pārkāpa šo personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu invaliditātes gadījumā. Tiesībsargs aicināja izlīdzināt pārkāpuma negatīvās sekas, piedāvājot attiecīgus grozījumus likumā „Par valsts pensijām”.

- 2010.gadā īpaši aktuāli bija jautājumi saistībā ar Saeimas 2009.gada 16.jūnijā izdarītajiem grozījumiem likumā „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”, kuri noteica: 1) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja darbspēju zaudējums ir 10-24 procenti; 2) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta gadījumā, ja persona saņem pensiju (izdienas pensiju, ko izmaksā no valsts speciālā budžeta, vai vecuma pensiju), kuras apmērs pārsniedz darbnespējas atlīdzības apmēru; 3) darbnespējas atlīdzība tiek izmaksāta tikai tādā apmērā, kādā tā pārsniedz pensijas apmēru; 4) darbnespējas atlīdzība netiek izmaksāta laikā, kad persona saņem bezdarbnieka pabalstu.

Satversmes tiesa ar 2010.gada 29.oktobra spriedumu lietā Nr. 2010-17-01 šādu regulējumu atzina par atbilstošu Satversmei. Tiesībsargs, pirms Satversmes tiesas sprieduma izskatot šos jautājumus, bija nonācis pie līdzīgiem secinājumiem attiecībā uz darbnespējas atlīdzības neizmaksāšanu, ja darbspēju zaudējums ir 10 – 24 procenti, un izmaksas pārtraukšanu, ja persona saņem bezdarbnieka pabalstu. Daļēji pretējs viedoklis tiesībsargam bija jautājumā par darbnespējas atlīdzības izmaksu gadījumā, ja persona saņem pensiju. Tiesībsarga ieskatā, uz ko tika norādīts arī Satversmes tiesai sniegtajā paskaidrojumā, likumdevējam bija jāņem vērā, ka gan vidējais pensijas apmērs, gan vidējais darbnespējas atlīdzības apmērs ir mazs un nevar pilnībā apmierināt personas ar invaliditāti vajadzības. Ierobežojot pilnībā visām personām, neatkarīgi no to materiālā stāvokļa, minēto sociālo pakalpojumu vienlaicīgu saņemšanu, attiecīgās personas tiek pakļautas nabadzības un invaliditātes progresēšanas riskam. Neskatoties uz daļēji pretējo viedokli šajā jautājumā, tiesībsargs respektē tiesas spriedumu un tajā ietvertās atziņas ņems vērā turpmākajā darbā.

- Tiesībsarga birojā tika saņemtas vairākas sūdzības, galvenokārt mutvārdu, par Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras prakses maiņu likuma “Par valsts pensijām” 11.panta ceturtā daļās interpretēšanā. Atbilstoši minētajai tiesību normai personai, kuras apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 30 gadiem un kura aprūpējusi līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, ir tiesība pieprasīt vecuma pensiju piecus gadus pirms likumā noteiktā vecuma sasniegšanas.

Izskatot vienu no personas iesniegumiem, tiesībsargs konstatēja, ka tiesību norma ir interpretēta tādējādi, ka pensija pēc atvieglotiem noteikumiem piešķirama, ja bērnam invaliditāte noteikta līdz 16 gadu vecumam. Pensijas pēc atvieglotiem noteikumiem piešķiršana personai, kura aprūpējusi piecus vai vairāk bērnus vai bērnu invalīdu, mērķis ir kompensēt laiku un rūpes, ko šī persona ir veltījusi bērnu audzināšanai. It īpaši tas attiecas uz bērna invalīda aprūpi, jo viņa speciālās vajadzības prasa papildu uzmanību, rūpes un laiku ne tikai līdz astoņu gadu vecuma sasniegšanai, bet visu turpmāko dzīvi. Bērna invalīda aprūpe ierobežo vecāku iespējas iesaistīties darba un sociālajā dzīvē, kā arī saistīta ar paaugstinātu psiholoģisko slodzi. Minēto apstākļu dēļ jau vēsturiski ir veidojies, ka bērnu invalīdu un viņu vecāku tiesības – pretstatā bērnu bez invaliditātes un viņu vecāku tiesībām – tiek diferencētas, ņemot vērā bērnu invalīdu īpašās vajadzības un nepieciešamību pēc aprūpes. Tiesībsargs ņēma vērā arī faktu, ka Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ilgstoši ir piešķirusi pensijas pēc atvieglotiem noteikumiem personām, kuras aprūpējušas bērnu invalīdu, kam invaliditāte kopš bērnības noteikta līdz 16 gadu vecuma sasniegšanai. Ņemot vērā normas neskaidro vārdisko saturu, tiesībsarga ieskatā, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras rīcība radīja stabilu un vērā ņemamu tiesību normas interpretācijas un piemērošanas praksi, kas personām veidoja tiesisko paļāvību. Šādu viedokli Tiesībsarga biroja darbinieki pārstāvēja arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas 2010.gada 16.novembra sēdē.

2012.gads

- Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2012-09-01. Lieta ierosināta par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16.punkta 1.apakšpunkta, ciktāl tas attiecas uz

invaliditātes pensijas pārrēķina formulu invaliditātes grupas maiņas gadījumā, ja invaliditātes pensijas saņēmējs līdz invaliditātes grupas maiņai ir bijis darba ņēmējs un veicis sociālās iemaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam.

Tiesībsargs norādīja, ka, ņemot vērā pašreizējos likumā „Par valsts pensijām” noteiktos invaliditātes piešķiršanas un pārrēķina pamatprincipus, 3.grupas invalīdi, kam invaliditātes pensija piešķirta pirms 1997.gada pirmā janvāra, bet kas pēc 1997.gada 1.janvāra turpina strādāt, veikt sociālās iemaksas un iegūst 2.grupas invaliditāti un sociāli apdrošināti darba ņēmēji, kas pēc 1997.gada 1.janvāra kļūst 2.grupas invalīdi, neatrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos tiesiskos apstākļos. Tāpēc apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 91.pantam nav vērtējama.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 109.pantam, tiesībsargs norādīja, ka no Latvijā pastāvošā sociālās apdrošināšanas modeļa izriet princips, ka sociālās apdrošināšanas izmaksas ir proporcionālas veiktajām iemaksām. Proti, uz sociālajām iemaksām balstīto pensiju, tostarp invaliditātes pensiju, apmērs ir atkarīgs no personas ienākumiem, no kuriem aprēķinātas un veiktas sociālās iemaksas. Tomēr personām, kurām invaliditātes pensija piešķirta pirms 1997.gada 1.janvāra un kuras arī pēc šī datuma turpina strādāt un veikt sociālās iemaksas, invaliditātes pensijas apmērs nav atkarīgs no veikto iemaksu apmēra. Tādējādi šīm personām invaliditātes pensijas pārrēķina gadījumā apstrīdētā norma nenodrošina saikni starp sociālajām iemaksām, kas veiktas pēc 1997.gada 1.janvāra, un invaliditātes pensijas apmēru. Līdz ar to tiek ierobežotas Satversmes 109.pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Tiesībsarga ieskatā šāds ierobežojums neatbilst Satversmei. Likumdevēja mērķis, pieņemot apstrīdēto normu, bija nodrošināt uz sociālajām iemaksām balstītas sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitāti un ilgtspēju un līdz ar to aizsargāt sabiedrības labklājību. Tomēr apstrīdētā norma šo mērķi nesasniedz.

Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91.pantam, nevērtējot tās atbilstību Satversmes 109.pantam.

- Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2012-12-01. Lieta ierosināta par „Par likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41.punkta vārdu „līdz 2011.gada 31.decembrim” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam”.

Tiesībsarga ieskatā piemaksa pie pensijas jau sākotnēji tika paredzēta kā pagaidu tiesība, kas neietilpst Satversmes 109.pantā noteikto tiesību uz sociālo nodrošinājumu pamatkodolā. Sociālo tiesību jomā valsts pozitīvo pienākumu pamatkodolā ietilpst tikai tādas sociālās palīdzības nodrošināšana, kas tiek garantēta pat tad, ja persona nav veikusi sociālās apdrošināšanas iemaksas. Personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu minimālā līmenī tiek garantētas ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 34. punktu, kas paredz minimālo pensijas apmēru, kurš ir atkarīgs no personas uzkrātā apdrošināšanas stāža un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra.

Piemaksa pie pensijas ir atzīstama par papildus sociālo garantiju, ko likumdevējs politiskas izšķiršanās rezultātā, izmantojot tam piešķirto rīcības brīvību, tika paredzējis, lai uzlabotu materiālo stāvokli tiem pensionāriem, kuriem ir liels apdrošināšanas stāžs un mazas pensijas. Konkrētajā gadījumā tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī netiek skartas.

Attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91.pantā nostiprinātajam vienlīdzības principam daru zināmu, ka Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta Nr.2012-93-26C par piemaksu pie pensijas piešķiršanas kārtību, kas 2012.gada 5.jūlijā pabeigta ar tiesībsarga atzinumu. Atzinumā secināts, ka piemaksu pie pensijas nepiešķiršana no 2012.gada 1.janvāra atbilst Satversmē 91.pantā noteiktajam vienlīdzības principam. Tiesībsarga ieskatā tie vecuma un invaliditātes pensijas saņēmēji, kuriem pensija aprēķināta līdz 2011.gada 31.decembrim, un tie vecuma un invaliditātes pensijas saņēmēji, kuriem pensija aprēķināta pēc 2011.gada 31.decembra, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, jo abas personu grupas ir vecuma vai invaliditātes pensijas saņēmēji, kurām noteikta daļa apdrošināšanas stāža ir uzkrāta līdz

1995.gada 31.decembrim un šis stāžs ir ņemts vērā, piešķirot (pārrēķinot) pensiju. Tomēr apstrīdētajai likuma normai ir legītīms mērķis, un ir ievērots samērīguma princips, līdz ar to secināms, ka atšķirīgajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 91. un 109.pantam.

- Tiesībsargs sniedza viedokli Satversmes tiesai lietā Nr.2011-20-01. Lieta ierosināta par Valsts sociālo pabalstu likuma 20. panta pirmās daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam. Apstrīdētā norma noteic, ka regulāri izmaksājamo valsts sociālo pabalstu izmaksu pārtrauc uz laiku, kamēr pabalsta saņēmējs vai bērns, par kuru tiek maksāts pabalsts, atrodas pilnā valsts apgādībā.

Tiesībsargs norādīja, ka lietā, pirmkārt, izvērtējams jautājums par apstrīdētās normas interpretāciju un piemērošanu, proti, jānoskaidro, vai tajā ietvertais jēdziens „pilna valsts apgādība” attiecināms uz personām ar invaliditāti, kas atrodas ieslodzījuma vietā. Ir jāņem vērā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta mērķis, proti, sniegt materiālu palīdzību ar invaliditāti saistīto izdevumu segšanai gadījumos, kad persona nevar saņemt kompensāciju no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas. Vispirms ir jānoskaidro, vai atrodies ieslodzījuma vietā, tiek apmierinātas personas pamatvajadzības, jo to apmierināšana ir primārais tiesību uz sociālo nodrošinājumu uzdevums. Būtiski ir vērtēt tiesisko un faktisko situāciju. Primāri personām ar invaliditāti ir jānodrošina to pamatvajadzību apmierināšanu, kas saistītas ar invaliditātes sekām, pretējā gadījumā netiek nodrošināta pilna valsts apgādība. Apstrīdētās normas mērķis ir novērst sociālās drošības pakalpojumu pārklāšanos. Jāatzīst, ka gadījumos, kad ieslodzījuma vietā personas pamatvajadzības netiek nodrošinātas, normas piemērošanas rezultātā netiek sasniegts tās mērķis, jo personai nav nodrošināta pilna valsts apgādība. Tādējādi tiesībsarga ieskatā jautājums par personu ar invaliditāti tiesībām uz valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu ieslodzījuma vietās risināms apstrīdētās normas piemērošanā, Valsts sociālās apdrošināšanās aģentūrai katrā individuālā gadījumā izvērtējot gan tiesiskos, gan faktiskos apstākļus, un nepieciešamības gadījumā izdodot adresātam labvēlīgu administratīvo aktu (proti, lēmumu par sociālā pabalsta piešķiršanu).

Satversmes tiesa pievienojās tiesībsarga viedoklim, uzskatot, ka jautājums izšķirams apstrīdētās normas piemērošanas procesā, atzīstot normu par atbilstošu Satversmei.

2013.gads

- 2013. gadā tiesībsargs atkārtoti vērsās Saeimā ar aicinājumu izdarīt papildinājumus likumā „Par valsts pensijām”, nosakot personām ar I un II grupas invaliditāti, kuras laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim bijušas obligāti sociāli apdrošināmas, invaliditātes pensijas piešķiršanas gadījumā ņemt vērā šajā periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu. Minētā priekšlikuma mērķis bija novērst sociālā nodrošinājuma tiesību ierobežojumu, kas tika pieļauts pret personām ar I un II grupas invaliditāti invaliditātes pensiju noteikšanā.

Atbilstoši likuma „Par valsts pensijām” 14.panta pirmajai daļai pirms šā likuma 11.pantā noteiktā vecuma sasniegšanas tiesības uz invaliditātes pensiju saskaņā ar šo likumu ir apdrošinātajām personām ar apdrošināšanas stāžu, kas nav mazāks par trim gadiem, ja tās atzītas par invalīdiem, izņemot personas, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaiemes gadījums darbā vai arodslimība vai kurām vecuma pensija (arī citas valsts vecuma pensija), ja regulā Nr.883/2004 vai Saeimas apstiprinātajos starptautiskajos līgumos nav noteikts citādi, piešķirta pirms minētā vecuma sasniegšanas. Tādējādi tiesību uz invaliditātes pensiju iegūšanai ir nepieciešams, lai vismaz trīs gadus par personu ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas invaliditātes gadījumam.

1998.gada 1.janvārī spēkā stājās likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, kas aizstāja likumu par „Par sociālo nodokli”. Likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” tika noteikta atšķirīga kārtība, kādā veicamas sociālās apdrošināšanas iemaksas par personām ar I un II grupas invaliditāti.

Minētā likuma 6.panta otrā daļa noteica, ka I un II grupas invalīdi ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai, kā arī darba negadījumu apdrošināšanai. Šāda kārtība pastāvēja līdz 2003.gada 1.janvārim, kad spēkā stājās grozījumi, kas paredzēja, ka personas ar I un II grupas invaliditāti tiek pakļautas arī invaliditātes apdrošināšanai.

No iepriekš minētā izriet, ka laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim personas ar I un II grupas invaliditāti netika pakļautas invaliditātes apdrošināšanai, kas tām liedz šajā laika periodā nostrādāto laiku ieskaitīt invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā.

Ar 2003.gada 1.janvāri personas ar I un II grupas invaliditāti ir pakļautas apdrošināšanai invaliditātes gadījumam. Tādējādi likumdevējs ir novērsis trūkumus normatīvajā regulējumā. Taču pārkāpuma negatīvās sekas attiecībā uz tām personām, kuras šajā laikā posmā strādāja, ir saglabājušās.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, lai novērstu iepriekšējā regulējuma negatīvās sekas un atjaunotu sociālo taisnīgumu, ir nepieciešams noteikt, ka minētajā periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu ieskaita invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā.

2014.gads

- 2014. gadā Tiesībsarga birojs pabeidza skatīt jautājumu par pensijas noteikšanu personām ar invaliditāti, kurām mainījusies invaliditātes grupa un nepieciešams veikt invaliditātes pensijas pārrēķinu (Likuma „Par valsts pensijām” 16. panta ceturtā daļa redakcijā, kas bija spēkā no 1997. gada 7. janvāra līdz 2013. gada 30. septembrim atbilstība Satversmes 91. panta pirmajā teikumā noteiktajam vienlīdzības principam). Tiesībsargs konstatēja tiesiskās vienlīdzības pārkāpumu, uzsverot, ka invaliditātes grupas piešķiršanai ne visos gadījumos ir kopsakarība ar ienākumu krišanos, tādējādi invaliditātes pensijas pārrēķina formulā konstatējams vienlīdzības principa pārkāpums. Tiesībsargs, pēc pieprasījuma, nosūtīja atzinumu Administratīvās rajona tiesas Valmieras tiesu namam, kur tiesa apturēja tiesvedību un nodeva jautājuma izskatīšanu Satversmes tiesai. Tiesībsargs klātienē par savā atzinumā konstatēto informēja arī Saeimas Sociālo un darba lietu komisiju. Tāpat, kā norādīts iepriekš, tiesībsargs ar atzinumā konstatēto viedokļa formātā, informēja Satversmes tiesu, kura atzina, ka apstrīdētā norma nesasniedz savu leģitīmo mērķi un atšķirīgā attieksme pret salīdzināmajām personu grupām nav attaisnojama. Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētā norma likuma „Par valsts pensijām” 16. panta ceturtā daļa redakcijā, kas bija spēkā no 1997. gada 7. janvāra līdz 2013. gada 30. septembrim un 2013.gada 30.septembra redakcijā neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

- Tiesībsarga birojā tika izskatīta sūdzība par iespējamu cilvēktiesību pārkāpumu, proti, nevienlīdzīgo attieksmi attiecībā uz pabalsta invalīdam, kuram ir nepieciešama kopšana, saņemšanu gadījumos, kad persona atrodas valsts un pašvaldības Institūcijā vai privātā sociālās aprūpes iestādē.

Valsts sociālo pabalstu likuma 12.1pants noteic, ka pabalstu invalīdam, kuram nepieciešama kopšana, piešķir personai, kura atzīta par invalīdu, pārsniegusi 18 gadu vecumu un kurai sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem nepieciešama īpaša kopšana. Valsts sociālo pabalstu likuma 20.panta piektā daļa noteic, ka kopšanas pabalsta izmaksu pārtrauc arī gadījumos, kad persona ievietota valsts vai pašvaldības Institūcijā.

No iepriekš minētā izriet, ka kopšanas pabalsta izmaksa pārtraucama, ja persona tiek ievietota valsts vai pašvaldības sociālās aprūpes iestādē neatkarīgi no tā, kas apmaksā sociālās aprūpes iestādes sniegtos pakalpojumus. Savukārt, atrodoties privātā sociālās aprūpes iestādē, kopšanas pabalsta saņemšanai šādu ierobežojumu nav. Līdz ar to persona, kura atrodas valsts vai pašvaldības sociālās aprūpes iestādē un pati vai ar tuvinieku palīdzību apmaksā savu uzturēšanos tur, atrodas nelabvēlīgākā situācijā salīdzinājumā ar personu privātā sociālās aprūpes iestādē.

Par minēto Labklājības ministrija sniegusi skaidrojumu, ka pamatnostādņu „Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam” rīcības virziena „Sociālā aizsardzība” ietvaros ir iekļauts pasākums: „Izvērtēt pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību invalīdiem, kuriem ir nepieciešama īpaša kopšana, ja pabalsta saņēmējs ievietots ilgstošas aprūpes institūcijā”. Minētā pasākuma ietvaros ir paredzēts precizēt kārtību, kādā piešķir un izmaksā pabalstu invalīdam, kuram ir nepieciešama kopšana, ja pabalsta saņēmējs ievietots ilgstošas aprūpes institūcijā, nosakot, ka pabalsta izmaksas pārtraukšana tiek vērtēta nevis pēc iestādes juridiskās formas, kā tas ir šobrīd, bet gan pēc finansējuma avota. Proti, ja cilvēks par pakalpojumu pilnā apmērā norēķinās pats, t.i., pakalpojumu pilnībā vai daļēji nefinansē no valsts vai pašvaldības budžeta, pabalsta izmaksa nav pārtraucama. Šī pasākuma izpildes termiņš bija noteikts 2014.gada pēdējais ceturksnis, tomēr grozījumi likumā stājās spēkā 2015.gada jūlijā.

2016.gads

- Augstākās tiesas Senāts 2013.gada 4.jūnija spriedumā lietā Nr.SKA-304/2013 secinājis, ka kaitējuma atlīdzība ir papildu sociālā garantija Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuri zaudējuši darbības, un tā ir piešķirama arī tad, ja persona jau saņem valsts pensiju – vecuma vai invaliditātes pensiju, kas aprēķināta kaitējuma atlīdzības apmērā.

Tiesībsargs ir konstatējis, ka pēc minētā sprieduma Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra kaitējuma atlīdzību papildus izlemj piešķirt vien tad, ja tas ir noteikts ar tiesas spriedumu, nevis, sistēmiski izvērtējot visus gadījumus, kuros lietas apstākļi ir līdzīgi. Tiesībsarga ieskatā, šādi tiek pārkāpts vienlīdzības princips, turklāt nelietderīgi tiek tērēti administratīvie un tiesas resursi.

Papildus tam, lai sekmētu vienlīdzīgas attieksmes principu, piešķirot sociālo nodrošinājumu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem un cietušajiem, kuriem ir noteikta invaliditāte, 2014.gada sākumā Labklājības ministrija bija izstrādājusi likumprojektu „Grozījumi Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā”. Diemžēl minētais likumprojekts ne 2014.gad nogalē, ne 2015.gadā tālāku virzību nav piedzīvojis.

2016.gadā tiesībsargs vērsās Saeimā, lūdzot novērst pretrunīgās tiesību normas Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā. 2016. gada martā Saeimas Sociālo un darba lietu komisija izskatīja tiesībsarga aktualizēto jautājumu un nolēma virzīt Labklājības ministrijas izstrādāto likumprojektu kā savu priekšlikumu. Rezultātā 2016.gada 16.jūnijā tika pieņemti grozījumi Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā, kas spēkā stājās 2017.gada 1.janvārī, saskaņā ar kuriem turpmāk tiks novērsti nevienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpums, piešķirot sociālo nodrošinājumu Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem.

- Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Satversmes tiesai lietā Nr. 2016-11-01 “Par likuma “Par valsts pensijām” 11. panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam.

Augstākā tiesa (pieteicējs) uzskatīja, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā priekšlaicīgas pensijas piešķiršanu saista ar noteikumu, ka aprūpējamais bērns normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā vismaz astoņus gadus ir bijis atzīts par bērnu ar invaliditāti, neatbilst Satversmes 91. pantā ietvertajam vienlīdzības principam un Satversmes 109. pantam.

Tiesībsargs secināja, ka likuma “Par valsts pensijām” 11. panta ceturtā daļa neatbilst Satversmes 91. panta pirmajā teikumā iekļautajam vienlīdzības principam un 109. pantam tiktāl, ciktāl nav noteikta vienlīdzības principam atbilstoša kārtība, kādā VDEĀVK sniedz atzinumu par bērna

veselības stāvokļa atbilstību invaliditātei. Tiesībsarga ieskatā, taisnīgākais un samērīgākais rezultāts tiktu sasniegts, ja bērna veselības stāvokļa atbilstību invaliditātei laikā līdz 1990. gada 16. septembrim Komisija vērtētu atbilstoši tiem kritērijiem, kas noteikti ar Latvijas Republikas Veselības aizsardzības ministrijas 1990. gada 17. septembra pavēli Nr. 214. Šāda kārtība būtu attiecināma uz tiem bērniem:

1) kuriem slimība vai patoloģisks stāvoklis, ņemot vērā ierakstus medicīnas dokumentos, ir konstatēts laikā līdz 1990. gada 17. septembrim, bet atbilstība invaliditātes kritērijiem noteikta tikai atbilstoši 1990. gada 17. septembra pavēlei Nr. 214;

2) kuriem no slimības vai patoloģiskā stāvokļa konstatēšanas dienas tas turpinās vismaz astoņus gadus;

3) kuri 18 gadu vecumu sasnieguši pēc 1990. gada 17. septembra.

Tāpat tiesībsargs nepiekrīta Saeimas paustajam viedoklim, ka taisnīgāko un samērīgo rezultātu iespējams panākt tiesību normas piemērošanas rezultātā.

29.pants Līdzdalība politiskajā un sabiedriskajā dzīvē

2011.gads

- 2011. gada 16. maijā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai nosūtīts tiesībsarga viedoklis par nepieciešamību iesaistīt personas ar invaliditāti likumdošanas procesā. Tā kā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā tika skatīts likumprojekts par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredzēja ierobežot tiesības vienlaicīgi saņemt invaliditātes pensiju un bezdarbnieka pabalstu, tiesībsargs norādīja, ka atbilstoši ANO Konvencijai, pieņemot jebkādas lēmumus par jautājumiem, kas attiecas uz personām ar invaliditāti, valsts pienākums ir konsultēties ar šīm personām.

- Uz personu ar invaliditāti tiesību aizstāvības biedrības iesnieguma pamata tiesībsargs vērsās pie Finanšu ministrijas, norādot uz nepamatotu, atšķirīgu attieksmi pret biedrībām, nodibinājumiem, arodbiedrībām grāmatvedības ierakstu sistēmas noteikšanā. Tiesībsargs lūdza apsvērt iespēju atvieglot biedrībām, īpaši cilvēktiesību jomā strādājošām organizācijām, kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, tāpat kā reliģiskajām organizācijām, paredzot izņēmumu likuma „Par grāmatvedību” 9. pantā. 2011. gada 11. maijā tika saņemta Finanšu ministrijas 2011. gada 9. maija vēstule Nr. 20-3-04/3181 (reģistrēta ar Nr.6-8/227), kur norādīts, ka grozījumi Biedrību un nodibinājumu likumā un likumā „Par grāmatvedību” būtu virzāmi vienlaikus, lai abos normatīvajos aktos tiesiskais regulējums būtu saskaņots un nerastos tiesību normu kolīzija.

2012.gads

- Latvijas Republikas Administratīvā tiesa pieaicināja tiesībsargu kā institūciju administratīvajā lietā Nr.A420336312 sniegt atzinumu saistībā ar rīcībnespējīgas personas tiesībām iestāties biedrībā. Tiesībsargs savā atzinumā norādīja, ka arī rīcībnespējīgām personām ir tiesības iestāties biedrībās. Atzinumā tika norādīts arī uz to, ka viens no biedrības mērķiem var būt arī aizsargāt savu biedru intereses, līdz ar to, veicinot šo personu tiesību aizsardzību. Tādējādi, liedzot personai pašai tiesības iestāties biedrībā, ne tikai tiek ierobežotas personas tiesības biedroties, bet arī tiek liegts īstenot citas tiesības, kuras, iespējams, palīdz veicināt un/vai aizsargāt konkrētā biedrība.

Arī ECT ir vairākās lietās konstatējusi cilvēktiesību pārkāpumu gadījumos, kad valsts, pamatojoties uz vispārēju rīcībspējas ierobežojumu, automātiski personai liegusi dažādas cilvēktiesības³³.

Latvija ir pievienojusies ANO Konvencijai, kuras 5.pants nosaka diskriminācijas aizliegumu, savukārt ANO Konvencijas 2.panta 3.punktā skaidrots, ka „*diskriminācija invaliditātes dēļ*” nozīmē *jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas*”. ANO Konvencijas 29.pants paredz, ka dalībvalstis apņemas veicināt personu ar invaliditāti līdzdalību nevalstiskajās organizācijās un ar valsts sabiedrisko un politisko dzīvi saistītās apvienībās. Tāpat ANO Konvencijas 12.pants nosaka, ka personām ar invaliditāti līdzvērtīgi ar citiem ir rīcībspēja visās dzīves jomās.

2013.gads

- Tiesībsarga biroja darbinieki devās novērot vēlēšanu norisi Institūcijās un konstatēja, ka tajos nav pieejami vēlēšanu materiāli personām ar invaliditāti saprotamā veidā, tā sauktajā vieglajā valodā. Tāpat personu apliecinātie dokumenti bieži glabājušies pie aprūpes centra vadības, un atsevišķām personām iespēja balsot tika rasta vienīgi pēc Tiesībsarga biroja darbinieku lūguma.

2014.gads

- 2014.gada vēlēšanās kā novērošanas mērķgrupa tika izraudzīti psihiatrisko slimnīcu pacienti, jo šī ir viena no mazaizsargātajām personu grupām un šīm personām nereti ir ierobežotas iespējas pašām aizstāvēt savas tiesības. Turklāt vēsturiski bija izveidojusies situācija, ka gan valsts, gan pašvaldību līmenī bieži valdīja uzskats, ka personām ar garīga rakstura traucējumiem nav tik būtiski nodrošināt vēlēšanu tiesības, bet daļai personu – kuras bija atzītas par rīcībnespējīgām, tiesības piedalīties vēlēšanās vēl līdz pat 2013.gada 1.janvārim vispār bija atņemtas, šo ierobežojumu paredzot normatīvajā regulējumā.

Gan 2014.gada 24.maijā – Eiropas Parlamenta vēlēšanu norises dienā Latvijā, gan 2014.gada 4.oktobrī – Saeimas vēlēšanu dienā Tiesībsarga biroja darbinieki devās novērot vēlēšanu norisi visās Latvijas psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Papildus vēlēšanu procesa novērošanai Tiesībsarga biroja darbinieki vēlēšanu dienā veica arī pacientu (gan to, kas piedalījās, gan to, kas nepiedalījās vēlēšanās) un atsevišķu slimnīcas darbinieku aptaujas.

Jau pēc pirmajām vēlēšanām Tiesībsarga biroja darbinieki, balstoties uz normatīvā regulējuma izpēti un vēlēšanu dienā veikto novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja virkni problēmu attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu. Piemēram, bija slimnīcas, kur pacientiem vēlēšanu dienā, ja viņi nebija jau pāris dienas iepriekš pieteikušies, ka balsos, organizatorisku šķēršļu dēļ bija liegta iespēja piekļūt savām pasēm un līdz ar to – piedalīties balsošanā. Lai gan likums skaidri noteic, ka uz balsošanu slimnīcā var pieteikties arī vēlēšanu dienā.

Tā rezultātā tika sniegtas vairākas rekomendācijas gan Centrālajai vēlēšanu komisijai, gan psihoneiroloģiskajām slimnīcām. Tiesībsarga biroja darbinieki, pārbaudot šo rekomendāciju izpildi un veicot Saeimas vēlēšanu novērošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās, konstatēja, ka ir jautājumi, kuros ir vērojami būtiski uzlabojumi – īpaši slimnīcās, tomēr vienlaikus tika arī konstatētas atsevišķas sistēmiskas problēmas attiecībā uz personu ar garīga rakstura traucējumiem vēlēšanu tiesību nodrošināšanu un normatīvo regulējumu.

³³ Sk., piem., Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta *Zehentner v. Austria*, Application no. 20082/02, 16 July 2009, *X v. Croatia*, Application No. 11223/04, 17 July 2008, u.c.

Piemēram, Eiropas Parlamenta vēlēšanu likuma, kā arī Saeimas vēlēšanu likuma 25.pantā noteikts: „Ja vēlētājs fizisku trūkumu dēļ pats nespēj balsot vai parakstīties balsotāju sarakstā, vēlētāja klātbūtnē pēc viņa norādījumiem atzīmes vēlēšanu zīmē izdara vai balsotāju sarakstā parakstās vēlētāja ģimenes loceklis vai kāda cita persona, kurai vēlētājs uzticas”. Gandrīz identisks regulējums ietverts arī Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma 33.pantā: „Ja vēlētājs fizisku trūkumu dēļ pats nespēj balsot, vēlētāja klātbūtnē pēc viņa mutvārdu norādījumiem atzīmes vēlēšanu zīmē izdara vēlētāja ģimenes loceklis vai kāda cita persona, kurai vēlētājs uzticas”.

Šāds regulējums rada maldinošu iespaidu, ka tikai personām ar fiziskiem trūkumiem varētu būt nepieciešamība un tiesības izmantot uzticības personas palīdzību balsošanas procesā. Šis nosacījums ir pretrunā ANO Konvencijas 29.panta iii) punktam, jo tiesības uz atbalstu, īstenojot savas tiesības, ir jebkurai personai ar invaliditāti, tai skaitā arī personām ar garīga rakstura traucējumiem. Līdz ar to arī personām ar garīga rakstura traucējumiem ir jānodrošina iespēja izmantot uzticības personas palīdzību.

2015.gads

- 2015.gada 3.decembrī Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja konkursa “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam” apbalvošanas ceremoniju, kurā personu ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām tika pasniegtas balvas un atzinības raksti šādās nominācijās: “Skaļākā balss”, “Nodarbinātības veicinātājs”, “Digitālās integrācijas veicinātājs”, “Pakalpojumu nodrošinātājs”, “Izglītības veicinātājs”, “Sociālā kampaņa” un “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis”. Konkursa mērķis bija veicināt personu ar invaliditāti organizāciju darbību Latvijā. Kopumā konkursam tika iesniegti 52 pieteikumi iepriekš minētajās kategorijās, kurus vērtēja žūrija: Latvijas Nacionālā bibliotēkas direktors Andris Vilks, Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis, Labdarības fonda "Ziedot.lv" vadītāja Rūta Dimanta, operdziedātāja Evita Zālīte, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas priekšsēdētāja Aija Barča, Latvijas radio žurnālists Aidis Tomsons un Latvijas Republikas tiesībsargs Juris Jansons.

- 2015.gada 3.decembrī Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja personu ar invaliditāti nevalstisko organizāciju burziņu jeb kontaktbiržu. Kontaktbiržas mērķis bija sekmēt personu ar invaliditāti pārstāvošo nevalstisko organizāciju sadarbību un ideju apmaiņu. Ar savu labo pieredzi un atziņām kontaktbiržā piekrita dalīties Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „ZELDA”, Latvijas Neredzīgo biedrība, Latvijas Nedzirdīgo savienība, Latvijas Paralimpiskā komiteja, biedrība „Rīgas pilsētas „Rūpju bērns””, biedrība “Cerību spārni”, biedrība „Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi”, Valkas invalīdu biedrība, Salaspils invalīdu biedrība, Latvijas Sieviešu invalīdu asociācija „Aspazija”, Latvijas Multiplās Sklerozes asociācija, Sociālās integrācijas valsts aģentūra, Pulmonālās hipertensijas biedrība un citas.

- 2015.gada 3.decembrī Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja konferenci “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām aspekti Latvijā.” Konferences programma veidota tā, lai aplūkotu konvencijas ieviešanu no dažādiem skatupunktiem: no personu ar invaliditāti vērtējuma, sabiedrības skatījuma un no pašvaldību realizētās prakses.

2016.gads

- 2016.gada 3.decembrī Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja

konkursa “Gada balva personu ar invaliditāti atbalstam 2016” apbalvošanas ceremoniju, kurā personu ar invaliditāti nevalstiskajām organizācijām tika pasniegtas balvas un atzinības raksti šādās nominācijās: “Skaļākā balss”, “Nodarbinātības veicinātājs”, “Pakalpojumu nodrošinātājs”, “Izglītības veicinātājs”, “Sociālā kampaņa” un “Bērnu ar invaliditāti aizstāvis”. Konkursa mērķis bija popularizēt un novērtēt personu ar invaliditāti organizāciju darbību Latvijā. Konkursa mērķis ir atklāt labās prakses piemērus un sekmēt personu ar invaliditāti intereses pārstāvošo nevalstisko organizāciju darbību, vienlaikus sakot “paldies” par nesavtīgu darbu sabiedrības labā.

Pieteikumus vērtēja konkursa žūrija, kuras sastāvā bija tiesībsargs Juris Jansons, Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktors Andris Vilks, Invalīdu un viņu draugu apvienības “Apeirons” valdes priekšsēdētājs Ivars Balodis, Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas vadītāja Aija Barča, akadēmiķe un bērnu ārste Dace Gardovska, organizācijas Ziedot.lv vadītāja Rūta Dimanta, Latvijas Radio žurnālists Aidis Tomsons.

Svinīgā gaisotnē labklājības ministrs Jānis Reirs izteica pateicību personībām, kas ar savu pašreizējā atbalstu un pārstāvēja cilvēku ar īpašām vajadzībām intereses. Labklājības ministrijas atzinības rakstus saņēma Latvijas Paralimpiskās komitejas vadītāja Daiga Dadzīte un Paralimpiskās sporta iejādes trenere Olga Šellere, kā arī biedrības “Cerību spārni” valdes priekšsēdētāja Eva Viļķina un biedrības „Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” vadītāja Tamāra Vahļina.

NVO gada balvas pasākumā Valsts izglītības attīstības aģentūra pasniedza pateicības rakstus četrām profesionālās izglītības iestādēm - Jēkabpils agrobiznesa koledžas Barkavas struktūrvienībai, Smiltenes tehnikuma Alsviķu teritoriālajai struktūrvienībai, Zaļenieku komerciālajai un amatniecības vidusskolai un Kandavas lauksaimniecības tehnikuma Cīravas teritoriālajai struktūrvienībai - par *Erasmus+* mobilitātes projektu īstenošanu, sekmīgi iekļaujot personas ar speciālām vajadzībām.

- 2016.gada 3.decembrī Starptautiskajā personu ar invaliditāti dienā tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku jau otro gadu organizēja personu ar invaliditāti nevalstisko organizāciju burziņu jeb kontaktbiržu. Kontaktbiržas mērķis bija sekmēt personu ar invaliditāti pārstāvošo nevalstisko organizāciju sadarbību un ideju apmaiņu. Pavisam kontaktbiržā piedalījās 20 organizācijas un institūcijas.

- Tiesībsargs sadarbībā ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” un Latvijas Nacionālo bibliotēku organizēja Starptautiskajai personu ar invaliditāti dienai veltītu konferenci (2016.gada 3.decembris). Gada temats bija iekļaujošā izglītība. Iekļaujošai izglītībai cilvēkiem ar īpašām vajadzībām ir jābūt kā normai, savukārt speciālajai izglītībai – tikai kā izņēmumam. Latvijas situācija ir pretēja. Konferencē tika diskutēts par to, cik pieejama ir pamata un augstākā izglītība, kāda ir vecāku pieredze, cīnoties par to, lai bērns mācītos parastā skolā, kā uzlabot situāciju un kas jau izdarīts līdz šim – tāds ir konferences “Izglītības pieejamība” ietvars. Izpētot augstākās izglītības pieejamību, tiesībsargs apsekoja augstskolas uz vietas visā Latvijā, gan noskaidroja pašu personu ar invaliditāti viedokli.

Apsekojot Latvijas augstskolas, jāsecina, ka augstākās izglītības iestāžu pārstāvjiem salīdzinoši vislielākā izpratne ir par telpu fizisko pieejamību, kaut gan informatīvās vides pielāgošanu veikt ir visvieglāk, ērtāk un izmaksu ziņā draudzīgāk. Kopumā ir apsekoti 164 objekti, no tiem 81 augstskolu ēka, 42 bibliotēkas un 40 dienesta viesnīcas.

Konferences 2.sesija tika dalīta trīs tematiskajās grupās. Necerēti lielu interesi un dalībnieku skaitu guvusi 1.tematiskā grupa “Izglītības pieejamība un vecāku pieredze” – tajā vecāki dalījās ar savu pieredzi un padomiem, kā bērniem ar īpašām vajadzībām iekļauties vispārīgā skolā. Otrās tematiskās grupas ietvaros Latvijas Nacionālās bibliotēkas pārstāvji demonstrēja praktiskus risinājumus bibliotēku un informācijas pieejamībai. Savukārt trešās grupas dalībniekus iepazīstināja ar Latvijā esošiem labās prakse piemēriem atbalsta sniegšanā personām ar invaliditāti augstskolās.

30.pants Līdzdalība kultūras dzīvē, atpūta, brīvā laika pavadīšana un sports

2010.gads

- Tiesībsarga birojs izskatīja pārbaudes lietu, kurā persona ar invaliditāti netika ielaista naktsklubā invaliditātes dēļ. Pārbaudes lietas ietvaros persona saņēma izklaides iestādes atvainošanos, norādot, ka iesniedzēja netika ielaista lielā apmeklētāju skaita dēļ.

2011.gads

- Tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu, balstoties uz plašsaziņas līdzekļos publiskoto informāciju par to, ka kādā klubā netika ielaista neredzīga jauniene. Kā neielaišanas iemesls tika norādīts jaunienes izskats un klubā esošie iekšējās kārtības noteikumi. Pārbaudes lietā tiesībsargs vērtēja divus aspektus: pirmkārt, individuālu diskriminācijas gadījumu pret neredzīgo jaunienu un, otrkārt, kluba iekšējās kārtības noteikumus – vai pēc subjektīviem kritērijiem, īstenojot apmeklētāju atlasu (t.sk. „face-control”), tiek nodrošināta piekļuve precēm un pakalpojumiem, ievērojot diskriminācijas aizliegumu. Kluba administrācijas pārstāvis neredzīgajai jaunienei par šādu diskriminējošu rīcību ir atvainojies. Tādēļ jauniene vairs nevēlas virzīt pretenzijas un piesaistīt publicitāti šajā lietā. Savukārt, izvērtējot pārbaudes lietu par „face-control”, tiesībsargs savā atzinumā aicinājis kluba vadību izslēgt no iekšējās kārtības noteikumiem diskriminējošas normas un precizēt kritērijus apmeklētāju ielaišanai klubā vai izraidīšanai no tā. Šiem kritērijiem jābūt publiski pieejamiem.

2012.gads

- Pārbaudes lietā konstatēts, ka, ņemot vērā personu ar invaliditāti īpašo aizsardzību un pozitīvas rīcības nepieciešamību, klientu apkalpošana ir jāveic tā, lai neradītu subjektīvu personas aizskārumu invaliditātes, ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu traucējumu dēļ. Pakalpojuma sniedzējs pēc tiesībsarga pieprasījuma nav iesniedzis pierādījums (liecības, ierakstus, dokumentus), ka iesniedzējs (norādītajā gadījumā klients) ir apkalpots ar atbilstošu attieksmi tā, lai pilnvērtīgi varētu aplūkot preci un to iegādāties. Tiesībsargs no pakalpojuma sniedzēja sniegtā paskaidrojuma nav konstatējis uzņēmuma izpratni par personu ar invaliditāti vajadzībām un guvis pārliecību, ka komercsabiedrība un tās darbinieki ir veikuši, vai ir gatavi veikt pasākumus, lai no savas puses veicinātu preču un pakalpojumu pieejamību personām, kurām ir apgrūtināta pieeja precēm un pakalpojumiem ilgstošu fizisku, garīgu, intelektuālu vai maņu traucējumu, tostarp iedzimtu ādas slimību, dēļ. Tādējādi, piemērojot apgrieztās pierādīšanas pienākumu, uzņēmums nav pierādījis, ka nav noticis diskriminācijas aizlieguma pārkāpums. Līdz ar to, tiesībsargs norādīja uz nepieciešamību veikt darbinieku apmācību darbam ar personām ar invaliditāti.

2013.gads

- Tiesībsargs pārbaudes lietā konstatēja, ka persona ar redzes invaliditāti vēlējās iegādāties mobilo telefonu uz nomaksu, tomēr preču pārdevējs nevēlējās runāt ar personas pavadoni un attiecīgi izskaidrot līguma slēgšanas noteikumus. Persona iepriekš lietoja telekompānijas pakalpojumu un nebija parādu. Tajā pašā dienā personai nebija nekādu problēmu noslēgt līgumu ar citu operatoru, tomēr iesniedzēja uzskatīja, ka šāda attieksme no preču pārdevēja nav pieļaujama, ir aizkaroša un diskriminējoša, jo, neskatoties uz invaliditāti, cilvēks audzina mazus bērnus, strādā un ir sociāli aktīva persona, atsevišķos gadījumos, izmantojot citu personu, asistenta pakalpojumus.

Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, secināja, ka saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likumā noteiktajiem pārdevēja pienākumiem preču pārdevējam, pakalpojumu sniedzējam ir pienākums piedāvāt preci, pakalpojumu tādā veidā, lai tā ir pieejama ikvienai personai, tostarp personām ar redzes invaliditāti. Tiesībsargs atzina, ka, piemērojot Patērētāju tiesību aizsardzības

likuma 3.¹panta piektajā daļā noteikto apgrieztās pierādīšanas pienākumu un pamatojoties uz iepriekš minētajiem apsvērumiem, atbildētājs, liedzot iesniedzējam pieeju precēm un pakalpojumiem, ir pārkāpis Satversmes 91.pantā un Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹pantā noteikto atšķirīgas attieksmes aizliegumu. Tiesībsargs vērsās pie pusēm, mēģinot tās samierināt, taču puses nespēja vienoties par izlīgumu.

2014.gads

- Tiesībsargs izskatīja pārbaudes lietu par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu naudas balvu piešķiršanā par sasniegumiem sportā personām ar invaliditāti. Ministru kabineta 2012.gada 3.janvāra noteikumi Nr.26 „Noteikumi par kārtību, kādā piešķiramas naudas balvas par izciliem sasniegumiem sportā, un naudas balvu apmēru” (turpmāk – Noteikumi Nr.26) noteic piecas sacensību kategorijas, kurās izcīnot godalgotas vietas, sportisti, viņu treneri, sportistus apkalpojošie sporta darbinieki var pretendēt uz naudas balvām par izciliem sasniegumiem sportā, tai skaitā, norādot olimpiskās spēles, pasaules spēles (World Games), paralimpiskās spēles, nedzirdīgo spēles (Deaflympics) un pasaules jaunatnes olimpiskās spēles, kā vienu sacensību kategorijas līmeni.

Noteikumu Nr.26 grozījumu anotācijā³⁴ ir noteikts, ka „Izglītības un zinātnes ministrija, [...] atkārtoti izvērtējot jautājumu par Noteikumos noteikto piešķiramo naudas balvu apmēru par sportistu ar invaliditāti sasniegumiem, pamatojoties uz taisnīguma principu, ierosina no piešķiramo naudas balvu apmēra viedokļa pielīdzināt sportistu ar invaliditāti sasniegumus sportā tādiem sasniegumiem, kurus ir izcīnījuši sportisti bez invaliditātes, tādejādi pilnībā izslēdzot jebkādu atšķirīgas attieksmes iespējamību.”

Vienlaikus Noteikumu Nr.26 III. sadaļa noteic naudas balvu maksimālo apjomu par izciliem sasniegumiem sportā, paredzot iespēju aprēķināt arī mazākas naudas balvas. Noteikumu Nr.26 10.punkts pilnvaro Latvijas Nacionālo sporta padomi, izstrādājot priekšlikumu Ministru kabinetam par naudas balvu piešķiršanu, izvērtēt sacensību nozīmīgumu, sacensībās piedalījušos valstu skaitu un sportistu vai komandu skaitu, papildus norādot, ka minēto informāciju sagatavo Padomes sekretariāts.

Tiesībsargs konstatēja, ka nedzirdīgo spēļu sportisti atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar olimpisko spēļu, pasaules spēļu, paraolimpisko spēļu un pasaules jaunatnes olimpisko spēļu dalībniekiem. Tomēr tā kā Noteikumi Nr.26 paredz piešķirt arī mazāku naudas balvas apjomu, tad ir noteikti arī konkrēti kritēriji, pēc kuriem var samazināt naudas balvas apjomu. Līdz ar to, tiesībsargs lūdza Izglītības un zinātnes ministriju iesniegt izvērtējumu, kurā būtu sniegts pamatojums atbilstoši Noteikumu Nr.26 noteiktajiem kritērijiem, kādēļ nedzirdīgo spēļu sportistiem par izcīnītajām godalgām tiek piešķirta samazināta apjoma naudas balva.

Izglītības un zinātnes ministrija atzina, ka tās rīcībā nav Noteikumos Nr.26 noteiktais izvērtējums, kurā būtu noteikts, kādi kritēriji ir ņemti vērā, lai piešķirtu naudas balvas noteiktu procentu apjomā.

Tādejādi tiesībsargs konstatēja vienlīdzības principa pārkāpumu.

Tiesībsargs norāda, ka Izglītības un zinātnes ministrija atteicās veikt pārrēķinu, nepamatojot savu viedokli.

³⁴ Ministru kabineta 2012.gada 18.septembra noteikumi Nr.640 “Grozījumi Ministru kabineta 2012. gada 3. janvāra noteikumos Nr.26 „Noteikumi par kārtību, kādā piešķiramas naudas balvas par izciliem sasniegumiem sportā, un naudas balvas apmēru.”” Anotācija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/251720-grozijumi-ministru-kabineta-2012-gada-3-janvara-noteikumos-nr-26-noteikumi-par-kartibu-kada-pieskiramam-naudas-balvas-par-izcil...>

33.pants Īstenošana un pārraudzība valstu līmenī

Īstenojot ANO Konvencijas 33.pantā noteikto pienākumu veikt pārraudzību pār ANO Konvencijas ieviešanu, tiesībsargs 2014./2015.gadā veica ANO Konvencijas monitoringu, kas sastāvēja no trīs pētījumiem:

- a) personu ar invaliditāti aptaujas;
- b) sabiedrības aptaujas;
- c) pašvaldību aptaujas.

• ANO Konvencijas monitoringa ietvaros veiktais Tiesībsarga biroja pētījums "Par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesību ieviešanu. Personu ar invaliditāti aptauja"³⁵ sastāv no vairākām sadaļām: kā personu ar invaliditāti ieskatā dažādas sabiedrības grupas attiecas pret personām ar invaliditāti, kā personas ar invaliditāti vērtē iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē, kā personas ar invaliditāti vērtē dzīves kvalitāti, vides pieejamības un infrastruktūras risinājumus.

Galvenie secinājumi:

1.Sabiedrības attieksme:

1.1.Personas ar invaliditāti vislielāko atbalstu gūst ģimenē; atbalstoša attieksme vērojama, vērtējot kaimiņu un darba kolēģu attieksmi.

1.2.Citu institūciju darbinieku attieksme tiek vērtēta kā neitrāla.

1.3.Veselības aprūpes iestāžu darbinieku attieksme lielākoties tiek vērtēta kā neitrāla, kas ir pārsteidzošs rezultāts.

2.Informētība par rīcību diskriminācijas gadījumā:

2.1.Personu ar invaliditāti informētība par rīcību diskriminācijas gadījumā ir negatīva, jo 71% atzīst, ka viņi nezina, kurā iestādē būtu jāvērsas šādā gadījumā.

2.2.Visbiežāk šādas personu ar invaliditāti grupas ir informētas par institūciju, pie kuras jāvērsas diskriminācijas pārkāpuma gadījumā: vīrieši, strādājošie un personas ar augstāko izglītību.

3.Līdzdalība sociālajās aktivitātēs:

3.1.Gandrīz puse respondentu (44%) uzsver savu gatavību piedalīties sabiedriskajās iniciatīvās, lai uzlabotu personu ar invaliditāti stāvokli.

3.2.Personas ar invaliditāti lielākoties kā iespējamo palīdzības veidu ir minējušas: ziņošana atbildīgajām institūcijām par personu ar invaliditāti tiesību pārkāpumu, ziņošana par nepilnībām, kas ierobežo personu ar invaliditāti tiesības, sabiedrisko iniciatīvu organizēšana, lai uzlabotu personu ar invaliditāti stāvokli.

3.3.Lielākā daļa personu ar invaliditāti ir piedalās vismaz vienā aktivitātē.

3.4.Nepiedalīšanās iemesli sociālajās aktivitātēs: finansiāli apsvērumi un pašvaldībā nav pieejamas sociālās aktivitātes, kas interesētu.

4.Svarīgākās valsts un pašvaldību darbības jomas:

4.1.Domājot par pieaugušajiem ar invaliditāti respondentu ieskatā ir jāuzlabo šādas jomas: medicīnas pakalpojumi, pabalstu sistēma, subsidētās darba vietas, medicīnas rehabilitācijas pakalpojumi.

4.2.Domājot par bērniem ar invaliditāti respondentu ieskatā ir jāuzlabo šādas jomas: pabalstu sistēma, medicīnas pakalpojumi, medicīnas rehabilitācijas pakalpojumi, iekļaujošā izglītība.

5. Dzīves kvalitātes novērtējums:

5.1. Kopumā 33% respondenti ar invaliditāti norāda par dzīves kvalitātes uzlabošanos.

5.2.Dzīves kvalitāte ir uzlabojusies šādām personu ar invaliditāti grupām: vīriešiem, personām vecumā no 18-35 gadiem, personām, kurām ir augstākā izglītība, personas, kuras strādā pilnu darba laiku.

³⁵ Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu. Personu ar invaliditāti aptauja. 2014.gads. Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Personu_ar_invaliditati_aptauja_2014.pdf

Tāpat būtu jāveido pasākumi, kas veicinātu augstākās izglītības iegūšanu un nodarbinātības palielināšanu personām ar invaliditāti.

5.3.Kopš 2010.gada ir uzlabojušās šādas jomas: sakaru un tehnoloģiju pieejamība, televīzijas programmu pieejamība (ir subtitri un surdotulkojums), asistentu, surdotulkotāju pakalpojumu pieejamība. Trīs viszemāk vērtētās jomas ir: medicīnas rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība, veselības aprūpe kopumā un pieejamība nodarbinātībai.

Līdz ar to var secināt, ka personas ar invaliditāti pozitīvāk novērtē privātā sektora pakalpojumu daudzveidību, kas atbilst personu ar invaliditāti vajadzībām. No valsts sniegtajiem pakalpojumiem asistenta un surdotulka pakalpojumi tiek novērtēti vispozitīvāk. Savukārt visnegatīvāk tiek vērtēta veselības aprūpes sistēma.

6.Informācijas pieejamības novērtējums:

6.1.Personas ar kustību traucējumiem ir norādījušas uz šādām trim jomām, kur informācijas pieejamība par pakalpojumiem ir laba: par kultūras pasākumiem, par veselības aprūpes pakalpojumiem un par tālākizglītības iespējām/ interešu izglītību. Savukārt jomas, kur informācijas pieejamība nav pietiekama, ir: par subsidētajām darba vietām/ nodarbinātības atbalsta pakalpojumiem; par mājokļa pielāgošanu; par tehniskajiem palīglīdzekļiem/ asistentu pakalpojumiem.

6.2.Personas ar redzes traucējumiem ir norādījušas uz šādām trim jomām, kur informācijas pieejamība par pakalpojumiem ir laba: par tehniskajiem palīglīdzekļiem/ asistentu pakalpojumiem; informācija Latvijas Televīzijā un par sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem. Trīs jomas, kurās informācijas pieejamība ir slikta, ir: par medicīnas rehabilitācijas pakalpojumiem; par subsidētajām darba vietām/ nodarbinātības atbalsta pakalpojumiem un par valsts iestāžu pakalpojumiem.

6.3.Personas ar dzirdes traucējumiem ir norādījušas uz šādām trim jomām, kur informācijas pieejamība par pakalpojumiem ir laba: par sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem; par tehniskajiem palīglīdzekļiem/ asistentu pakalpojumiem un par subsidētajām darba vietām/ nodarbinātības atbalsta pakalpojumiem. Trīs jomas, kurās informācijas pieejamība ir slikta, ir: par veselības aprūpes pakalpojumiem; par iespējām piedalīties valsts/ pašvaldību lēmumu, normatīvo aktu projektu apspriešanas procesā un par informāciju Latvijas Televīzijā.

6.4.Personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir norādījušas uz šādām trim jomām, kur informācijas pieejamība par pakalpojumiem ir laba: informācija par iespēju apmeklēt skolas; informācija par iespējām saņemt ārstu palīdzību/ informācija par cita veida mācībām un kursiem/ informācija par valsts iestāžu darbinieku palīdzību/ informācija par pašvaldības darbinieku palīdzību. Savukārt joma, kurā informācija nav pieejama, ir: informācija par īpašām darba vietām cilvēkiem ar invaliditāti.

Izvērtējot, iepriekš minēto, var secināt, ka personām neatkarīgi no invaliditātes nav pieejama informācija par subsidētajām darba vietām vai citiem nodarbinātības atbalsta pakalpojumiem. Interesanti, ka personas ar redzes un dzirdes traucējumiem ir norādījušas, ka informācija par tehniskajiem palīglīdzekļiem ir pieejama, kamēr personas ar kustību traucējumiem ir norādījušas, ka šāda informācija nav pietiekama. Tiesībsargs norāda, ka no 2010.gada 1.janvāra personu nodrošināšanu ar surdotehniku pārņēma Latvijas Nedzirdīgo savienība, bet personu nodrošināšanu ar tiftotehniku – Latvijas Neredzīgo biedrība. Līdz ar to valsts sabiedrībai ar ierobežotu atbildību “Nacionālais rehabilitācijas centrs “Vaivari””, kas izsniedz tehniskos palīglīdzekļus citām personu ar invaliditāti kategorijām, būtu nepieciešams iegūt labo praksi par informācijas sniegšanu saviem klientiem.

7.Vides pieejamība:

7.1.Personas ar kustību traucējumiem norāda uz šādiem objektiem, kas visbiežāk nav pielāgoti: restorāni, kafejnīcas, bāri; sabiedriskais transports un baznīcas. Ņemot vērā, ka lielākoties objekti tika norādīti kā daļēji pielāgoti, tad tiks sniegta informācija par tām trīs objektu kategorijām, kuras tika norādītas visbiežāk: veikali; aptiekas un ārstniecības iestādes.

7.2. Personā ar redzes traucējumiem norāda uz šādiem objektiem, kas visbiežāk nav pielāgoti: veikali; sabiedriskais transports (informācija pieturās, transporta maršruta numura lielums) kinoteātri, teātri, kultūras nami; restorāni, kafējnīcas, bāri. Personā ar redzes traucējumiem nav vispār norādījušas uz šādām kategorijām, kuras būtu pilnībā pielāgotas: valsts iestādes, tūrisma objekti Latvijas teritorijā, izglītības iestādes un restorāni, kafējnīcas un bāri.

Lielākoties personā ar redzes traucējumiem ir izvēlējušās norādīt, ka objekti ir daļēji pielāgoti vai nav pielāgoti vispār.

7.3. Personā ar dzirdes traucējumiem ir norādījušas uz šādiem objektiem, kas nav atbilstoši vides pieejamības prasībām: ārstniecības iestādes; pašvaldības iestādes un baznīcas. Savukārt, bankas un sabiedrisko transportu personā ar dzirdes invaliditāti ir norādījušas, kā vislabāk pielāgotos objektus.

8. Infrastruktūras novērtējums:

8.1. Personā ar kustību traucējumiem vispozitīvāk ir novērtējušas pašregulējamo luksoforu pieejamību. Savukārt sabiedriskā transporta pieturvietu samērīgums ar transportlīdzekļu kāpņu un ielu ceļu segums ir novērtēts visnegatīvāk.

8.2. Personā ar redzes invaliditāti vispozitīvāk ir novērtējušas krustojumu (luksofori ar skaņas signālu, gājēju pārejas izgaismotas) pieejamību, savukārt visnegatīvāk ir novērtēts ietvju malu neatbilstība personu ar redzes invaliditāti vajadzībām, kā arī sabiedriskā transporta pieturvietu samērīgums ar transportlīdzekļu kāpņu augstumu.

Izvērtējot iepriekš minēto, var secināt, ka vides pieejamības prasībās visbiežāk netiek ņemtas vērā personu ar redzes invaliditāti vajadzības. Personā ar invaliditāti visbiežāk norāda uz daļēju vides pieejamību objektos.

- Tiesībsarga biroja pētījums “Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām”³⁶ līdzīgi kā iepriekšējā aptauja sastāv no vairākām jautājumu kategorijām, piemēram, par personu ar invaliditāti līdzdalību sabiedrības dzīvē, personu ar invaliditāti tiesībām uz ģimeni, bērniem, darbu un izglītību. Atsevišķi aptaujas jautājumi tika sastādīti provokatīvā formātā, lai iegūtu pēc iespējas precīzāku attieksmes vērtējumu.

Galvenie secinājumi:

1. Visās atbildēs ir redzams, ka personā ar psihiskām saslimšanām un personā ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir visvairāk izslēgtas no sabiedrības.

2. Vērojama attieksmes dažādība, piemēram, ja personā ģimenes, draugu vai kolēģu lokā ir persona ar invaliditāti, tad persona ir atvērtāka un labvēlīgāk noskaņota pret personu ar invaliditāti, nekā, ja personā tuvāko draugu un paziņu lokā nav personā ar invaliditāti. Minētais sakrīt arī ar personu ar invaliditāti aptaujas rezultātiem, kur ģimenes locekļi, kaimiņi un kolēģi tika norādīti kā tās grupas, kuras ir vispozitīvāk noskaņotas pret personām ar invaliditāti, jo attiecīgi šīm grupām ir visciešākais kontakts ar personām ar invaliditāti.

Līdz ar to ir nepieciešami informatīvie pasākumi, lai veicinātu sabiedrības iecietību pret personām ar psihiskām saslimšanām un personām ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kā arī pret personām ar invaliditāti kopumā.

- Tiesībsarga pētījums “ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām monitorings. 2010-2014.gads. Pašvaldību aptauja” līdzīgi kā iepriekšējās divas aptaujas ietvēra vairāku jautājumu loku kategorijas. Tomēr pašvaldību aptaujā, atšķirībā no sabiedrības un personu ar invaliditāti aptaujas, iekļautie jautājumi koncentrējās tieši uz praktisko ANO Konvencijas principu un normu īstenošanu pašvaldībās.

³⁶ Latvijas Republikas tiesībsargs. Pētījums “Latvijas iedzīvotāju aptauja par personu ar invaliditāti tiesībām.” 2014.gads. Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Petijumi/ANO_invaliditates_konvencija_Latvijas_iedzivotaju_aptauja_2014.pdf

Galvenie secinājumi:

1. Informācijas pieejamība:

1.1. Pašvaldībām trūkst izpratnes un informācijas par alternatīvajiem komunikāciju līdzekļiem ANO Konvencijas izpratnē.

1.2. Pašvaldības gandrīz nemaz nav saņēmušas sūdzības par informācijas pieejamību. Līdz ar to personām ar invaliditāti būtu nepieciešams norādīt, ja informācija tiek sniegta personai ar invaliditāti nepieejamā formātā.

1.3. Ir nepieciešams apmācīt darbam ar personām ar invaliditāti tos pašvaldību darbiniekus, kas nav nodarbināti Sociālajā dienestā, bet kuriem var būt saskarsme ar klientu apkalpošanu, piemēram, komunikāciju speciālistus, juristus utt.

2. Sadarbība ar personu ar invaliditāti pārstāvošajām nevalstiskajām organizācijām:

2.1. Pašvaldības lielākoties atbalsta personu ar invaliditāti organizācijas, ja ir bijis pieprasījums un ja konkrētajā pašvaldībā ir šāda organizācija.

2.2. Latgales reģionā salīdzinoši biežāk nekā citos reģionos ir sniegts finansiālais atbalsts personu ar invaliditāti pārstāvošajām organizācijām. Savukārt Kurzemes reģionā visbiežāk ir nodrošinātas telpas personu ar invaliditāti pārstāvošajām organizācijām.

2.3. Visbiežāk pašvaldības personas ar invaliditāti un/ vai to pārstāvošās organizācijas lēmumu pieņemšanas procesā iesaista šādos veidos: rīkojot sapulces, veicot aptaujas.

3. Vides pieejamība:

3.1. Lielākoties pašvaldības, izstrādājot tehnisko specifikāciju publiskajam iepirkumam par ceļu infrastruktūras attīstīšanu, iekļauj prasības vides pieejamības nodrošināšanai. Tikai 4% pašvaldību – novadi ar lauku teritoriju - ir norādījušas, ka nenoteic nekādas vides pieejamības prasības ceļu infrastruktūras attīstīšanā.

3.2. Lielākā daļa pašvaldību (78%), iepērkot/ slēdzot nomas līgumus par sabiedrisko transportu, tehniskajās specifikācijās neietver nosacījumus, ka sabiedriskajam transportam ir jābūt pielāgotam personu ar invaliditāti vajadzībām.

Minētais skaidrojams ar to, ka 56% pašvaldību nenodrošina sabiedriskā transporta pakalpojumus. Vienlaikus tas nenozīmē, ka pašvaldība nevar, labas pārvaldības principa ietvaros, noteikt nepieciešamību nodrošināt vides pieejamību sabiedriskajos transportos, kas šķērso pašvaldības teritoriju.

3.3. Pašvaldības, kas nodrošina sabiedriskā transporta pakalpojumus, lielāku uzmanību pievērš personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, bet mazāku – personu ar dzirdes un redzes traucējumu vajadzībām.

3.4. Pašvaldības norāda, ka konkrētos publisko ēku objektos vides pieejamība lielākoties ir nodrošināta daļēji, un lielākoties atbilstoši personu ar kustību traucējumu vajadzībām.

3.5. Kritiski ir vērtējams, ka pirmsskolas izglītības iestādes, vispārējās izglītības iestādes, pašvaldības ārstniecības un veselības iestādes un pašvaldības sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas nav pilnībā pielāgotas visu personu ar invaliditāti vajadzībām.

4. Sociālie pakalpojumi un sociālā palīdzība:

4.1. Vairāki sociālie pakalpojumi un palīdzība biežāk pieejami republikas nozīmes pilsētās, vidēji bieži novados ar pilsētu teritoriju un retāk lauku teritorijās: aprūpe dienas aprūpes centros; ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojums, zīmju valodas tulks, personu ar invaliditāti vajadzībām piemērots mājoklis, drošības pogas pakalpojumi, īslaicīga sociālā aprūpe institūcijā, atļūdzība aizgādņiem.

5. Bērni ar invaliditāti:

5.1. Lielākā daļa pašvaldību sniedz atbalstu pasākumiem, lai mazinātu bērnu ar invaliditāti atstumtību.

5.2. Bērniem ar invaliditāti ir iespēja iegūt izglītību dzīvesvietai tuvākajā skolā pēc atbilstošas programmas visās Latgales un Zemgales pašvaldībās, 81% Kurzemes pašvaldību, 77% Vidzemes un 76% Pierīgas pašvaldību, bet šādas iespējas nenodrošina Rīgas pašvaldība.

5.3. Bērna dzīvesvietas tuvākajai izglītības iestādei ir pienākums licenzēt bērnam ieteikto speciālās izglītības programmu: Latgales (57%) un Vidzemes (54%) pašvaldības, tām seko Pierīgas (43%) pašvaldības, bet retāk Zemgales (38%) un Kurzemes (29%) pašvaldības. Rīgas pašvaldība ir izvēlējusies atbildi "cits." Sadalījumā pēc apdzīvotas vietas tipa redzams, ka biežāk apstiprinošu atbildi sniedza pašvaldības, kurām ir tikai lauku teritorija (48%), novadi ar pilsētas teritoriju (48%), bet retāk republikas nozīmes pilsētas (22%).

Tāpat vides pieejamība noteikti ir jautājums, pie kura ir nepieciešams papildus darbs, jo pašlaik var vērot, ka pašvaldībām ir lielāka izpratne par personu ar kustību traucējumiem vajadzībām, kamēr izpratne par personu ar citu veida invaliditāti vajadzībām ir mazāka.

6. Sievietes un meitenes ar invaliditāti:

Pašvaldības ir norādījušas, ka lielākoties atbalsta pasākumi tiek veidoti, neņemot vērā dzimuma piederību.

7. Nodarbinātība:

7.1. Lielākā daļa pašvaldību nesniedz atbalstu subsidēto darbavietu/ speciālo darbnīcu izveidei personām ar invaliditāti.

7.2. Lielākā daļa pašvaldību nesniedz atbalstu speciālas programmas personām ar invaliditāti komercdarbības uzsākšanai un veikšanai.

8. Jomas, kurās pašvaldības strādā primāri attiecībā uz personām ar invaliditāti: vides pieejamība, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, pabalstu sistēma un sociālā līdzdalība.

9. Jomas, kurās pašvaldības ieskatā ir izstrādāts nepieciešamais normatīvais regulējums, piešķirti finanšu resursi un nodrošināta personu ar invaliditāti tiesību ievērošana: pabalstu sistēma, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, vides pieejamība un iekļaujošā izglītība.